

**T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE TECVİD İLMİNE DAİR
GÜZÎDE ADLI ESERİNİN TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Sefa UYANIK

Danışman
Doç. Dr. Murat AKKUŞ

GAZİANTEP
2023

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE TECVİD İLMİNE DAİR
GÜZÎDE ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Yüksek Lisans Tezi

Sefa UYANIK

Danışman
Doç. Dr. Murat AKKUŞ

GAZİANTEP
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Sefa UYANIK tarafından, *Doç. Dr. Murat AKKUŞ* danışmanlığında hazırlanan *Açıkbaş Mahmud Efendi ve Tecvid İlmine Dair Güzide Adlı Eserinin Tahlili* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12/10/2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)

Doç. Dr. Murat AKKUŞ
(GİBTÜ Kur'an-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)

İmza

Sonuç

☐ Kabul

☐ Ret

Doç. Dr. İshak KIZILASLAN
(Marmara Üniversitesi Kur'an-ı Kerim
Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)

☐ Kabul

☐ Ret

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BULUT
(GİBTÜ Kur'an-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)

☐ Kabul

☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK VE BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riâyet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

.../.../2023

Sefa UYANIK

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Açıkbaş Mahmud Efendi ve Tecvid İlmine Dair Güzîde Adlı Eserinin Tahlili

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %

Tek kaynak oranı : % çıkmıştır.

İmza

... /... / 20...

Danışman Adı SOYADI

ÖZET

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE TECVİD İLMİNE DAİR GÜZİDE ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Sefa UYANIK
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans, Ekim/2023
Danışman: Doç. Dr. Murat AKKUŞ

Açıkbaş Mahmud Efendi (ö. 1077/1666) Osmanlı dönemi Nakşî âlimlerinden biridir. Âmid'de (Diyarbakır) doğmuş, temel eğitimini amcası Aziz Mahmud Urmevî'den almış ve Diyarbakır başta olmak üzere birçok yerde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. O dönemin yöneticileri ile yaptığı sohbetlerden etkilenecek onlar gibi olmaya karar vermiş ve Mardin Voyvodası tayin edilerek belirli bir süre görevi ifâ etmiştir. Açıkbaş Mahmud Efendi, tasavvufî eserlerin yanı sıra tecvid alanındaki *Güzîde*'yi kaleme almıştır. Çalışmamız Açıkbaş Mahmud Efendi ve *el-Güzîde fî ilmi't-tecvid* adlı eserini konu edinmiştir. Çalışma, bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmuştur. Birinci bölümde Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise risale ve risalenin ulaşılan nüshaları ele alınarak tahlil edilmiştir. Tezin sonuç bölümünde varılan neticelere yer verilmiş ve konunun genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kıraat, Tecvid, Açıkbaş Mahmud Efendi, el-Güzîde fî ilmi't-tecvid, Tahlil.

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE DISTINGUISHED “GUZIDE” WORK TITLED ACIKBASH MAHMUD AFANDI AND THE SCIENCE OF TAJWEED

Sefa UYANIK

Gaziantep Islam Science and Technology University

Graduate Education Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Master’s Thesis, October/2023

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Murat AKKUŞ

Acikbash Mahmud Afandi (d. 1077/1666) was one of the scholars of the Naqshbandi order during the Ottoman period. He was born in Amid, which is located in the province of Diyarbakir, and received his basic education from his uncle, Aziz Mahmud Urmavi. He continued his educational activities in various places, primarily in Diyarbakir. Influenced by his conversations with the rulers of that period, he decided to become like them and was appointed as the Governor of Mardin, where he served for a certain period of time. In addition to his mystical (tasawwufi) works, Acikbash Mahmud Afandi wrote a work called *al Guzide fi ilmi’l tajweed* on the science of recitation (Tajweed). Our study focuses on Acikbash Mahmud Afandi and his work *al Guzide fi ilmi’l tajweed*. The study consists of an introduction, two chapters, and a conclusion. The first chapter provides information about Acikbash Mahmud Afandi’s life and works. In the second chapter, the treatise and the available copies of the treatise are discussed and analyzed. The conclusion section presents the findings of the thesis and provides an overall evaluation of the topic.

Keywords: Qira’at, Tajweed, Acikbash Mahmud Afandi, *al Guzide fi ilmi’l tajweed*, Analysis.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in kurallarına göre ve güzel okunmasını amaç edinen tecvid ilmi ile ilgili çok önemli eserler telif edilmiştir. Bu eserlerden birisi de Osmanlı âlimlerinden Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* adlı risalesidir. Araştırmalarımız neticesinde *el-Güzîde* ile ilgili herhangi bir akademik çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, kendisinden sonra neşredilen birçok esere kaynaklık edecek kadar değerli görülen bu eser hakkında bir tez hazırlanması uygun görülmüştür.

Yüksek lisans eğitimine başladığım andan itibaren ve tez yazım sürecinin başlangıç ve oluşum evresinde görüş ve düşünceleriyle bana yön veren ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Murat AKKUŞ hocama şükranlarımı sunarım. Eğitim hayatımda ilminden istifade ettiğim merhum kurrâ hafız Ali ŞAHİN hocama ve diğer tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam esnasında büyük fedakârlık göstererek bana destek olan değerli eşime, çocuklarıma ve dualarını esirgemeyen aileme müteşekkirim.

Sefa UYANIK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu	1
3. Literatür Değerlendirmesi	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ	3
1.1. Hayatı	3
1.2. Ailesi	5
1.3. Hocası	6
1.4. Meslek Hayatı ve Hocalığı	7
1.5. İlmî Şahsiyeti	8
1.6. Kurmuş Olduğu Dergâh	9
1.7. Eserleri	11
İKİNCİ BÖLÜM	12
2. EL-GÜZİDE ADLI ESERİN TAHLİLİ	12
2.1. Eser Hakkında Bilgi	12
2.2. Eserin Nüshaları	12
2.2.1. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 Nüshası	12
2.2.2. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 Nüshası	14
2.2.3. Diğer Nüshalar	15
2.3. Eserde Kullanılan Kaynaklar	22
2.4. Eserin Tahlili ve İhtiva Ettiği Konular	23
2.4.1. Dişlerin Kısımları	25
2.4.2. Mehâric-i Hurûf	26
2.4.3. Sıfât-ı Huruf	30
2.4.3.1. Zıddı Olan Sıfatlar	32
2.4.3.2. Zıddı Olmayan Sıfatlar	34
2.4.4. Nûn-ı Sâkin, Tenvin ve İzhar	37

2.4.5. İdgam Meal Gunne	38
2.4.6. İdgam Bilâ Gunne	40
2.4.7. İklab Meal Gunne	41
2.4.8. İhfâ Meal Gunne	42
2.4.9. Mim-i Sâkinin Hükümü	42
2.4.10. İdgam-ı Sağîr	43
2.4.10.1. İdgam-ı Mütemâsileyn	44
2.4.10.2. İdgam-ı Mütecâniseyn	44
2.4.10.3. İdgam-ı Şemsiyye ve İzhâr-ı Kameriyye	45
2.4.10.4. İdgam-ı Mütেকâribeyn	45
2.4.11. İdgam-ı Kebîr	46
2.4.12. Râ'nın Tefhîmi ve Terkîki	56
2.4.12.1. Kelimenin Başında	56
2.4.12.2. Kelimenin Ortasında	57
2.4.12.3. Kelimenin Sonunda	58
2.4.12.3. Verş'e Göre Râ Harfî	59
2.4.13. Lafzatullahın ve Lâm Harfinin Tefhîmi ve Terkîki	59
2.4.14. Meddât	60
2.4.14.1. Harf-i Med	60
2.4.14.2. Medd-i Tabii	61
2.4.14.3. Medd-i Muttasıl	62
2.4.14.4. Medd-i Munfasıl	62
2.4.14.5. Medd-i Lâzım	62
2.4.14.6. Huruf-ı Mukattaa	63
2.4.14.7. Sebebi Med	64
2.4.14.8. Medd-i Ârız	64
2.4.15. Hâ-i Kinâye	64
2.4.16. Vakfın Ahkâmı	65
2.4.16.1. Vakf-ı Tâ'm	66
2.4.16.2. Vakf-ı Kâfi	66
2.4.16.3. Vakf-ı Hasen	66
2.4.16.4. Vakf-ı Kabih	67
2.4.17. Vakfın Sükûnu, Revmi ve İşmamı	67
2.4.17.1. Sükûn	67
2.4.17.2. Revm	68
2.4.17.3. İşmam	69
2.4.18. Keyfiyyet Vakfı	71

2.4.18.1. Vakf-ı Teneffüs.....	71
2.4.18.2. Vakf-ı İzâfe.....	72
2.4.18.3. Vakf-ı Asam	72
2.4.18.4. Vakf-ı İrsal.....	72
2.4.18.5. Vakf-ı Kasr	72
2.4.18.6. Vakf-ı Medd	73
2.4.18.7. Vakf-ı Hemze	73
2.4.19. Vukûf-ı Secâvendî	73
2.4.19.1. Vakf-ı Lâzım.....	74
2.4.19.2. Vakf-ı Mutlak	74
2.4.19.3. Vakf-ı Caiz	74
2.4.19.4. Vakf-ı Mücevvez	74
2.4.19.5. Vakf-ı Murahhas.....	74
2.4.20. Sekte.....	75
2.4.21. Lahn-ı Celî ve Lahn-ı Hafî.....	77
2.4.22. Bir Kelimede Yan Yana Gelen İki Hemzenin Hükümü.....	89
2.4.22.1. İki Hemze de Fethalı Olursa	90
2.4.22.2. Birinci Hemze Meftuh İkinci Hemze Meksur Olursa.....	90
2.4.22.3. Biri Meftuh Diğeri Zamme Olursa	90
2.4.23. İki Kelimede Yan Yana Gelen İki Hemzenin Hükümü	91
2.4.23.1. Harekesi Aynı Olan Hemzeler.....	91
2.4.23.2. Harekesi Muhtelif (Farklı) Olan Hemzeler.....	92
2.4.24. Müfred Hemzenin Hali (Verş'e Göre)	93
2.4.25. Hemzenin Harekesinin Önceki Sâkine Nakli.....	94
2.4.26. Ebû Amr'a Göre Hemzenin Terki.....	95
2.4.27. Kurrâ-i Seb'a ve Râvileri	96
2.4.28. Fatiha Kavâidi	97
2.4.29. Kur'an'ın Cem'i Nedir ve Câmî-i Kur'an Kimdir?	102
2.4.29.1. Hz. Ebu Bekir Devri	103
2.4.29.2. Hz. Osman Devri	105
SONUÇ	110
KAYNAKÇA.....	113

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Urmevi Şeceresi.....	6
Şekil 1.2. Tarikat Silsilesi	10
Şekil 2.1. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 (İlk Sayfa).....	13
Şekil 2.2. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 (Son Sayfa).....	13
Şekil 2.3. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 (İlk Sayfa).....	14
Şekil 2.4. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 (Son Sayfa).....	15
Şekil 2.5. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 27 Hk 135/1 (İlk Sayfa)	15
Şekil 2.6. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 27 Hk 135/1 (Son Sayfa)	16
Şekil 2.7. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 42 Kon 4217/4 (İlk Sayfa)	16
Şekil 2.8. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 42 Kon 4217/4 (Son Sayfa)	17
Şekil 2.9. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Demirbaş No: 543/2 (İlk Sayfa)	18
Şekil 2.10. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Demirbaş No: 543/2 (Son Sayfa)	18
Şekil 2.11. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 43 Va 464 (İlk Sayfa)	19
Şekil 2.12. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 43 Va 464 (Son Sayfa)	19

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Şâtıbiyye'ye göre İmam ve Ravilerin Simgeleri.....	97
---	----

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-Selam
b.	: Bin/İbn
bk.	: Bakınız
bt.	: Bint
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
md.	: madde/maddeleri
MK	: Medeni Kanun
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallahu Anhu/Anha/Anhüm
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Müslümanlar, Peygamber Efendimiz (s.a.v) döneminden günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılmasına ve doğru bir şekilde telaffuz edilmesine büyük önem vermişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması için tecvid ilmi büyük önem arz etmektedir. Harflerin mahreç ve sıfatlarının hakkını vererek ve vasl, sekte, vakf vb. tilâvet kurallarına uyarak Kur'ân-ı Kerîm'i güzel ve hatasız okumayı öğreten tecvid ilmi ile ilgili mensur ve manzum pek çok eser yazılmıştır. Tecvid ilmi ile ilgili mensur eserlerden birisi de Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *Güzîde* adlı tecvid risalesidir.

el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid adlı risale ile ilgili araştırmalarımız neticesinde herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Fasîh bir dille yazılan ve tecvid ilminin birçok konusunu içeren ilgili tecvid risalesi, okuyucu için yeterli ve faydalı bir eser vasfına sahip olması, aynı zamanda diğer kıraatlere de değinmesi sebebiyle araştırılmaya değerdir.

Çalışmamız, Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatından söz etmeyi ve tecvid ilmi ile ilgili yazdığı Osmanlıca risalenin tahlilini hedeflemektedir.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin tasavvuf ile ilgili eserleri vardır. Çalışmamızda bu eserlerden kısaca söz edilecektir. Ancak tezin konusu *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* adlı eser olduğu için ilgili eserin tahlili konunun kapsamı dâhilindedir.

Tez bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmuştur. Giriş kısmında araştırmanın öneminden, amacından, kapsamından ve yönteminden söz edilmiştir. Ayrıca bir sonraki başlıkta yer aldığı gibi konuyla ilgili literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümde Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatından, ilmî kişiliğinden ve kurmuş olduğu dergâhtan söz edilmiştir ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ilgili risale ve nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve tecvid kaynakları göz önünde bulundurularak risalenin tahlili gerçekleştirilmiştir. Sonuç kısmında ise ulaşılan neticelere yer verilmiş ve konunun genel değerlendirmesi yapılmıştır.

3. Literatür Değerlendirmesi

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin tecvid risalesi, *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* ile ilgili araştırmalarımız neticesinde makale, tez vb. herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak onunla ve eserleriyle ilgili bazı çalışmaların varlığından da söz edilebilir. Hasan Kâmil YILMAZ tarafından TDV İslam Ansiklopedisi'nde Açıkbaş Mahmud Efendi ile alakalı küçük bir madde kaleme alınmıştır. Burada hayatı ve eserlerine dair bilgiler sunulmuştur. Aynı zamanda Hasan Basri ÖCALAN tarafından “*Açıkbaş Mahmud Efendi Melamet Zindanında Bir Nakşi*” adlı bir kitap da Gaye Kitabevi'nden çıkmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Uludağ Üniversitesi'nde Kezban ALTINIŞIK tarafından “*Nakşîbendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbaş Mahmut Efendi*” isimli yüksek lisans tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği vb. konularla birlikte Bursa'da kurmuş olduğu Nakşîbendî-i Atîk Dergâhı'nın incelendiği görülmektedir.

Bizim çalışmamızda ise Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş ve *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* adlı risalenin nüshaları ele alınarak tahlil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ

1.1. Hayatı

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin asıl ismi çalıştığımız *el-Güzîde* adlı eserde es-Seyyid Mahmud b. es-Seyyid Muhammed en-Nakşibendî el-Urmevî olarak geçmektedir.¹ Başka kaynaklarda ise Şeyh Seyyid Mahmud Nakşibendî b. Seyyid Ahi Mahmud b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed Baba olarak geçtiği görülmektedir.² O, 1010/1601 tarihinde Âmid'de (Diyarbakır) dünyaya gelmiştir. Mahlasları Âcizî, Diyarbekrî ve Resmî'dir. Ayrıca yaz kış hep başı açık dolaştığı için "Açıkbaş" lakabını almıştır.³

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin kerametlerine şahit olan birçok kişi vardır.⁴ Ayrıca devrin âlimlerinden ders almış, yöneticilerle yapmış olduğu sohbetlerden etkilenererek yönetici olmaya karar vermiştir. Zaman içerisinde Mardin Voyvodası⁵ seçilmiş ve bu görevi devam ettirmiştir. Sonrasında, voyvoda görevinden ayrılarak Âmide (Diyarbakır) amcası Aziz Mahmud Urmevî'ye intisap ederek tarikat dersleri almış ve ilmî eğitimine devam etmiştir.⁶

Açıkbaş Mahmud Efendi, amcası Aziz Mahmud Urmevî'nin idamının⁷ ardından Âmid'den (Diyarbakır) ayrılıp döneme ait ilim merkezlerinden olan Kahire

¹ Açıkbaş Mahmud, *el-Güzîde fî İlmi't-Tecvid* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 2a; Açıkbaş Mahmud, *el-Güzîde fî İlmi't-Tecvid* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8945), 1a. Bu tür dipnotlarda Açıkbaş Mahmud Efendi'nin tahlilini gerçekleştirdiğimiz risalesinin iki nüshasının ilk nüshanın tam künyesi, ikinci nüshanın koleksiyon numarasına yer verilecektir.

² Hasan Basri Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi* (Bursa: Gaye Kitabevi, 2012), 55.

³ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), "Resmî, Açıkbaş Mahmud Efendi" (Erişim 03 Mayıs 2023).

⁴ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 70.

⁵ Voyvoda: Eflak, Boğdan ve Erdel beyleri için kullanılan unvan'dır. Bk. Mihai Maxim, "Voyvoda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/127-129.

⁶ Nazim Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat* (Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2017), 64.

⁷ Sultan IV. Murad, Erivan Kalesi'ni kuşatırken Aziz Mahmûd Urmevî de sultana eşlik etmiştir ve insanlar sırf onu görmek için ordugâha gelmişlerdir. Daha sonra Bağdat seferine giderken de Aziz Mahmûd Urmevî ve IV. Murad karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmada da Rumiyye şeyhi padişahı üç bin kadar müridi ile karşılamıştır ve şeyh Bağdat zaferini sultana önceden müjdelemiştir. Yalnız sefer dönüşünde IV. Murad şeyhin idamına hükmetmiştir ki bu idamın sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi için

ve Bağdat'a gitmiş ve çeşitli âlimlerden dersler almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelen ve burada hayatını devam ettiren Mahmud Efendi, zaman içerisinde kendisine intisap edenlerin çoğalması ve adına anlatılan kerametler nedeniyle buradan ayrılmıştır. Bu ayrılığın sebebi, amcasına uygulanan idamının kendi başına da gelmesinden endişe etmesidir. İstanbul'un ardından Bursa'ya yerleşmiştir.⁸

Bursa'da ise gerek Ulu Camii'de gerekse Daye Hatun Camii'nde (Taya Kadın Camii) irşad ve vaaz hizmetleri vermiştir.⁹ Açıkbaz Mahmud Efendi, Seyyid Ali-i Hemedânî'nin¹⁰ (ö. 786/1385) *Evrâdü'l-Fethiyye*'sini¹¹ de okumuştur. İrşad hizmetlerine ise kendisinin kurduğu Nakşibendî-i Atik Tekkesi'nde devam etmiştir.¹² Bursa'da başka bir Nakşibendî zaviyesi olduğu için Atik (eski anlamında) adıyla anıldığı gibi kendisi tarafından kurulduğu için Açıkbaz Mahmud Efendi Dergâhı da denmektedir. Dergâh, Bursa'da Hisar'da, darphane mahallesindedir.¹³

Açıkbaz Mahmud Efendi'nin Bursa'da yaşamına devam ederken birçok şikâyet ile karşılaştığı ve hatta sürgüne gönderildiği bilinmektedir. Anlatılanlara göre fakirlere, akli dengesi yerinde olmayanlara kötü davrandığı, onları dövdüğü, bunak olduğu, saf insanları kötü yola sevk ettiği, vefat eden bir tüccarın mirasçısının mal varlığını almaya çalıştığı, zorbalık yaptığı ve benzeri birçok suçlama ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.¹⁴

Hakkındaki bu iddialardan dolayı zamanın yönetimine şikâyet edilen Açıkbaz Mahmud Efendi'nin, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın karşısında söylediği bazı sözlerden dolayı hapsi istenmiştir. Bu amaçla başhekim öldürücü bir zehir hazırlatmışlardır. O "Bismillah" diyerek zehri içmiş ancak zehir vücudundan ter

bk. Mehmet Yunus Yazıcı, *Azîz Mahmûd Urmevî ve Tezkire-i Hazret-i Baba İsimli Eseri* (Manisa: Celal Bayar, 2014), 10.

⁸ Kezban Altınışık, *Naksibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaz Mahmud Efendi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2006), 26.

⁹ Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan* (İstanbul: İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, nu. 1089), 113a.

¹⁰ 12 Receb 714'te tarihinde Hemedan'da doğdu. Mîr Seyyid Ali, Emîr-i Kebîr, Seyyid Ali Hemedânî, Ali-i Sâni ve Şâh-ı Hemedân gibi unvanlarla anılır. Soyu Hz. Hüseyin'in oğlu, dördüncü imam Ali Zeynelâbidîn'e ulaşmaktadır. Annesi Bîbî Fatma da Hz. Ali soyundandır. Bk. Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/186-188.

¹¹ Hemedânî'nin tertip ettiği bu vird Leknev (1257), Lahor (1289), İstanbul (1298, Mecmû'atü'l-ahzâb içinde, II, 16-29) ve Kanpûr'da (1300) basılmıştır. *Evrâdü'l-fethiyye*, Muhammed Ca'fer Ca'ferî tarafından şerhedilmiş (Leknev 1293), bu şerhli baskıyı Hakîm Muhammed İshak Urduca'ya çevirmiştir (Karaçi 1389/1969). Bk. Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", 17/186-188.

¹² Altınışık, *Naksibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaz Mahmud Efendi*, 27.

¹³ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaz Mahmud Efendi*, 73.

¹⁴ Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü* (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009), 1/68.

yoluyla çıkmıştır. Bunun sonucunda izzet ve ikram ile Bursa'ya gönderilmiştir.¹⁵ Bu olay da kerametlerinden biri olarak gösterilmektedir.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin çevresine çok fazla sayıda insan toplandığı, ona saygı duyulduğu ve gıpta ile bakıldığı için bu durumdan rahatsız olan insanların onu yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü şikâyet ettiği ve bu nedenle sürgün edildiği görülmektedir.¹⁶

Açıkbaş Mahmud Efendi, 1077/1666 yılında cuma günü ikindi vaktinde Bursa'da yaşamını yitirmiştir.¹⁷ Bursa'nın Osmangazi ilçesinde bulunan Daye Hatun Camii (Taya Kadın Camii) haziyesine defnedilmiştir.¹⁸

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin vefat etmesi üzerine kendisini seven biri şu dizeleri yazmıştır:

“Şeyh Mahmud Meftar-ı Meczuban

Necl-i Pak Hazret-i Sultan-ı Din

Eyleyüp ‘azm-i beka-yı cavidan

Kodı ‘uşşaki fırak içre hazin

Güş İdüp naklin didim tarihini

Rahmetin kıla ziyade ol Mu’in (1077)”¹⁹

1.2. Ailesi

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin babasının adı Ahmed'dir. Ahmed, kardeşi Aziz Mahmud'a nispetle “Ahi Mahmud” ismini almış ve böyle tanınmıştır.²⁰ Ahi Mahmud, tasavvuf eğitimini ve icazetini babasından almış ve 1030/1621 yılında vefat etmiştir.²¹

¹⁵ Altmışık, *Naksibendî-i Atık Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 28.

¹⁶ Hasan Basri Öcalan, “Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşiyyesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (01 Aralık 2008), 365.

¹⁷ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 60.

¹⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, “Açıkbaş Mahmud Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/332.

¹⁹ İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* (Ankara, 1998), 156.

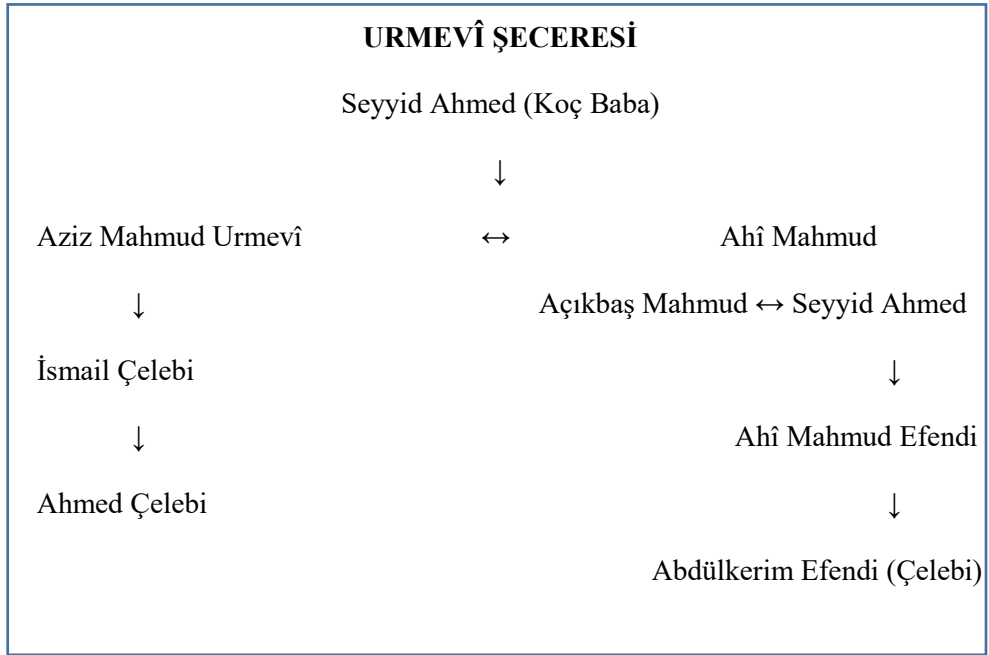
²⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi ‘u’l-Fuzalâ Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli* (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 2018), 1/299.

²¹ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 55.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin dedesi ise Seyyid Mehmed Baba Urmevî'dir.²² Urmiye'de oldukça nüfuzlu olan bu zât, Seyyid Muhammed Bâdâmyârî'nin oğlu olmakla birlikte halifesidir.²³ Kendisine halk arasında Koç Baba veya Hz. Koç denirdi.²⁴ Vefat tarihinin 1016/1607 ve kabrinin Urmiye'de olduğu söylenmektedir.²⁵

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin ailesi aslen İran'ın Urmiye²⁶ şehrendendir. Urmiye on yedinci yüzyılın ilk yarısında Safevî Hanedanlığı'na geçince Şeyh Aziz Mahmud, Osmanlı idaresi altındaki Diyarbekir'e yerleşmiştir.²⁷

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin soyağacı şöyledir:

Şekil 1.1. Urmevî Şeceresi²⁸

1.3. Hocası

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin ilim için gittiği yerlere bakıldığında birçok hocası olduğu anlaşılmaktadır.²⁹ Fakat araştırdığımız kadarıyla hocası olarak sadece amcası Aziz Mahmud Urmevî ile ilgili bilgiye rastlanmaktadır. Açıkbaş Mahmud Efendi,

²² Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 55.

²³ Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar* (İstanbul: İSAM, 2015), 635.

²⁴ Naîma Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi* (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968), 3/1430.

²⁵ Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 635.

²⁶ İran'ın kuzeybatısında Türkiye sınırına yaklaşık 50 km. mesafede denizden 1340 metre yükseklikte kurulmuştur. Detaylı bilgi için bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Urmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 42/179-180.

²⁷ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/342-343.

²⁸ Altınışık, *Naksibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 19.

²⁹ Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, 155.

Aziz Mahmud'un hem müritliğini yapmış hem de birçok alanda ondan ilim öğrenmiştir.

Aziz Mahmud Urmevî (ö. 1048/1639), Urmiye kasabasında dünyaya gelmiştir ve şehrin adına nispet edilerek Urmevî namıyla şöhret bulmuştur. İlk eğitimini kendisinin babası, Açıkbaş Mahmud Efendi'nin dedesi olan Koç Baba'dan almıştır.³⁰ Nakşibendî tarikatına mensup olup Urmevî kolunun kurucusudur.³¹

Urmiye şehri Safevîlerin yönetimine geçince Aziz Mahmud Urmevî Diyarbakir'e göç etmiş, tarikat ve irşad faaliyetlerini burada sürdürmüştür.³² IV. Murad (ö. 1049/1640) ile birlikte seferlere katılmış ve orada da birçok kişinin ilgisini toplamıştır. Ancak bazı insanların Mahmud Urmevî için mehdi gibi huruç sahibi, kimya ilmine vakf ve kırk bin müridi var gibi söylemlerinden dolayı 1048/1639 yılında idam edilmiştir.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hocasından kısaca söz ettikten sonra mesleki hayatı ve hocalığından bahsedilecektir.

1.4. Meslek Hayatı ve Hocalığı

Açıkbaş Mahmud Efendi, sahip olduğu ilmi yaymayı amaç edinmiş bir kişiliğe sahiptir. Gittiği şehirlerde insanlara hitap etmiş ve eğitim-öğretim faaliyetlerinden geri durmamıştır. Her ne kadar belirli dönemlerde devlet görevlisi olarak faaliyet gösterse de zaman içerisinde kendisini ilim ve irfan öğretir vaziyette bulmuştur.³³

Bursa'da gerek Ulu Camii, Daye Hatun Camii ve bazı büyüklerin evlerinde toplanarak vaazlar vermiştir.³⁴ Bunun yanında, Nakşibendî büyüklerinden kabul edilen Muhammed Hemedânî'nin toplamış olduğu virdleri, duaları ve tesbihleri bünyesinde barındıran *Evradü'l-Fethiyye*'yi talebelerine okutmuştur.³⁵

Etrafında çok fazla talebe, kendisine intisap eden kişi toplanmıştır. Zamanla bazı kişilerin tepkisini çekmiş ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi çeşitli şikâyetler neticesinde Bursa'dan sürgün edilmiştir.³⁶

³⁰ Abdurrahim Alkış, "XII. Ve XVII. Asırlar Arasında Diyarbakır'da Tasavvuf Kültürü", *Şarkiyat* 7/1 (19 Mart 2016), 27.

³¹ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "ÂCİZÎ, Aziz Mahmûd Urmevî" (Erişim 03 Mayıs 2023).

³² Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 16.

³³ Şevket Beysaboğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları* (Ankara, 1996), 2/145-146.

³⁴ Altınışık, *Nakşibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 27.

³⁵ Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, 155.

³⁶ Altınışık, *Nakşibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 12.

1.5. İlmî Şahsiyeti

Açıkbaş Mahmud Efendi kendisini geliştirmiş ve sahip olduğu ilmi yaymaya gayret etmiş, İslam'ın kurallarını talebelerine ve etrafındaki kişilere gerek hocalık ederek gerekse vaazlar vererek öğretmeye çalışmış, değerli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısımda kendisinin ilmî şahsiyetinden kısaca söz edilmektedir.

İlmî şahsiyetine ilişkin çeşitli faaliyetlerine değinilmek istendiğinde birçok çaba ve uygulamasının olduğu görülmektedir. Daha önce de Açıkbaş Mahmud Efendi'nin çeşitli şehir ve ülkelerde yaşadığı ve ilmi yayma gayreti gösterdiği ifade edilmişti. İstanbul'a geldiğinde ise Nakşibendî tarikatında ibadet ve zikirle ilgilendiği bilinmektedir.³⁷ İstanbul'dan ayrılmasının ardından irşad faaliyetlerine Bursa'da kurmuş olduğu Nakşibendî Atik Dergâhı'nda devam etmiştir.³⁸ Aynı dönemde, bazı büyüklerin evleri de dâhil olmak üzere Ulu Camii ve Dâye Hatun Camii'nde vaazlar vermiş ve ilmini yaymaya çalışmıştır.³⁹

Yazdığı eserlerden olan *Şerh-i Evrâdü'l-Fethiyye*'de kullandığı kaynakların çokluğu ve bunları eserin içerisinde belirtmiş olması ilimdeki titizliğini göstermektedir.⁴⁰

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin şair kişiliği de söz konusudur. Resmî ve Acizî mahlaslarını kullanmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler kaleme almıştır.⁴¹ Bir diğer yeteneği ise tarih düşürme⁴² noktasında karşımıza çıkmaktadır.⁴³

Ali Emîrî Efendi (1857/1924) onu “Kibar-ı meşâyih-i Nakşibendiyye ve e'azim-i muhakkikin-i mutasavvıfeden bir zât” diye belirtmiştir.⁴⁴

Tüm bu bilgiler ışığında Arapça, Farsça gibi dillere hâkim, derin bir ilme sahip ve çok yönlü bir kişiliği mevcut olan Açıkbaş Mahmud Efendi'nin ilme katkılarının değeri yadsınamayacak derecede büyüktür.

³⁷ Beysaboğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/146.

³⁸ Öcalan, “Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşiyyesi”, 365.

³⁹ Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, 154.

⁴⁰ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 72.

⁴¹ Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (Bursa, 2002), 174.

⁴² Harflerin rakamsal karşılıkları demek olan ebced sistemine benzer hesaplamaların İbrânî, Nabatî ve eski Yunan toplumlarında var olduğu, Arap harflerinin ebced tertibine uygun biçimde sayı değerlerinin bu etkiyle sistemleştirildiği kaydedilmektedir. Bk. Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/80-82.

⁴³ Beysaboğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 2/145.

⁴⁴ İdris Kadioğlu, *Ali Emîrî Efendi - Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 451.

1.6. Kurmuş Olduğu Dergâh

Bu kısımda ise Açıkbaş Mahmud Efendi'nin kurmuş olduğu dergâh ve verdiği hizmetler üzerinde durulacaktır.

Nakşibendî kültürünün Bursa'da erken dönemden itibaren yayılmaya başladığı kabul edilmektedir.⁴⁵ Bursa'da bulunan Nakşî dergahlarının meşhurlarının arasında Yoğurtlu Baba Dergâhı⁴⁶ ve Nakkaş Ali Dergâhı⁴⁷ sayılmaktadır. Ayrıca bu dergâhların dışında en önemli dergâhlardan biri olan Nakşibendî-i Atik Dergâhı'nın da olduğu birçok Nakşî dergâhının kurulduğu bilinmektedir.⁴⁸

Açıkbaş Mahmud Efendi, amcasının idamından sonra Bursa'ya gelerek Nakşibendî-i Atik Dergâhı'nı kurmuştur ve faaliyetlerine burada devam etmiştir. Dergâh, Açıkbaş Mahmud Dergâhı olarak da bilinmektedir.⁴⁹

Dergâhın yerinin neresi olduğuyla ilgili çeşitli bilgiler varsa da dergâhın Tophane mevkisindeki Darphane Mahallesi'nde olduğu ve Postnişin Abdülkerim Efendi zamanında dergâhın Sölözlü Şehit Ali Paşa aracılığı ile tamir edildiği bilinmektedir.⁵⁰

1216 yılında Bursa'da çıkan büyük bir yangın ile dergâh zarar görmüştür. Bu dönemde Daru'l-Hadis'te hizmetlere devam edilmiştir. 1847 yılına gelindiğinde ise tekrar tamir edilmiştir.⁵¹ 1855 yılındaki depremde bir kısmı yıkılan dergâh, Dersaadete başvuru yapıp tekrar tamir edilmiştir.⁵²

Günümüz koşullarında dergâhtan kalanlar incelendiğinde, Açıkbaş Mahmud Efendi'nin vaaz vermiş olduğu Daye Hatun Camii (Daye Hatun tarafından yaptırılan) ve haziresindeki mezar taşları karşımıza çıkmaktadır.⁵³

⁴⁵ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 16.

⁴⁶ Yoğurtlu Baba Dergâhının kurucusudur, asıl ismi hakkında da hayatı hakkında da fazla bilgi yoktur, ancak yoğurda çok düşkün olduğundan Yoğurtlu Baba ismini aldığı, zâviyede sakin olduğu ve vefat ettiğinde, zaviyenin yanında bulunan caminin doğu tarafına defnedildiği yazılmaktadır. Bk. Bursada Kültür (Bursada Kültür), "Süleyman Çelebi ve Komşuları" (Erişim 08 Mayıs 2023).

⁴⁷ Nakkaş Ali olarak da bilinen Ali b. İlyâs, Osmanlı şair ve yazarlarının önde gelen isimlerinden Lâmiî Çelebi'nin dedesidir. Bursa'da doğdu. Bk. Ali Alparslan, "Ali b. İlyâs Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/400.

⁴⁸ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 73.

⁴⁹ Altınışık, *Nakşibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 31.

⁵⁰ Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 1/69.

⁵¹ Altınışık, *Nakşibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, 31.

⁵² Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 75.

⁵³ Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları* (İstanbul: Cenker Matbaası, 1982), 115.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin vefatından sonra Nakşibendî Atîk Dergâhı'nın başına yerine kardeşi Kasım'ın oğlu olan Ahi Mahmud Efendi geçmiştir.⁵⁴

Şeyh Ahmed (Koç Baba) Nakşibendî tarikat silsilesi şöyledir:

Şekil 1.2. Tarikat Silsilesi⁵⁵

Nakşibendiyye tarikatında ve kollarında çoğunlukla hafî zikir⁵⁶ yapılırken Açıkbaş Mahmud Efendi tercihini cehrî zikir⁵⁷ yapmaktan yana kullanmıştır.

O vefat ettikten sonra dergâhta bazı isimler görev almıştır. Bu isimler arasında Ahi Mahmud Efendi (ö. 1090/1680), Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1110/1698), Abdülkerim Efendi (ö. 1138/1725), Abdullah Efendi (ö. 1159/1746), Mehmed b. Abdullah (ö. 1176/1762), Mehmed Efendi (ö. 1192/1778), Abdullah Efendi (ö. 1217/1802), Abdülkerim Efendi (ö. 1247/1831), Abdülhadi Efendi (ö. 1292/1875), Mehmed Eşref Efendi (ö. 1295/1878) ve M. Şerif Efendi (ö. 1345/1926) yer almaktadır.⁵⁸

⁵⁴ Mustafa Kara, *Bursada Tarikatlar ve Tekkeler* (Bursa: Uludağ Yayınları, 2012), 381.

⁵⁵ Açıkbaş Mahmud Efendi, *Risâle-i Nurbahşiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Koleksiyonu), 114a-114b.

⁵⁶ Cümlede geçen hafî zikir hafif sesle yapılan zikir demektir. Bk. Mehmet Nuri Uygun, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/412-413.

⁵⁷ Cümlede geçen cehrî zikir yüksek sesle yapılan zikir demektir. Bk. Uygun, "Zikir", 44/412-413.

⁵⁸ Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar (I)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak 1991), 109-110.

1.7. Eserleri

Bazı kütüphanelerde Açıkbaş Mahmud Efendi'ye atfedilen kitaplar bulunmaktadır. Yaptığımız kaynak ve katalog taramaları sonucunda rastladığımız eserler hakkında aşağıda kısaca bilgi verilmiştir. Eserler yazma olup *Risâle-i Nûrbahşîyye* adlı tasavvufi bir eseri, Seyyid Mahmûd-ı Hemedânî'nin *Evrâd-ı Fethîyye* adlı Farsça eserini şerh ve tercüme ettiği ve bunların yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri olduğu da bilinmektedir. Ayrıca bizim çalışma konumuz olan tecvid ilmine dair *el-Güzîde fî 'lmi't-tecvîd* onun eserleri arasındadır.

Risâle-i Nûrbahşîyye: Tasavvuf alanına ait bir eser olup Kübrevîyye ve bu tarikatın bir kolu olan Nûrbahşîyye'nin silsilesi ve evrâdı hakkında bilgiler yer almaktadır.⁵⁹

Risale-i Nurbahşîyye esas olarak Nakşibendiyye ile Kübrevîyye ve bunlardan ayrılan kol ve şubelerin evradını anlatmaktadır. Müellif önce Nurbahşîyye'nin silsilesini ve evrâdının nasıl olacağını yazmıştır. Daha sonra Kübrevîyye tarikatının silsilesini ve evrâdını açıklamış ve buna *Evrâd-ı Fethîyye* denildiğini belirtmiştir.⁶⁰

Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Bölümü, nu. 146'da kayıtlı olup 112b-117'a varakları arasında bulunmaktadır. Nesih hatla yazılmış olan risâlenin her sayfasında 17 satır bulunmaktadır.⁶¹

Şerh-i Evrâdü'l-Fethîyye: Seyyid Ali Hemedânî'nin kaleme aldığı *Evrâd-ı Fethîyye* adlı evrâd kitabının Türkçeye tercüme edilmesinin yanı sıra şerh edilmesinden ibarettir.⁶² Açıkbaş Mahmud Efendi şerhi yaparken ayet ve hadislerin yanı sıra birçok klasik eserden de istifade etmiş, bazen Arapça ve Farsça şiirlerle şerhi desteklemiştir.⁶³

Eserin en güzel nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Bölümü, 146 numarada bulunup *Risâle-i Nûrbahşîyye* ile aynı mecmua içinde, 51b-111'a varakları arasında bulunmaktadır.⁶⁴

⁵⁹ Öcalan, "Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşîyyesi", 6.

⁶⁰ Öcalan, "Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşîyyesi", 7.

⁶¹ Öcalan, "Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşîyyesi", 6.

⁶² Aslan, *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*, 68.

⁶³ Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*, 95.

⁶⁴ Öcalan, "Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşîyyesi", 4.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EL-GÜZÎDE ADLI ESERİN TAHLİLİ

2.1. Eser Hakkında Bilgi

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvîd* adlı risalesi, yirmi dokuz ana başlıktan oluşmuş ve mensur tecvid⁶⁵ türünde yazılmış Osmanlıca bir eserdir.

Mahmud Efendi, tecvid eserini yazarken on bir kitaptan ve bazı Farisî ve Türkî risalelerden faylandığını belirtmiştir. Dipnot göstermemekle birlikte konu içerisinde yararlandığı kaynakların sahiplerinin görüşlerinden bahsetmiştir. Bu eserin adını “*Güzîde*” koymasının sebebini on bir eserden faydalanıp bunların hepsini cem ettiğini ve kelimelerin güzîdesi olduğunu söylemiştir. Eserde konular anlatılırken ağırlıklı olarak Hafis rivayetine göre anlatılmış ve kıraat-ı seb‘a ile ilgili olan Ebû Amr’ın nakil konusu, Verş’in tek hemzedeki durumları gibi kıraat bahisleri de ele alınmıştır. Ayrıca eserin her bölümü mensur tecvid türünden olmasına karşın sadece yirmi yedinci bâb manzum şekilde bizlere aktarılmıştır.

2.2. Eserin Nüshaları

Yaptığımız katalog taramalarında eserin toplam on altı nüshasının olduğunu tespit ettik. Biz tahlil çalışmamızı iki nüshadan gerçekleştirdik. Bunun sebebi nüshalardaki sayfa eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Aşağıda verdiğimiz nüshalardan ilk ikisi çalıştığımız tahlilde kullandığımız nüshalar olup detaylıca bilgi verilmiştir. Ayrıca ulaştığımız nüshaların resimleri de ilgili kısımlarda yer almıştır.

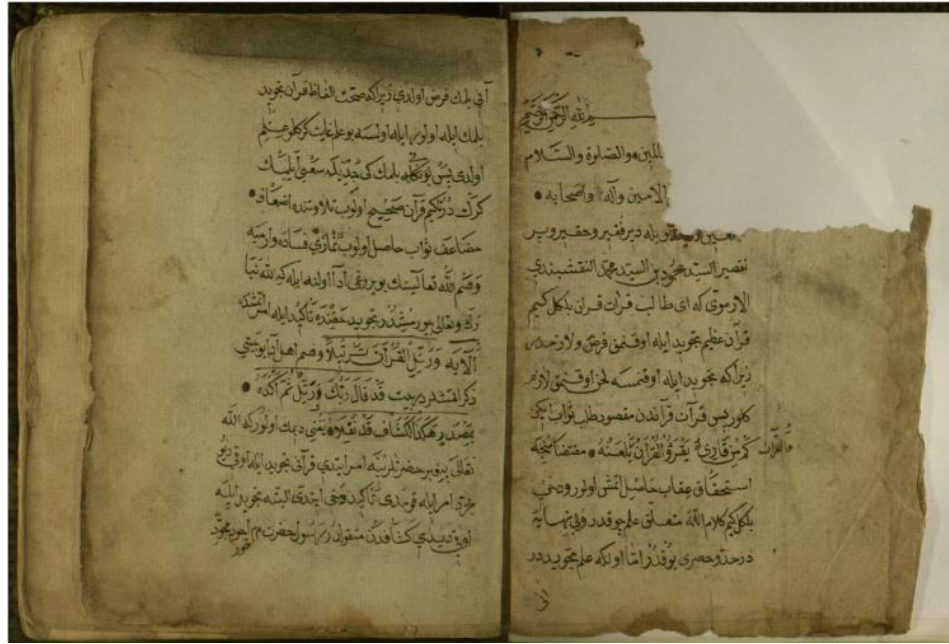
2.2.1. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 Nüshası

Ankara Millet Kütüphanesi, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda “*Güzîde*” ismiyle kayıtlıdır. Talik yazı türü yazılmış olup bir sayfada on üç satır bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı olup bir sonraki sayfa için anahtar kelimeler verilmiştir. Müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Çalışılan *el-Güzîde fî*

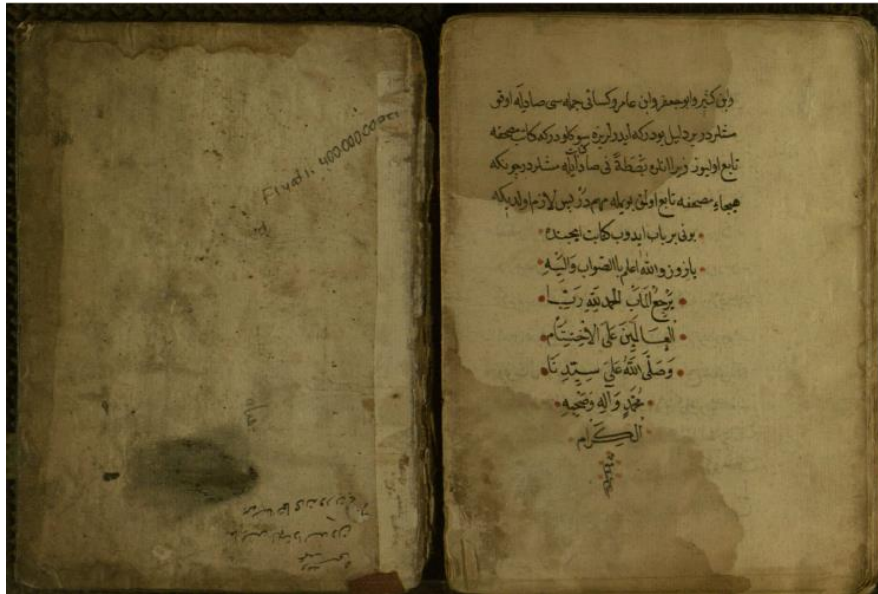
⁶⁵ Günümüzde örneğine çokça rastladığımız, nesir şeklinde yazılmış tecvid çeşididir. Bk. Süleyman Dede, *Molla Ali El-Kârî, Kıraat İlmindeki Yeri ve El-Minehu'l-Fikriyye Fî-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adli Eserin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023), 5.

i'lmî't-tecvîd adlı Osmanlıca bu eser toplamda yetmiş üç varaktan oluşmaktadır. Mezkûr nüshada mukaddimede ve bir önceki sayfalarında yırtıklıklar görülmüş ve her yerde olmasa da eserde harekelendirme mevcuttur. Ayrıca onuncu varaktan itibaren dört bâb eksik sayfa tespit edilmiştir.

Kâğıt türü birleşik harf filigranlıdır. Şemse ve zencirekli kahverengi meşin kaplı, sırtı vişne rengi meşinle onarılmış mukavva ciltlidir. Söz başları, keşide, bazı cümleler kırmızı işaretle sonlandırılmakta olup, çoğunlukla örnekler kırmızı nokta ile ayrılmıştır. Eserin şirazesı ise dağınıktır.

Şekil 2.1. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 (İlk Sayfa)

Şekil 2.2. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 8945 (Son Sayfa)

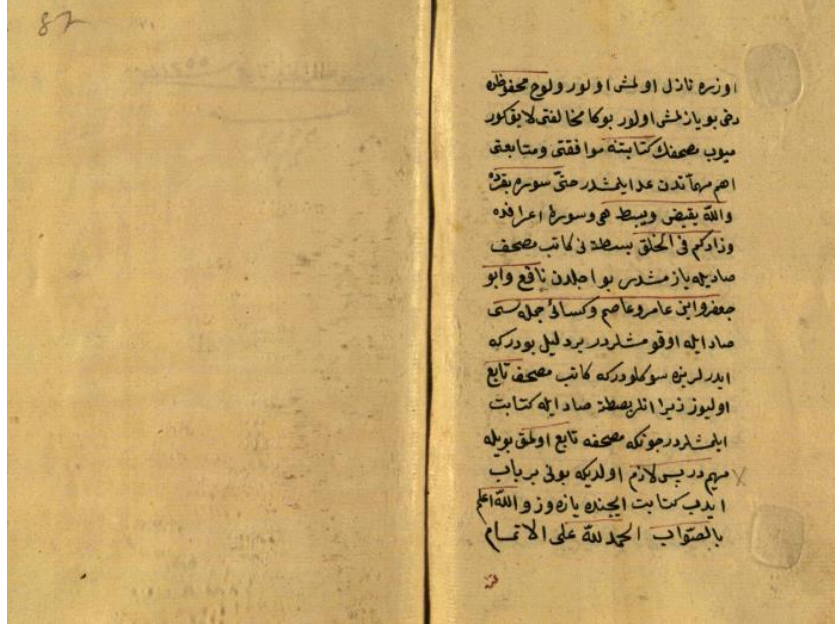
2.2.2. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 Nüshası

Ankara Millet Kütüphanesi, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde” ismiyle kayıtlıdır. Nesih yazı türü yazılmış olup bir sayfada on beş satır bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı olup bir sonraki sayfa için anahtar kelimeler verilmiştir. Müstensihî bilinmemekle birlikte istinsah tarihi 1255/1839 olarak verilmiştir. Çalıştığımız *el-Güzîde fî i’lmi’t-tecvîd* adlı Osmanlıca bu eser toplamda seksen sekiz varaktan oluşmaktadır. Zikredilen bu nüshada sayfalarla ilgili bir sorun görülmemiştir ve harekelendirme yoktur.

Kâğıt türü ise, harf filigranlıdır. Çârkûşe vişne rengi, meşin üstü desenli kâğıt kaplı miklebli mukavva ciltlidir. Kağıtlar krem rengi, söz başları ve keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Şekil 2.3. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 (İlk Sayfa)

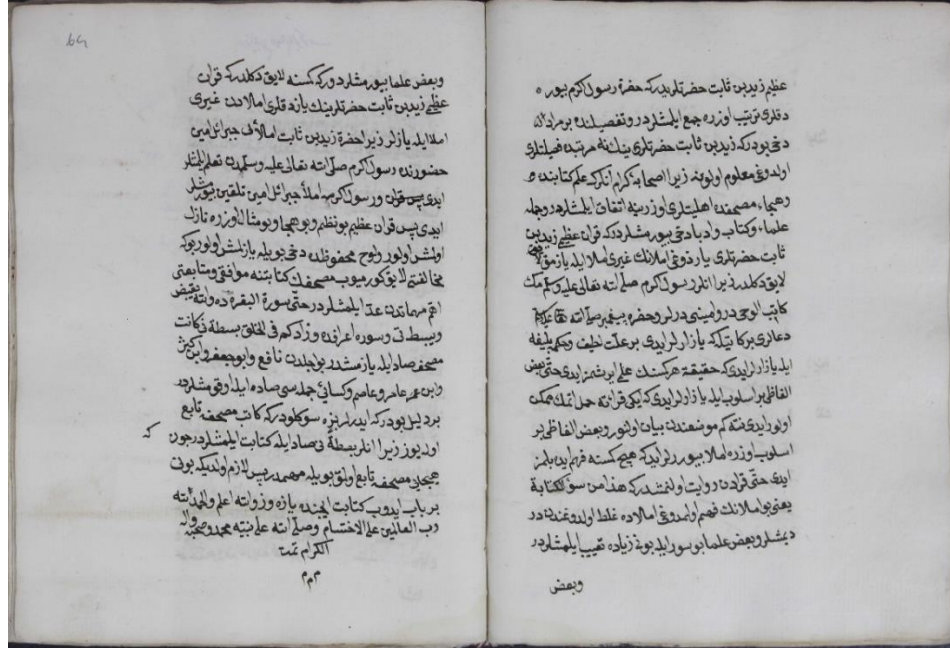
Şekil 2.4. Millet Kütüphanesi, Nr: 06 Mil Yz A 7084 (Son Sayfa)

2.2.3. Diğer Nüshalar

- Konya, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesinde “Güzîde” olarak kayıtlıdır. Demirbaş numarası 27 Hk 135/1’dir. Eserin müstensihî ve istinsah tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Eserin kağıt türü üç ay filigranlı, yazı türü nesihdir. Varak sayısı altmış beş olup, satır sayısı on yedidir. Ölçüleri ise 205x145-155x80 milimetredir.

Şekil 2.5. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 27 Hk 135/1 (İlk Sayfa)

Şekil 2.6. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 27 Hk 135/1 (Son Sayfa)

- Konya, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesinde “Güzîde” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası ise 42 Kon 4217/4’dür. Eserin müstensihî ve istinsah tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Eserin yazı türü arap-nesih, varak sayısı doksan dört olup, satır sayısı on üçtür. Ölçüleri ise 205x145-135x78 milimetredir.

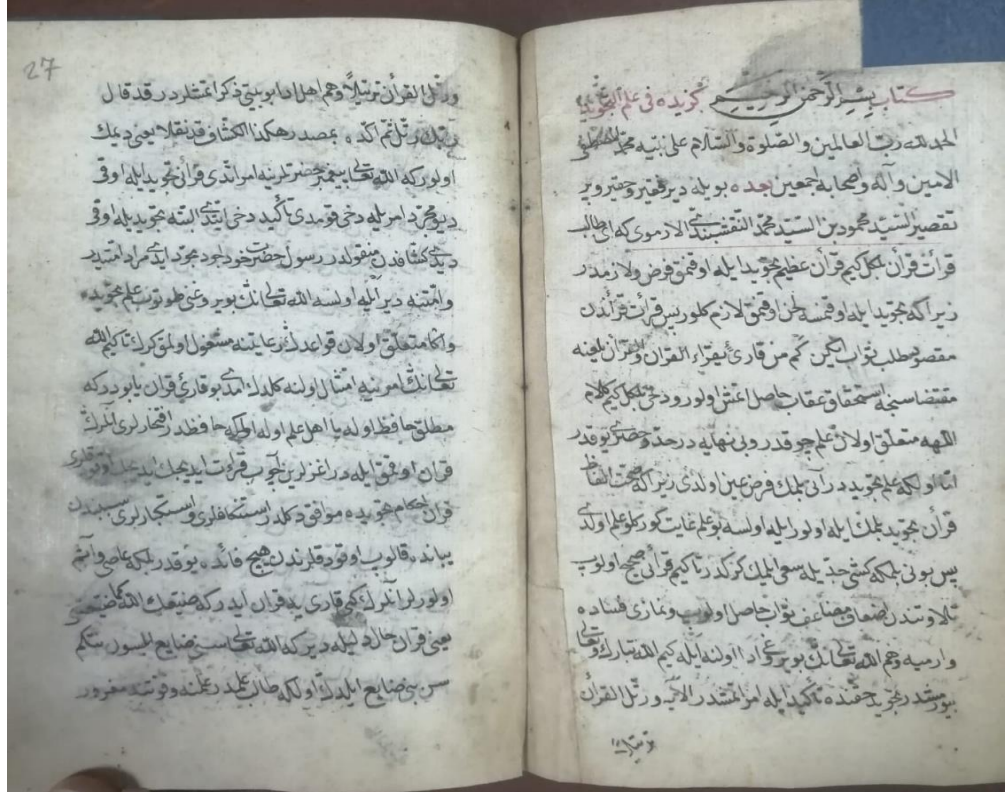

Şekil 2.7. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 42 Kon 4217/4 (İlk Sayfa)

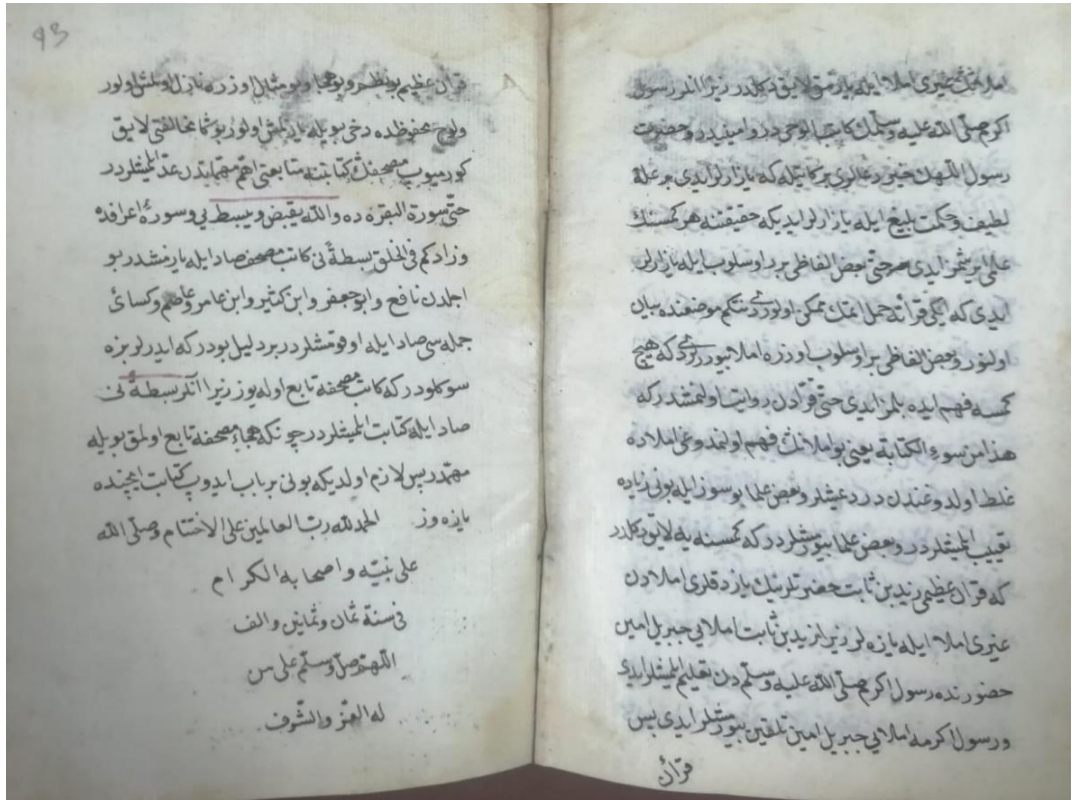

Şekil 2.8. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 42 Kon 4217/4 (Son Sayfa)

- İzmir, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalarında eserin adı “*Kitâb-ı Güzide fî İlmi't-Tecvîd*” olarak kayıtlıdır. Demirbaş numarası ise 543/2'dir. Eserin müstensihî belli olmayıp, istinsah tarihi 1088/1677'dir. Eserin yazı türü nesih, varak sayısı doksan üçtür. Bir sayfasında on beş satır mevcuttur. Ölçüleri 180x125 milimetredir.

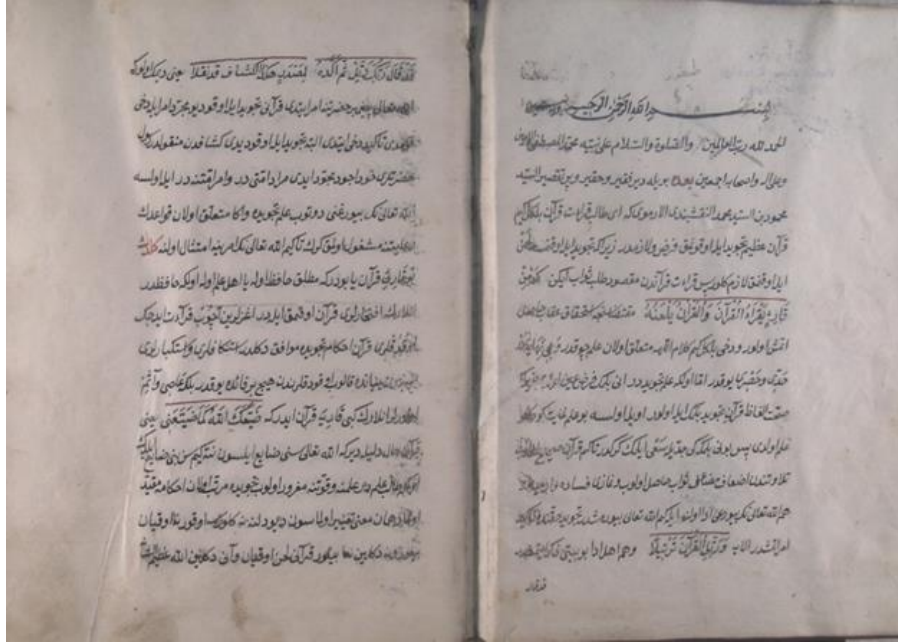

Şekil 2.9. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Demirbaş No: 543/2 (İlk Sayfa)

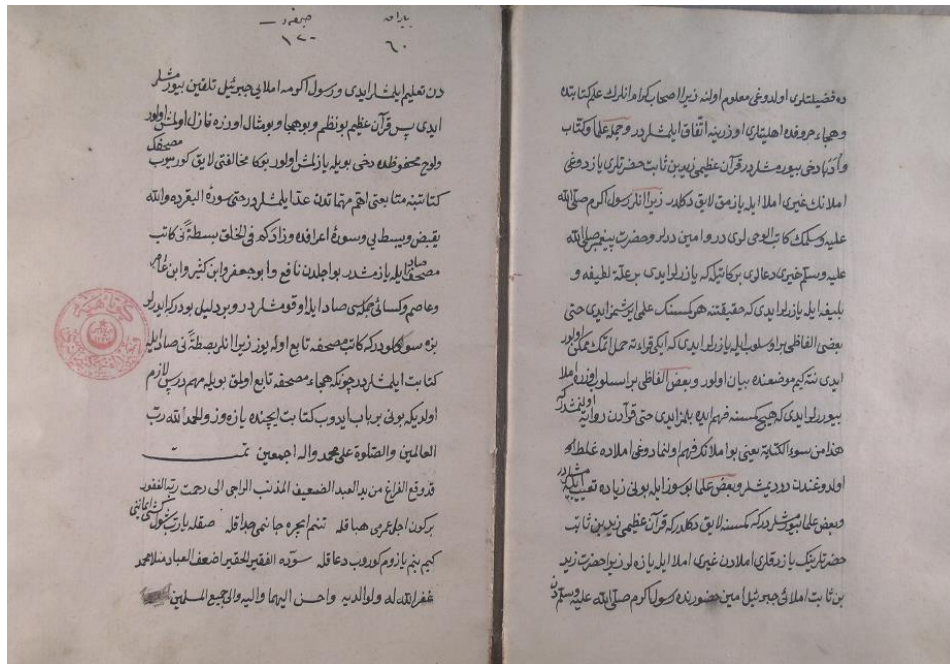

Şekil 2.10. İzmir Milli Kütüphanesi, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, Demirbaş No: 543/2 (Son Sayfa)

- Kütahya, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesinde bulunan eserin adı “Güzîde” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası ise 43 Va 464’dür. Eserin müstensihî Molla Mehmed olup, istinsah tarihi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eserin yazı türü taliktir. Bir sayfasında on beş satır mevcuttur. Toplam altmış varaktan oluşup, ölçüleri 220x160-165x90 milimetredir.

Şekil 2.11. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 43 Va 464 (İlk Sayfa)

Şekil 2.12. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 43 Va 464 (Son Sayfa)

- Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunup eserin adı “*Güzîde*” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası 06 Mil Yz A 7031/1 olarak kayıtlıdır. Eserin müstensihisi Emin Mehmed b. Hacı İvaz, istinsah tarihi ise 1058/1648’dir. Eserin kağıt türü makas filigranlı olup, yazı türü taliktir. Bir sayfasında on dokuz satır mevcuttur. Toplam yetmiş dört varaktan oluşup, ölçüleri 195x110-145-52 milimetredir.
- İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Koleksiyonunda eser “*Risâle-i Güzîde*” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası 34 Ae Şeriyeye 121’dir. Eserin özellikleri olarak yazı türü Arap-Nesih, bir sayfada bulunan satır sayısı on üç, toplam yetmiş bir yaprak ve ölçüsü 204x144-152x80 milimetre’dir. Müstensihisi ve istinsah tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.
- Bursa, İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççı Bölümünde bulunan bu eser “*Türkî Tecvîd*” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası 735/1’dir. Müstensihisi Molla Mehmed b. Beyazıd, istinsah tarihi ise 1155/1742’dir. Eserin kırk sekiz varaktan olduğu haricinde özellikleri hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.
- Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda “*Güzide*” ismiyle kayıtlıdır. Demirbaş numarası ise 21 Hk 1570’dir. Müstensihisi bilinmemekle birlikte istinsah tarihi 1091/1679 olarak kayıtlarda geçmektedir. Eserin kağıt türü ay yıldızlı taç filigranlı, yazı türü nesih kırmısı, bir sayfada bulunan satır sayısı ise on beştir. Eserde toplam seksen iki yaprak var olup, ölçüsü 195x140-135x65 milimetredir.
- İngiltere, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda “*el-Güzîde fî İlmi’t-Tecvîd*” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası ise Or. 8386’dır. Eserin müstensihisi belli olmayıp, istinsah tarihi 1147/1735 olarak kayıtlıdır. Eserimizin yazı türü, satırı, yaprak sayısı ve ölçüsü hakkında bilgi bulunamamıştır.
- Tunus, Tunus Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda “*Güzîde*” ismiyle kayıtlı olup, demirbaş numarası 11963’dir. Eserin yazı türü nesih, bir sayfada on beş satır bulunmaktadır. Eser hakkında

müstensihi, istinsah tarihi, yaprak sayısı ve ölçüsü hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

- Almanya, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde” olarak geçmektedir. Demirbaş numarası Hs.or.oct.812 Staatsbibliothek, Berlin olarak kayıtlıdır. Müstensihi hakkında bilgi bulunmayıp, istinsah tarihi 1091/1689 olarak geçmektedir. Eserin yazı türü nestalik, bir sayfada on beş satır var olup, toplamda yetmiş dört varaktır. Ölçüsü ise 160x110-115x550 milimetredir.
- Bosna-Hersek, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde” olarak kayıtlıdır. Demirbaş numarası ise 3991’dir. Eserin müstensihi Ahmed b. Mehmed, istinsah tarihi ise 1194/1780’dir. Eserin yazı türü harekeli nesih, toplam elli üç varak ve ölçüsü 210x150 milimetredir. Eserin bir sayfasında bulunan satır sayısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.
- Bosna-Hersek, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde” ismiyle kayıtlı olup, demirbaş numarası R-7615/1 olarak kayıtlara geçmiştir. Müstensihi Mehmd b. İbrahim, istinsah tarihi ise 1134/1722’dir. Eserin yazı türü talik, toplam varak sayısı elli dokuz, ölçüsü ise 215x150 milimetredir. Bir sayfada bulunan satır sayısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.
- Kahire-Mısır, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde-i Tecvîd” ismiyle kayıtlı olup, demirbaş numarası Kıraatı Türkî No:5 olarak geçmektedir. Yazı türü, müstensihi ve istinsah tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eserin bir sayfasında on dokuz satır bulunup, toplam elli üç yapraktan oluşmaktadır. Eserin ölçüsü 200x120 milimetredir.
- Kum-İran, Kitabhane-i Umûmî-yi Hz. Ayetullah Necefî Maraşı Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonunda “Güzîde” ismiyle kayıtlı olup, demirbaş numarası 3122’dir. Müstensihi ve istinsah tarihi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Eser nestalik yazı türü yazılmış olup bir sayfada on üç satır bulunmaktadır. Eserin ölçüsü 200x130 milimetredir ve toplamda yetmiş yedi varaktan oluşmaktadır.

2.3. Eserde Kullanılan Kaynaklar

Eser hakkında bilgi verirken belirttiğimiz gibi Açıkbaş Mahmud Efendi *el-Güzîde* kitabını yazarken on bir asıl kaynaktan ve bazı Fârisî ve Türkî risalelerden yararlandığını belirtmektedir. Eserinde faydalandığı on bir kitabın adını vermiştir. Bu on bir eser hakkında aşağıda bilgiler yer almıştır. Fakat bahsi geçen Fârisî ve Türkî risaleler hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Eserler hakkında bilgiler şöyledir:

- *en-Neşr*: İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) on kıraate dair eseridir. Tam adı “*en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*”dır. İbnü'l-Cezerî, kitabının sonunda verdiği bilgiye göre eserini 799 yılının Rebûlevvel ayında kaleme almaya başlamış, aynı yılın zilhicce ayında tamamlamıştır.⁶⁶
- *eş-Şâtıbiyye*: Kasım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) eş-Şâtıbiyye olarak da anılan kıraatle ilgili “*Hırzû'l-Emânî*” adlı kasidenin asıl adı “*Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*” olup bin yüz yetmiş üç beyitten oluşmuştur. Müellifine nisbetle “*Şâtıbiyye*” diye şöhret bulan ve “*Kasîde lâmiyye*” diye de anılan bu eser Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) “*et-Teyşîr fî'l-kırâ'âtî's-seb*” adlı kitabının manzum şeklidir.⁶⁷
- *Ca'berî*: Tam adı Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî'dir (ö. 732/1332). Müellifin kıraat alanında birçok eseri bulunmaktadır. Açıkbaş Mahmud Efendi kitabında hangi eserden faydalandığını belirtmeyip sadece kişinin adını söylemiştir.⁶⁸
- *et-Teyşîr*: Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraate dair eseridir. Dânî'nin yedi kıraatle ilgili eserlerinin en meşhuru olup adının “*el-Müeyssir*” olduğu da rivayet edilmiştir. Eserde konular yirmi altı bölümde ele alınmış, bazı bölümler alt başlıklara ayrılmıştır.⁶⁹
- *es-Secavendî*: Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî (ö. 560/1165) asıl adıdır. Müellif eser adını belirtmediği için varsayım üzerinden gidilmiştir. Eserin ismi “*İlelû'l-*

⁶⁶ Süleyman Tülücü, “İbnü'd-Dehân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/251-252.

⁶⁷ Fatih Çollak, “eş-ŞÂTİBİYYE”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

⁶⁸ M.Kemal Atik, “Ca'berî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/527-528.

⁶⁹ Abdurrahman Çetin, “et-Teyşîr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/57.

vukuf'tur" (*el-Vakfû ve'l-ibtidâ'ü'l-kebîr*). Müellifin aynı konuda yaptığı iki çalışmadan hacimli olanıdır. Eser Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Îdî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Muhsin Hâşim Dervîş de kitap üzerinde doktora çalışması yaparak onu tahkik etmiş ve "*Kitâbü'l-Vakf ve'l-ibtidâ*" adıyla yayımlamıştır (Amman 1422/2001).⁷⁰

- *Dürre-i Cezerî*: Tam adı "*ed-Dürre fî kırâ'âtî's-selâseti'l-mütemmîme li'l-'aşere*"dir. İbnü'l-Cezerî, Şâtıbî'nin "*Hırzû'l-Emânî*" adlı eserindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere aynı vezinle kaleme alınan eser iki yüz kırk beyitten meydana gelmektedir.⁷¹
- *Dürre-i Feride*: Eserin tam adı "*ed-Dürrü'l-Ferid ve Beytü'l-Kasid*"dir. Müellifin adı ise Muhammed bin Aydemir El-Müstasamî'dir.
- *Tuhfetü'l-Huffaz*: Eser, yazmalarda demirbaş numarası: 06 Mil Yz A 7031/9 olarak geçmektedir. Yazmanın dili Farsça olup, yazarı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.
- *Hallu'r-Rumuz*: Eserin tam adı "*Hallu'r-Rumûz ve Mefâtihu'l-Kunûz*" olarak geçmektedir. Yazarın tam adı İbn Gânim İzz ed-dîn b. Abd es-Selâm b. Ahmed el-Makdisî'dir (öl. 978/1279). Yazma Arapça olup, demirbaş numarası 45 Hk 2933/1 olarak geçmektedir.
- Kavâidü'l-Adl:
- Kaside-i Cemaleddin:⁷²

2.4. Eserin Tahlili ve İhtiva Ettiği Konular

Mukaddime

Açıkbaş Mahmud Efendi risaleye besmele⁷³, hamdele⁷⁴ ve salvele⁷⁵ ile başlar. Böyle bir girişi Kur'ân'a uygun bir şekilde ve hadis-i şeriflerde varid olan tatbikata

⁷⁰ Abdurrahman Çetin, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268-269.

⁷¹ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 20/551-557.

⁷² Açıklama yapılmayan son iki eser ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

⁷³ Besmele kelimesi "Bismillahirrahmanirrahim" manası ise "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım" demektir. Bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2013), 39.

⁷⁴ Her türlü övgü Allah'a mahsustur anlamına gelen Hamdele, "Elhamdülillâh" şeklindeki dua ve zikir cümlesinin kısaltılmış şeklidir. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Hamdele", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/448-449.

⁷⁵ Salât ü selâm, "aleyhi's-salâtü ve's-selâm" veya "sallallâhü aleyhi ve sellem" şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi'nde kullanılmıştır. Böyle dua etmeye "salavat

uyarak yaptığı düşünülmektedir. Mukaddimenin başında kendi adını belirtmesi eserin Açıkbaş Mahmud Efendi'ye ait olduğu ve onun bu risalede “Fakir, Hakir ve Pür” mahlasını kullandığı görülmektedir.⁷⁶

Tecvid ilminin önemi bu ilmi öğrenmenin ve uygulamanın lüzûmundan kaynaklanmaktadır. Zira Mahmud Efendi bununla ilgili olarak Allah kelâmı olan Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması için okuyana tecvidin farz ve lâzım olduğunu belirtmiştir. Ayrıca tecvid ile okunmayıp hatalı okunursa Kur'an'dan sevap talep edilirken günah kazanıldığını Enes b. Malik'in “كَمْ مِنْ قَارِئٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَالْفُرْآنَ يَلْعَنُهُ” “Nice Kur'an okuyan kimseler var ki, Kur'an-ı Kerim onlara lanet eder.”⁷⁷ sözü ile belirtmiştir. Allah'ın kelimıyla ilgili ilmin çok olduğunu ve bunun herhangi bir sınırı olmadığını fakat en önceliklisinin tecvid ilmi olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

“وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا” “Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku”⁷⁹ ayeti kerimesini dile getirerek bu noktada da tecvid ilmini bütün kaideleri ile bilmenin ve öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu vurgulamıştır. Ayrıca el-Keşşaf'dan “قَدْ قَالَ رَبُّكَ رَتِّلْ ثُمَّ اكْذِبْ بِمَصْنَدٍ” “Allah Peygamberine Kur'an'ı tecvid ile okumasını te'kid ile emretti” beyti⁸⁰ ile İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezerî* adlı eserinden “وَالْأَخْذُ بِاللَّجْوَيْدِ حَنْمٌ لَازِمٌ مَنْ لَمْ يُصَحَّحِ الْقُرْآنَ فَهُوَ آثِمٌ” “Kur'an'ı tecvitli okumak zorunludur. Kim Kur'an'ı tecvitsiz okursa günahkardır.”⁸¹ yirmi yedinci beyti dile getirmiştir.⁸² Kur'an-ı Kerim'i lahn-i celîden⁸³ kurtaracak kadar tecvid ilmi ile amel etmenin her mükellef Müslümana farz-ı ayn olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁸⁴

Açıkbaş Mahmut Efendi, farzı hafife almanın küfür olduğunu, tecvid ile okunmayan Kur'an'ın parçalandığını belirtmiştir. Birçok şehirde Kur'an-ı Kerim'i

getirme”, Arapça'da ise “tasliye” denir; bu duadan söz edilirken “salvele” kısaltması kullanılır M. Suat Mertoğlu, “Salâtüselâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/23-24.

⁷⁶ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 2a; 06 Mil Yz A 8945, 1a.

⁷⁷ Ahmed Serdaroğlu, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn Tercümesi* (İstanbul: Bedir, 1985), 777.

⁷⁸ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 2a; 06 Mil Yz A 8945, 1a-1b.

⁷⁹ Müzzemmil 73/4.

⁸⁰ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 2b; 06 Mil Yz A 8945, 1b.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime-i Cezerî ve Tercümesi* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, 2000), 6.

⁸² Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 3b; 06 Mil Yz A 8945, 1b-2a. (06 Mil Yz A 7084 demirbaşlı eserde “يُصَحَّحُ” kelimesi yerine “يُجَوِّدُ” kelimesi geçmektedir.)

⁸³ Lahn-ı celî açık hata demektir. Bu yapılan hatayı tecvid ilmini çok iyi bilenlerde anlar bilmeyenlerde anlar. Bu hata harflerin sıfat-ı lazimesinde olur. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, 89.

hakkıyla okuyanın ya az kaldığını belki de hiç kalmadığını ve büyükten küçüğe olsun kimsenin öğrenmek için talebi dahi olmadığını söyleyerek kendi yaşadığı dönemden bahsetmiştir.⁸⁵

Açıkbaş Mahmud Efendi eserini yazarken muteber kitaplardan faydalanıp bilgi topladığını, bunları cem‘ eyleyip ve Osmanlı Türkçesine çevirdiğini belirtmiştir. Tecvid ilmini öğrenmeye başlayanlar için kolaylıkla öğrenebileceği bilgiler verdiğini söylemiştir. “İsteyenler bu eseri bulup öğrencilerine öğretmeye gayret edip, beni hayır dualarıyla yâd etsinler”, demiştir. Olası hatasından ötürü ayrıca istiğfar ettiğini belirtip yer yer yararlandığı kitapların veya şahısların isimlerini zikretmiştir.⁸⁶

Bu detaylı bilgiden sonra eserin adını, on bir kitabı bir araya getirmesinden dolayı *Güzîde* olarak verdiğini belirtmiş ve eserin yirmi dokuz ana başlığı sıralayıp ardından konuları anlatmaya başlamıştır.⁸⁷

2.4.1. Dişlerin Kısımları

Mahmud Efendi eserine dişlerin aksamı konusuyla başlayarak alışagelen tecvid eserlerinden farklılık göstermiştir. Bilinmelidir ki insanların dişleri otuz iki tanedir ve altı kısımdır. Bu altı kısım senâyâ, rabâiyye, enyâb, zavâhik, tavâhin ve nevâciz’dir.

- *Senâyâ*: Ön dişlerdir, iki yukarı ve iki aşağı.
- *Rabâiyye*: Dört diştir senâyâ’nın arkasından yana, iki sağında ve iki solunda, ikisi aşağı ve ikisi yukarı.
- *Enyâb*: Dört diş olup, rabâiyye’nin arkasından yana yukarıda söylendiği gibi sağda ve iki solda keskin dişlerdir.
- *Zavâhik*: Dört diştir. Enyâblar arkasından yanadır. Sağda ve solda iki yukarı ve iki aşağıdadır.
- *Tavâhin*: On iki diştir. Her tarafta altı, üç aşağı, üç yukarıda.
- *Nevâciz*: Tüm dişlerin ortasıdır. Dört diştir, iki aşağı ve iki yukarı. Yirmi yaş ile otuz yaş arasında çıkar. Akıl dişleri de denmektedir. Zavâhik, tavâhin, nevâciz ki yirmi diştir cümlesine adrâs (azı dişler) derler.⁸⁸

⁸⁴ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim Faziletleri*, 171; Ramazan Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İfav Yayınları, 2022), 36.

⁸⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 3a-3b; 06 Mil Yz A 8945, 1b.

⁸⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 3b-4a; 06 Mil Yz A 8945, 2a-2b.

⁸⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 4a; 06 Mil Yz A 8945, 2b-3b.

2.4.2. Mehâric-i Hurûf

Mahmud Efendi bu bölümde Kur'ân harflerinin çıkış yerlerinden bahsetmiştir. Harflerin çıkış yerlerine tecvid ilminde mahreç denir.⁸⁹ Mahreçlerin sayısı hususunda ihtilaf olup, temelde konuyla ilgili üç görüş vardır: Birincisi, Ferrâ (ö. 207/822), Kutrub (ö. 210/825), el-Cermî (ö. 225/840), İbn Keysân (ö. 299/912) ve İbn Dureyd (ö. 321/933) gibi âlimlere göre harflerin mahreçleri on dördtür. İkincisi, Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve nahiv âlimlerinin ve kurrânın çoğuna göre on altı olduğudur. Üçüncüsü ise Halil b. Ahmed (ö. 130/747), Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî (ö. 465/1073), İbnü'l-Cezerî ve bunlara tâbi olanlara ait olan görüşü olup, on yedidir. Sonuncusunun muhakkik kurrânın görüşü olduğunu İbnü'l-Cezerî ifade etmiştir ve genel olarak ondan sonra tecvid ve kıraat kitaplarında bu mahreç sayısı yer almıştır.⁹⁰

Müellif öncelikle meharic-i hurûf'un ıstılahî tanımını yapmıştır. Aslî harflerin yirmi dokuz tane olduğu ayrıca beş huruf-u fer'iyye'yi de katarak kurralara⁹¹ göre otuz dört de sabit, demiştir. Huruf-u fer'iyye'yi imâle, işmam, teshil, gunne ve elif-i müfahhame olarak sıralamıştır. İmâle, ne “elif” (ا) harfi, ne de “ye” (ي) harfidir. İşmam, ne sâd (ص) harfi, ne de “zây” (ز) harfidir. ⁹²“الصِّرَاطُ” kelimesinde sâd (ص) harfinin işmamı olduğu gibi. Teshil, iki hemze bir araya gelince ikinci hemzenin harekesi ötre olursa, ikinci hemze ⁹³“وَلَوْ لَقِي” (kelimesindeki gibi) teshil olur. Örnekteki teshil ne hemze (إِ) ne de vâv (و) olur. Eğer ikinci hemze kesre (إِ) ise ne yâ (ي) olur ne de hemze (إِ) olur. ⁹⁴“أَيْنَ” örneğinde olduğu gibi. Gunne'nin bilinen bir husus olduğunu zikrederek bahis açmamıştır. Elif (ا) harfinin müfahhem olduğunu bu yüzden her lafız ile alakalandırıldığını ve önce tefhim okunduğunu ayrıca zıddının ise imâle yani terkîk olduğunu belirtmiştir. Misal ⁹⁵“الطَّلَاقُ”

⁸⁸ Açıkbâş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 5a-6a; 06 Mil Yz A 8945, 3b-4a; Mustafa b. Ali, *Risâle-i tecvid* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankes Bölümü, 3), 4a.

⁸⁹ Ebü Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Tahtid fil İtkanı ve't-Tecvid*, thk. Ğanim Kadduri Hamed (Umman: Dâru Ammar, 2000), 102; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 66.

⁹⁰ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr, thk. Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1940), 1/198; Murat Akkuş - Zafer Onur, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tecvidü'l-Kur'ân bi Lisâni'l- 'Arabî İsimli Risalesi: Tahkik ve Tahlil”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 36.

⁹¹ Kur'an kıraati konusunda uzman kişiler anlamında kullanılmıştır. Bk. Mustafa Öz, “Kurrâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/445-446.

⁹² Fâtîha 1/6.

⁹³ Kamer 54/25.

⁹⁴ Şuara 26/41.

⁹⁵ Bakara 2/229.

”الصَّلَاةُ“⁹⁷ ”مُصَلَّى“⁹⁶ kelimelerinde olduğu gibi. Bazı ulemânın aslî harfleri yirmi sekiz olarak kabul etmesinin nedeni elif ile hemzeyi aynı tutmalarıdır. Açıkbaş Mahmud Efendi ise elif ile hemzeyi ayrı tutarak aslî harfleri yirmi dokuz olarak kabul etmiştir.⁹⁸

Açıkbaş Mahmud Efendi, İbnü'l-Cezerî'den naklen Huruf-u esmâ'yı iki kısma ayırmıştır. Birincisinin evvel-i müteharrik ikincisini sakın diyerek ”با-تا-ثا-حا-جا-را-زا-طا-ظا-فا-ها-يا“ harflerini söylemiştir. İkinci kısmın ise üç harften oluştuğunu bunların da ”الف-جيم-دال-ذال-سين“ (bu harfler) ”شين-صاد-ضاد-عين-غين-قاف-كاف-لام-ميم-نون-واو“ olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

Harfin sesi, mahreç bölgelerinden birisine temas ederek çıkıyorsa, bu yere, mahrec-i muhakkak denir.¹⁰⁰ Mahmud Efendi, hakiki mahreçlerin kimine göre üç ”حلق-دهان-لب“ Halil bin Ahmed el-Basrî'ye göre ise dokuz olduğunu ”حلق-لهات-شجره-واسله-وذلق-ونطع-ولشه-وشفه-وهوا“ söylemiştir. Sîbeveyh boğaz harflerinden ”elif“i (l) hemze'ye (ء) dahil ettiği için on altı olmuştur.¹⁰¹

Açıkbaş Mahmud Efendi mahreçlerin sayısının Cezerî'ye göre on yedi olduğunu söyler¹⁰² ve İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserinden ”مخارج الحروف سبعة عشر - علي الذي اختاره من اختبر“ ”Bu alanda söz sahibi olanın tercihi göre harflerin mahreçleri on yedi tanedir“¹⁰³ dokuzuncu beyti aktarır. Harflerin lakaplarının çoğu Halil el-Câ'berî'nin *Ukûdü'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eserinden esinlenilerek verilmiştir.

⁹⁶ Bakara 2/125.

⁹⁷ Mâide 5/6.

⁹⁸ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 6a-7a; 06 Mil Yz A 8945, 4a-5a.

⁹⁹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 9a; 06 Mil Yz A 8945, 7b.

¹⁰⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (İstanbul: Emin Yayınları, 2016), 98.

¹⁰¹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 10a-10b; 06 Mil Yz A 8945, 8b-9b.

¹⁰² Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 10b-11a; 06 Mil Yz A 8945, 9b-10a.

¹⁰³ Cezerî, *Mukaddime-i Cezerî ve Tercümesi*, 14; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İfâv Yayınları, 2012), 281. Açıkbaş Mahmud Efendi 17 mahreç saydığı için kendisinin de Cezerî'nin görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Birinci mahreç, boğaz harfleriyle başlar ve iki harftir “ءه”.¹⁰⁴

İkinci mahreç, boğazın ortasıdır “ع ح”.¹⁰⁵

Üçüncü mahreç, ednâ halk (boğazın üstü) “غ خ”.¹⁰⁶ Bu üç madde de sayılan altı harfe “الحروف الحلقية” denmiştir.¹⁰⁷

Dördüncü mahreç, “kaf” (ق) dilin dibinde boğaz ile diltik (küçük dil) arasındadır.¹⁰⁸ Ona “غصم” derler.¹⁰⁹

Beşinci mahreç, “kâf” (ك) dil dibinden ve küçük dil ağızdan yana tarafındandır.¹¹⁰ Bu iki harfe “لهوية” denmiştir.¹¹¹

Altıncı mahreç, ağız aralığından iki çene arasından, dilin ortasından ve yukarı dimağındandır ve “cîm”, “şîn” ve “ye” (ج – ش – ی) harfleridir.¹¹² Bu harflere “شجر” denmiştir.¹¹³

Yedinci mahreç, “dâd” (ض) harfinin mahrecidir. Dilin yanından ve adraslardan yani azı dişlerden, nevâcid, davâhin ve zevâhik buna “ضرسي” veya “حافی” denmiştir.¹¹⁴

Sekizinci mahreç, “lâm” (ل) harfinin mahrecidir. Dilin kenarlarını yukarı dimağa yapıştırıp enyâb, rubâiyye ve senâyâ ile iki cenabdan bu dişlerin dibine ait olan kısımdan çıkar. Açıkbaş Mahmud Efendi İbnü'l-Cezerî'nin böyle söylediğini rivayet eder.¹¹⁵

¹⁰⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11a; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹⁰⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11a; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹⁰⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11a; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹⁰⁷ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmit Tecvîd*, thk. Ğanim Kadduri Hamed (Beyrut: Müessesetür Risale, 2001), 95.

¹⁰⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11a; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹⁰⁹ Semerkandî, *Ravhu'l-Murîd*, 125.

¹¹⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11a-11b; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹¹¹ Halîl el-Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, thk. Ebû Asım Hasan b. Abbas İbn. Kutub (Kâhire: Mektebetu Kurtuba, 2005), 46; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 95.

¹¹² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11b; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹¹³ Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 46; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 95-96.

¹¹⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11b; 06 Mil Yz A 8945, 10a.

¹¹⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11b; 06 Mil Yz A 8945, 10a-10b.

Dokuzuncu mahreç, “nûn” (ن) harfinin mahrecidir. Harekeli veya sakin olup izhar olduğunda dilin ucu yukarı senâyânın etinin diplerindedir.¹¹⁶

Onuncu mahreç, “râ” (ر) harfinin mahrecidir. “Nûn” (ن) harfinin mahrecine yakındır. Yukarı diş dibinden ve dilin altından yana meyli vardır. Bazıları üstünden yana meyli vardır, demişlerdir. İkisi dahi caizdir çünkü ikisinde de telaffuz kabûldür.¹¹⁷ Bu üç harfe yani, “râ” (ر), “lâm” (ل) ve “nûn”(ن) harflerine “لثوى” denmiştir.¹¹⁸

On birinci mahreç, “te”, “dâl” ve “tâ” “ط – د – ت” bunların mahreci dilin ucundan ve yukarı dimağın etindendir. Secâvendî “Yukarı senâyâlardandır ikisinde de telaffuz caizdir” demiştir.¹¹⁹ Bu üç harfe “طعى” denmiştir.¹²⁰

On ikinci mahreç, “sâd”, “sîn” ve “zây” (ص – س – ز) harflerinin mahrei olup bu harflerin dilin ince ucundan, aşağı senâyânın üzerinden ve yukarı dimağa medhali vardır, denmektedir. Dilin ucunu kısırarak biraz önden ayırarak aşağı senâyâ ile dil arasında kalır.¹²¹ Bu harflere de “اسلى” denmiştir.¹²²

On üçüncü mahreç, “zâ”, “sâ” ve “zel” (ظ – ث – ذ) harflerinin mahrecidir. Bunlar dilin ucunun yukarı yüzünden ve yukarı senâyânın başına aittir ki dilin ucu senâyâların arasından geçip dışarı çıkar. Şöyle ki eğer dişleri sıksalar dilin ucu kesilir.¹²³ Bunlarda “نلقى” derler.¹²⁴ İbnü’l-Cezerî “لثوى” demiştir.¹²⁵

On dördüncü mahreç, “fâ” (ف) harfi alt dudağın ortasından ve yukarı senâyânın başındandır.¹²⁶

¹¹⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11b; 06 Mil Yz A 8945, 10b.

¹¹⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 11b-12a; 06 Mil Yz A 8945, 10b.

¹¹⁸ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 47; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 96.

¹¹⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12a; 06 Mil Yz A 8945, 10b.

¹²⁰ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 47; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 96.

¹²¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12a; 06 Mil Yz A 8945, 10b. Not: 8945 numaralı eserde buradan itibaren üçüncü bâba kadar kopukluk görülmüştür.

¹²² Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 47; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 96.

¹²³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12a-12b.

¹²⁴ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 46.

¹²⁵ Ğânim el Kaddûrî el-Hamed, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2021), 40.

¹²⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12b.

On beşinci mahreç, med harfî olmayan “vâv” (و), “bâ” (ب) ve “mîm” (م) dir. “Vâv” (و) harfinde dudağın büzülmesi lazımdır. Dudağı büzüp (daire oluşturarak) nazik sesle “vâv”ı (و) eda etmek gerekir. “Bâ” (ب) ve “mîm” (م) ile birlikte dudaklar üst üste kapanır.¹²⁷ Bu dört harfe “شَفْوِي” denmiştir.¹²⁸

On altıncı mahreç, med harfleri olup “elif” (ا) sakın olup mâkabli fetha, “vâv” (و) sakın olup mâkabli zamme ve “ye” (ي) sakın mâkabli meksur olur. Bunların mahreci “هَوَايَ” ağız boşluğudur. Bazı kurrâ der ki “elif” (ا) boğazdan gelen havadan veya ağız havasından ve “vâv” (و) dudak havasından gelir.¹²⁹ Bahsedilen bu harflere “هَوَايَ” denmiştir.¹³⁰

On yedinci mahreç hayşum’dur. Yani burun deliği ki gunne oradan gelir. Nûn-u sakın (نْ) ve tenvinin (َ) mahrecidir. İhfa-i meal gunnede, mim-i idgam-ı misleynde ve idgam-ı meal gunnede, gunne vardır. Lâm-ı tarif “nûn”a (ن) bitiştiğinde de harf gunneli okunur. Bu konuya ¹³¹“وَالنَّاسِ” örnek verilebilir. Bunların hepsi gunnedir ve gunnenin mahreci hayşum’dur.¹³² “Nûn” (ن) ve “mîm”e (م) “غَنَوِي” harfler denmiştir.¹³³

2.4.3. Sıfât-ı Huruf

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bölümde harflerin sıfatlarından bahsetmektedir. Tecvid ilminde sıfat, mahreçten çıkışı esnasında harfin kazandığı özelliklere denmektedir.¹³⁴ Harflerin sıfatlarının sayısı hususunda ihtilaf edilmiştir. On dört ile kırk dört arasında değişmektedir.¹³⁵ Mahmud Efendi sıfatların sayısı hususunda herhangi bir söz söylememiştir ancak ele aldığı sıfatların sayısı on yedidir. Risalede en meşhur olan sıfatlara yer vermektedir. Sıfatlar kuvvet, lâzime, ârıza ve zıtlık yönünden kısımlara ayrılır. Risalede sıfatlardan şiddet, hems, isti’lâ ve ıtbâk gibi

¹²⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12b.

¹²⁸ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 47; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 96.

¹²⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 12b.

¹³⁰ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 96. Not: “هَوَايَ” olarak değil “جَوْفِيَّةً” olarak geçmektedir.

¹³¹ Nâs 114/6.

¹³² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13a.

¹³³ Cezerî, *Mukaddimetü’l-Cezerî*, 18.

¹³⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 105; Aliyyü’l-Kârî, *el-Minehü’l-Fikriyye fî Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk. Ahmet Şükrü (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2009), 96.

¹³⁵ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 113-114.

türlerinin verilmesi Mahmud Efendi'nin zıtlık yönünden bir ayırım yaptığını göstermektedir.¹³⁶

Müellif bâbı sıfât-ı hurufu iki kısımda incelemiştir. Birinci kısım mütezadde dediği zıddı olan sıfatlar diğer kısım ise ğayr-i mütezâdde dediği zıddı olmayan sıfatlardır.

İlk olarak zıddı olan sıfatları on madde olarak ele almıştır.

- Hems (zıddı cehr)
- Şiddet (zıddı rihvet)
- İsti'lâ (zıddı istifâle)
- İtbak (zıddı infitah)
- İzlak (zıddı ismat)¹³⁷

İkinci olarak ğayri mütezâdde olan yani zıddı olmayan sıfatları yedi olarak ele almıştır.

- Safır
- Kalkale
- Lîn
- İnhirâf
- Tekrîr
- İstitâle
- Tefeşşî¹³⁸

Müellif, Şâtıbî'ye göre “مد – هوا – علة – غنه” bu dördünün de sıfat olduğunu söylemiştir. Bazı ulemâ ise illetin zıddı sıhhat, kalkalenin zıddı sükûn olmak üzere bunlar da sıfattır, demişlerdir.¹³⁹

Müellif yukarıda verilen sıfatların hepsinin açıklamasını yapmıştır. İlk olarak zıddı olan sıfatları ele almıştır.

¹³⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13a; 06 Mil Yz A 8945, 11a.

¹³⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13a-13b; 06 Mil Yz A 8945, 11a.

¹³⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13b; 06 Mil Yz A 8945, 11a.

¹³⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13b; 06 Mil Yz A 8945, 11a-11b. Not: 8945 numaralı eserde buradan itibaren beşinci bâbın sonuna kadar kopukluk görülmüştür.

2.4.3.1. Zıddı Olan Sıfatlar

2.4.3.1.1. Hems ve Cehr

Hems (الهمس) sıfatlı harfler on tanedir ve “فَحَنَّهُ شَخْصٌ سَكَّتْ” bu üç kelimeye toplanmıştır.¹⁴⁰ Hems “gizli ses” demektir.¹⁴¹ Ses telaffuz edilirken nefesin dışarıya çıkma esnasında mahrecinde i'timat zayıflığından dolayı bu on harfe hems denmiştir.¹⁴²

Cehr (الجهر) hemsin zıddı olup lügatte yüksek ses anlamına gelmektedir.¹⁴³ Cehr'de harf nutuk olunduğunda mahrecinde aralık kalmayıp nefesin hepsi veya çoğu hapsolür.¹⁴⁴ Cehr on dokuz “ظ - قور - بض - اذ - غزا” harflerinde toplanmıştır.¹⁴⁵ Açıkbaş Mahmud Efendi örnek olarak “اج - اظ - اد - ال - ان - ام” harflerini vermiştir.¹⁴⁶

2.4.3.1.2. Şiddet ve Rihvet

Şeddenin (الشدّة) zıddı rihvettir. Lügatte mahreçte saht (şiddetli) olmasından dolayı sesin hapsolüp akmamasıdır.¹⁴⁷ Misal “اج - اظ - اد - اب” gibi.

Rihvet (الرخوة)¹⁴⁸ şedde'nin zıddıdır. Harf sayısı bakımından iki rivayet nakledilmiştir. Birisi on üç¹⁴⁹ “ح - شخ - هز - فض - غظ - ثذ” diğeri ise “ا - ح - شخ - هز - فض - غظ - ثذ” harflerini de ekleyerek on altı¹⁵⁰ harf denilmiştir. Lügatte süstlük (yumuşaklık) anlamına gelir.¹⁵¹ Harfin telaffuzu sırasında mahrece

¹⁴⁰ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, 88; el-Kâsım b. Firruh b. Halef b. Ahmet eş-Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî* (Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2010), 92; Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkiki Lafzi't-Tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Ürdün: Dâru Ammar, 1996), 116.

¹⁴¹ Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 154.

¹⁴² Dâni, *et-Tahtîd*, 105; Muhammed Mekkî Nasr el-Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 35-41; İbnü't-Tahhân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'alimi'l-Mekârî*, Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, 2007), 44; İbnü't-Tahhân, *Mehâricü'l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, thk. Muhammed Ya'kûb Türkistânî (Beyrut: Resâil mine't türâs, 1991), 51.

¹⁴³ Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 43.

¹⁴⁴ el-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, 17; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 58; Kurtubî, *el-Mûdih*, 98.

¹⁴⁵ Dâni, *et-Tahtîd*, 105.

¹⁴⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 13b-14a.

¹⁴⁷ Ebû Bîşr b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb Kitâb-ü Sibeveyh*, thk. Abdüsselem Muhammed Harun (Kâhire: Mektebetü Hancı, 1982), 4/434; Kurtubî, *el-Mûdih*, 79; Dâni, *et-Tahtîd*, 105; İbnü't-Tahhân, *Mehâricü'l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 125; İbnü't-Tahhân, *Mürşidü'l-Kârî*, 40.

¹⁴⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 14a; Not: 7084 numaralı eserde rihvet kelimesindeki خ harfi yerine ح harfi kullanıldığı görülmüştür.

¹⁴⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/434; Mekkî, *er-Riâye*, 119; Dâni, *et-Tahtîd*, 106.

¹⁵⁰ Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî*, 92; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 3/536.

¹⁵¹ Dâni, *et-Tahtîd*, 106.

dayanmamanın sebebiyle ses yandan değil önden yumuşaklıkla dışarıya çıkar.¹⁵² Misal “از – اف – اغ – اث – اه – اذ” gibi.

Beyne’ş-Şidde ve Rihve (Beyniyye) bu kelimelerde “لِنْ عُمَرَةَ” ya da “لَمْ” iki rivayette toplanmıştır.¹⁵³ Bu harfler telaffuz edilirken sesin tamamı dışarı çıkmayıp ve tamamı hapsolmayıp aradadır.¹⁵⁴ Örneğin “إِجْلِسْ” denildiğinde “س” harfinin ses ve nefes tamamen dışarı çıkmaktadır ya da “وَأَفْعُدْ” denildiğinde “د” harfinin sesi ve nefesi tamamen hapsolmaktadır. Ama “إِعْلَمْ” ve “أَنْعَمْ” kelimelerinde ki “lâm” (ل) ve “mîm” (م) harfleri beyniyye’ye örnektir.¹⁵⁵

2.4.3.1.3. İsti’lâ ve İstifâle

İsti’lâ’nın (الاستعلاء) zıddı istifâldir. Yedi harf olup “خُصَّ ضَغُطٌ قِطٌ”¹⁵⁶ terkinde toplanmıştır.¹⁵⁷ Telaffuzda dil yukarıya meylettiği ve bunlar kalın harf olduğu için isti’la denmiştir.¹⁵⁸

İstifâle (الاستفال) isti’lâ’nın zıddıdır. İsti’lâ dan kalan yirmi iki harf “أَنْشِرُ” cümlesinde toplanmıştır.¹⁵⁹

2.4.3.1.4. İtbak ve İnfitah

İtbak (الاطباق) harfleri telaffuz edilirken dilin üst damağa yapışıp örtmesine denir.¹⁶⁰ Dört “صا – ضا – طا – ظا” harftir.¹⁶¹ Bu dört harften gayrısı infitahtır.¹⁶²

İnfitâh, (الانفتاح) lügatte açılmak manasındadır.¹⁶³ Yirmi beş harfde “مَنْ” “أَخَذَ وَجَدَ سَعَتْ فَرَكَ حَقٌّ لَهُ شَرِبَ غَيْثٌ” bu şekilde cem’ olmuştur.¹⁶⁴ Dil bu harfleri telaffuzda yukarı damağa yapışmaz ve dil damaktan ayrılır.¹⁶⁵

¹⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/202.

¹⁵³ Mekki, *er-Riâye*, 34; İbn Cinnî, *Sırru Sınâ’Ati’l-İ-râb*, thk. Mustafâ es-Sekâ (Kahire: Daretu İhyai’t-Türasi’l-Kadim, 1954), 1/61.

¹⁵⁴ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 117.

¹⁵⁵ Açıkbâş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 14a-14b.

¹⁵⁶ 06 Mil Yz A 7084 demirbaşlı eserde alışagelmediğimiz خُصَّ ضَغُطٌ قِطٌ şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁷ eş-Şâtibî, *Hırzû’l-Emânî*, 93; Dâni, *et-Tahdîd*, 106; Kurtubî, *el-Mûdih*, 91.

¹⁵⁸ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 44; Pir Ali Birgivi, *Tecvidi Edâiyye* (İstanbul: Asitâne, 1984), 5.

¹⁵⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/101; Açıkbâş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 15a. Not: 7084 numaralı eserde “علا فور حرث بين اجد” şeklinde yazılmıştı, kaynağımızdan yararlanarak düzenlenmiştir.

¹⁶⁰ İbnü’t-Tahhân, *Mehâricu’l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 131; İbnü’t-Tahhân, *Mürşidü’l-Kârî*, 45.

¹⁶¹ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 43.

¹⁶² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/203.

¹⁶³ Kadir Güneş, *el-Mu’cem Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul, Mektep, 2011), 872.

¹⁶⁴ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 119.

2.4.3.1.5. İzlâk ve İsmât

İzlâk, (الاذلاق) lügatte hafiflik ve kolaylık manasına gelip itbak'ın zıddıdır.¹⁶⁶ Altı harfte “فَرَّ مِنْ لَيْ” bu kelimelerde cem' olmuştur.¹⁶⁷ Bu harfler telaffuz edilirken kolaylıkla çıkar.¹⁶⁸

İsmât, (الاصمات) lügatte men etmek manasına gelmektedir¹⁶⁹ ve zıddı izlâktır.¹⁷⁰ Izlak harflerinin dışında kalan “ا – ت – ث – ج – ح – خ – د – ذ – ز – –”¹⁷¹ toplam yirmi üç harftir. Müellifin yirmi üç harf demesinin sebebi elif ile hemzeyi ayrı harf olarak görmesi ihtimaline dayanmaktadır.¹⁷² Telaffuzundaki zorlanmadan dolayı Arapça'da bu harflerle rubaî, humasî ve südasî (dört, beş ve altı harfli kelimeler) yapılmasına mâni olunmuştur. Aksi halde kelimenin telaffuzu zor ve dile ağır gelmiş olur.¹⁷³

Açıkbaş Mahmud Efendi ikinci olarak zıddı olmayan sıfatları ele almıştır.

2.4.3.2. Zıddı Olmayan Sıfatlar

2.4.3.2.1. Safir

Safir, (الصفير) lügatte hıçkırmak, kuş sesi ve ısıklık sesi manasına gelmektedir.¹⁷⁴ İlgili sıfatın üç harfi “ص – س – ز” vardır.¹⁷⁵ Müellif, heşt (sekiz) kere bu harfleri telaffuz eden kişi, dil ve diş arasında bu sıfatlara vakf olur, demektedir.¹⁷⁶

2.4.3.2.2. Kalkale

Kalkale, (القَلْقَلَة) lügatte depreşmek manasına gelmektedir. Tecvid ıstılahında, harfin mahrecinin depreşmesidir.¹⁷⁷ İlgili beş harf “قُطِبُ جَدِّ”

¹⁶⁵ Mekkî, *er-Ri'âye*, 123; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 15a.

¹⁶⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 82.

¹⁶⁷ Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 46.

¹⁶⁸ Mekkî, *er-Ri'âye*, 136.

¹⁶⁹ Güneş, *el-Mu'cem*, 682.

¹⁷⁰ Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 46; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 7/54.

¹⁷¹ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, 80.

¹⁷² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 15a-15b.

¹⁷³ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, 79-80.

¹⁷⁴ Dâni, *et-Tahtid*, 107; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhid*, 227; Güneş, *el-Mu'cem*, 676.

¹⁷⁵ Kurtubî, *el-Mûdih*, 97.

¹⁷⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16a.

¹⁷⁷ Dâni, *et-Tahtid*, 109.

şeklinde söylenir.¹⁷⁸ Bu harflerin sükûn halinde mahreci hareketiyle yani mütezelzil (sarsılan) olmaktadır.¹⁷⁹ Kalkalenin mahalli sakindir.¹⁸⁰

2.4.3.2.3. Tefeşşî

Tefeşşî¹⁸¹ (التفشي) sıfatlı harf bir tanedir. O da “ش” dir.¹⁸² Harf telaffuz edilirken nefesle birlikte ağızda yayılmasıdır.¹⁸³

2.4.3.2.4. Lîn

Lîn, (اللين) lügatte yumuşaklık anlamına gelir.¹⁸⁴ İki harfî “و – ی” vardır. Bu iki harften birisi sakin olarak gelse mâkabli de fetha olsa lîn olur.¹⁸⁵ Harflerin telaffuzunda sesin tamamında yumuşaklık ortaya çıkar.¹⁸⁶

2.4.3.2.5. İnhirâf

İnhirâf, (الانحراف) lügatte meyletmek manasına gelir.¹⁸⁷ İki harfî “lâm” (ل) ve “râ” (ر) vardır.¹⁸⁸ Müellif “râ” (ر) harfini telaffuz ederken “dilini başı damağın içerisine ve yukarı tarafı meyleder. Ayrıca dilin başı eğri olur” diye belirtmiştir.¹⁸⁹

2.4.3.2.6. Tekrîr

Tekrîr (التكرير) sıfatının harfî “râ”dır (ر). “Râ” (ر) harfî mükerrir olduğu için mahrecinde iki kere söylenir.¹⁹⁰

2.4.3.2.7. İstîtâle

İstîtâle, (الاستطالة) lügatte uzunluk, çekmek, talep etmek manasındadır.¹⁹¹ Bir harfî “dâd” (ض)¹⁹² vardır.¹⁹³ Müellif, bir kişinin bu

¹⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 95; Kurtubî, *el-Mûdih*, 93; Dâni, *et-Tahdîd*, 109; İbnü't-Tahhân, *Mehâricu'l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 129-130; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 192-194.

¹⁷⁹ Mekkî, *er-Riâye*, 124.

¹⁸⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16a; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: Marmara İfav, 2009), 163.

¹⁸¹ Müellif konunun başında ele alacağı maddeleri sayarken tefeşşî'yi en son söylemişti fakat burada görüyoruz ki üçüncü sırada ele almış.

¹⁸² Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 44; Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/448.

¹⁸³ Mekkî, *er-Ri'âye*, 134-135; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16a.

¹⁸⁴ Güneş, *el-Mu'cem*, s. 1086.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 102; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 45.

¹⁸⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16b.

¹⁸⁷ Güneş, *el-Mu'cem*, 220.

¹⁸⁸ Mekkî, *er-Riâye*, 131-132; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 95; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 44; İbnü't-Tahhân, *Mehâricu'l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 133-134.

¹⁸⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16b.

¹⁹⁰ Mekkî, *er-Riâye*, 131-196; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 390; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/136; Kurtubî, *el-Mûdih*, 102; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16b.

¹⁹¹ Güneş, *el-Mu'cem*, 737.

¹⁹² Mil Yz A 7084 demirbaşlı numaralı eserde ض harfi yerine ص harfinin yazıldığı gözlemlenmiştir.

harfi çıkarabilmesi için bir hocadan ağız yoluyla talim edip dilini “dâd” (ض) harfinin mahrecine alıştırması gerektiğini yoksa harfin hakkını veremeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bunu yaparsa namazı sağlıklı olur, demiştir. Bu harfi telaffuz ederken dil ucunun kenarının, üst azı dişlerden “lâm” (ل) harfinin mahrecine kadar uzanması gerekir.¹⁹⁴ “Dâd” “ض” harfi okunurken dil ucunun dişlerin arasına girmemesine dikkat edilmesi gerekir. Aksi takdirde “dâd” “ض” yerine “zâ” (ظ) harfi çıkar.¹⁹⁵

Medd dahi bir sıfat olup “vâv” (و) “yâ” (ي) “elif” (ا) harfleri sakin makabilleri harekeli olursa harf-i meddirler. Bunlara illet harfleri de derler.¹⁹⁶

Gunne dahi bir sıfat olup hayşumdan gelen sestir.¹⁹⁷ “Nûn” (ن) ve “mîm” (م) olmak üzere iki harftir.¹⁹⁸ Müellif, bu harfler müdgam olduklarında hayşumdan geldiği için gunnevî derler, demiştir.¹⁹⁹

Zikrolunan hece harflerinin sıfatları şu şekildedir:

“Hemze” (ء) (harekeli) cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismat.

“Elif” (ا) cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, illet.

“Bâ” (ب) cehr, şiddet, istifâle, infitâh, izlak, kalkale.²⁰⁰

“Te” (ت) hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismat.

“Sâ” (ث) hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismat.

“Cîm” (ج) cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismat, kalkale.

“Hâ” (ح) hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismat.

“Hâ” (خ) hems, rihvet, isti’lâ, infitâh, ismat.

“Dâl” (د) cehr, şiddet, istifâle, infitâh, ismat, kalkale.

¹⁹³ Mekkî, *er-Riâye*, 184-186; Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 44; İbnü’t-Tahhân, *Mehâricu’l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 133.

¹⁹⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 108.

¹⁹⁵ Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 383; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 16b-17a.

¹⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 122; Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 44; Kurtubî, *el-Mûdih*, 91.

¹⁹⁷ Halîl b. Ahmed b. Amr Ferahîdî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Davut Sellum Süleyman el-Anbekî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2004), 1/618.

¹⁹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/434; İbnü’t-Tahhân, *Mehâricu’l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*, 129.

¹⁹⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 17a-17b.

²⁰⁰ Mil Yz A 7084 demirbaşlı numaralı eserde bâ (ب) harfinin sıfatları görülmemiştir. Bu bilgi 27 Hk 135-1 demirbaşlı nüshadan alınmıştır.

- “Zâl” (ذ) cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismat.
- “Râ” (ر) cehr, beyne’ş-şidde ve rihvet, istifâle, infitâh, izlak, tekrar, inhiraf.
- “Zây” (ز) cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, safîr.
- “Sîn” (س) hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, safîr.
- “Şîn” (ش) hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, tefeşşî.
- “Sâd” (ص) hems, rihvet, isti’lâ, itbak, ismat, safîr.
- “Dâd” (ض) cehr, rihvet, isti’lâ, itbak, ismat, istitâle.
- “Tâ” (ط) cehr, şiddet, isti’lâ, itbak, ismat, kalkale.
- “Zâ” (ظ) cehr, rihvet²⁰¹, isti’lâ, itbak, ismat.
- “Ayn” (ع) cehr, beyne’ş-şidde ve rihvet, istifâle, infitâh, ismat.
- “Ğayn” (غ) cehr, rihvet, isti’lâ, infitâh, ismat.
- “Fâ” (ف) hems, rihvet, istifâle, infitâh, izlak.
- “Kaf” (ق) cehr, şiddet, isti’lâ, infitâh, ismat, kalkale.
- “Kâf” (ك) hems, şiddet, istifâle, infitâh, ismat.
- “Lam” (ل) cehr, beyne’ş-şidde ve rihvet, istifâle, infitâh, izlak, inhiraf.
- “Mîm” (م) cehr, beyne’ş-şidde ve rihvet, istifâle, infitâh, izlak, gunne.
- “Nûn” (ن) cehr, beyne’ş-şidde ve rihvet, istifâle, infitâh, izlak, gunne.
- “Hâ” (ه) hems, rihvet, istifâle, infitâh, ismat.
- “Vâv” (و) cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, illet, lîn, med.
- “Yâ” (ي) cehr, rihvet, istifâle, infitâh, ismat, illet, lîn, med.²⁰²

2.4.4. Nûn-ı Sâkin, Tenvin ve İzhar

Mahmud Efendi, tenvin (ٓ) ve sâkin nûn’un (نْ) hükmünü beyan ederken, Kur’an-ı Kerim’de sakin nûn (نْ) ile tenvinin (ٓ) yirmi sekiz harfe uğradığında beş

²⁰¹ Mil Yz A 7084 demirbaşı eserinde ظ harfine rihvet yerine şiddet sıfatı yazılmış. Fakat kaynaklarımızda böyle bir bilgiye rastlanmamıştır yanlış yazıldığını düşünmekteyiz.

²⁰² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 19b-20b. (bâ harfine rastlanmamıştır)

hükümün meydana geleceğini söylemiştir. Bunları ise izhar, idgam meal gunne, idgam bilâ gunne, iklab meal gunne ve ihfâ meal gunne olarak belirtmiştir.²⁰³

Müellif, sakin nûn (ن) ile tenvinin (ً) arasındaki farkı açıklamıştır. Sakin nûn (ن) yazılıştta, lafızda, vasılda ve vakfta sabittir. İsme, fiile, harfe, kelimenin sonuna ve ortasına gelebileceğini beyan etmiştir. Tenvin (ً) için ise, “nûn’u sakindir (ن) ki telaffuzda sabit, yazılıştta değil, vasılda sabit, vakfta değildir. Tenvin (ً) ismin sonuna ve ortasına ayrıca fiile de gelmez” demektedir.²⁰⁴

Ayrıca konununda bahsi olan izharı açıklayarak örneklerini vermiştir. Nûn’u sakin (ن) veya tenvinin (ً) boğaz harflerinden birisine uğrarsa izhar olur, demiştir.²⁰⁵

Boğaz harfleri: “همزة – ها – ع – ح – خ – غ”

Nûn’u sakin (ن) misali: “مَنْ حَكِيمٌ”²⁰⁹, “مِنْ عِلْمٍ”²⁰⁸, “مَنْ هَاجَرَ”²⁰⁷, “مَنْ أَمَنَ”²⁰⁶, “مِنْ غَيْرِكُمْ”²¹¹, “حَكِيمٌ خَيْرٌ”²¹⁰,

Tenvinin (ً) misali: “يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ”²¹⁵, “عَلِيمٌ حَكِيمٌ”²¹³, “قَوْمٌ هَادٍ”²¹²

Müellif, kurrâ arasındaki ihtilafa değinerek “ğayn” (غ) ve “hâ” (خ) harflerinde Ebû Ca’fer Yezid b. el-Ka’ka’ (ö. 130/747-48) ve Ebû Neşî’tin (ö. 258/871) ihfâ ettiğini geri kalan kurrânın ise izhar ettiğini beyan etmiştir.²¹⁶

2.4.5. İdgam Meal Gunne

Açıkbaş Mahmud Efendi, nûn-u sakin (ن), tenvin (ً) ve izharı açıkladıktan sonra idgam meal gunne konusuna değinmiştir. İdgam, lugatta

²⁰³ Mekkî, *er-Riâye*, 262-269; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 153-157; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 162; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 20b.

²⁰⁴ el-Kârî, *el-Minehu’l-Fikriyye*, 203; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 20b-21a.

²⁰⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, 109; Kurtubî, *el-Mûdih*, 161; Cezerî, *Mukaddimetü’l-Cezerî*, 11.

²⁰⁶ Bakara 2/62.

²⁰⁷ Haşr 59/9.

²⁰⁸ Nisa 4/157.

²⁰⁹ Fussilet 41/42.

²¹⁰ Hud 11/1.

²¹¹ Maide 5/106.

²¹² Rad 13/7.

²¹³ Nisa 4/12.

²¹⁴ Gaşiye 88/2.

²¹⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 21a.

²¹⁶ Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammmmed b. Muhammed b. Yusuf İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-Muallime, 2009), 85; Hâmid b. Abdulfettâh Paluvî, *Zübdetü’l-İrfân* (İstanbul: Hilal Yayınları, 2006), 24; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fudalâ’i’l-Beşer bi’l-Kırâ’ati’l-Erba’ati ‘Aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2009), 1/146; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 21a-21b.

“bir harfî diğ̃er bir harfe derc ve idhâl etmek” anlamına gelmektedir.²¹⁷ Istılahta tenvin (ً) veya sakin nûn (نْ) harfinden sonra “يَنْوُ” harflerinden biri gelirse gunne ile birlikte idgam yapılır. Buna idgam-ı meal gunne denir.²¹⁸

Müellif, idgam-ı meal gunne’nin tanımını yukarıdaki açıkladığımız şekilde yapmıştır.²¹⁹ Bu açıklamadan sonra meal gunne yapılabilmesinin şartlarını nûn-u sakin (نْ) veya tenvinden (ً) eser kalması, idgam (katılması) olunması, medd (uzatılması) yapılması ve gunne (genizden ses getirilmesi) edilmesi şeklinde zikretmiştir.²²⁰

Yukarıda zikredilen şartların hepsinin olması gerektiğini belirtip gunnenin ve meddin nasıl yapıldığını söylemiştir. Ayrıca ihfâ, iklab ve mütekârib olan lâm-ı tarîfin “nûn”a (نْ) uğradığında meal gunne yapıldığını da ayrıca belirtmiştir.²²¹

Misal: ²²²“مَلِكِ النَّاسِ” ve ²²³“وَالنَّاسِ”

Açıkbaş Mahmud Efendi, mîm-i sâkin (م) “bâ” (ب) harfine uğrasa ihfâ-i meal gunne yapıldığını, bazı kurrânın burada izhar yaptığını fakat İbnü’l-Cezerî’nin ise gunne yapılacağını söylediği bilgisine yer vermiştir.²²⁴

Şeddeli “nûn” (نْ) harfine üç örnek ²²⁵“إِنَّ اللَّهَ” ²²⁶“الْجَنَّةَ” ²²⁷“وَالنَّاسِ” kelimeleri göstermiştir.

Şeddeli “mîm” (م) harfine üç örnek ²²⁸“وَلَمَّا” ²²⁹“ثُمَّ” ²³⁰“عَمَّ” kelimelerini göstermiştir.

²¹⁷ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, thk. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Pasifik Ofset, 2013), 1/616.

²¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/453; Mekkî, *er-Riâye*, 263/265; Dâni, *et-Tahdîd*, 302; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 167.

²¹⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 21b; 06 Mil Yz A 8945, 1.

²²⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 21b; 06 Mil Yz A 8945, 11b.

²²¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 21b-22a; 06 Mil Yz A 8945, 1.

²²² Nâs 114/2.

²²³ Nâs 114/6.

²²⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22a; 06 Mil Yz A 8945, 11b.

²²⁵ Bakara 2/20.

²²⁶ Araf 7/42.

²²⁷ Bakara 2/161.

²²⁸ Bakara 2/89.

Meal gunne'nin harflerinin her birinden örnek olarak ²³¹”مِنْ نِعْمَةٍ“²³² 233”مَنْ يُؤْمِنُ“²³⁴”مِنْ وَالٍ“ kelimelerini vermiştir.²³⁵

Müellif, Halef'in (ö. 229/844) bir kelimede sakin nûn (نْ) ile tenvin (ً)'den sonra “vâv” (و) ve “yâ” (ي) harflerine uğradığında bilâ gunne yaptığını beyan etmiştir.²³⁶

Sakin nûn (نْ) harfi kelimenin ortasında bulunduğu, bu kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de özel kelimeler olarak nitelendirildiğini ve kurrânın tamamının şu dört kelimede ittifakla izhar ettiklerini belirtmiştir: ²³⁷”دُنْيَا“²³⁸”بَنِيَّانَ“²³⁹”قَنَوَانُ“²⁴⁰”صِنَوَانُ“²⁴¹

2.4.6. İdgam Bilâ Gunne

Gunnesiz idgam demektir. Tenvin (ً) veya sakin “nûn” (نْ) harfinden sonra “lâm” (ل) veya “râ” (ر) harflerinden birisi gelirse idgam bilâ gunne olur.²⁴² Bu sebepten ötürü tenvin (ً) veya nûn-u sakin (نْ), “lâm” (ل) veya “râ” (ر) harflerine katılarak okunur, herhangi bir tutma yapılmaz aynı zamanda gunne de yapılmaz.²⁴³ Hükmü ise ittifakla vaciptir.²⁴⁴

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ile Açıkbaş Mahmud Efendi aynı açıklamayı yapmıştır.²⁴⁵ Ayrıca idgamın gunnesiz yapılmasının sebebini sakin “nûn” (نْ) harfinin, “lâm” (ل) ve “râ” (ر) ile mütecânis veya mütekârib olmalarına bağlamıştır.

²²⁹ Bakara 2/28.

²³⁰ Nebe 78/1.

²³¹ Nahl 16/53.

²³² Müminun 23/55.

²³³ Ali İmran 3/199.

²³⁴ Rad 13/11.

²³⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22a-22b; 06 Mil Yz A 8945, 11b-12a;

²³⁶ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22a; 06 Mil Yz A 8945, 1;

²³⁷ Bakara 2/85.

²³⁸ Tevbe 9/109.

²³⁹ Enam 6/99.

²⁴⁰ Rad 13/4.

²⁴¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 113; Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî*, 24; Ca'berî, *Ukûdû'l-Cümân*, 57; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22a-22b; 06 Mil Yz A 8945, 12a.

²⁴² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/452; Mekkî, *er-Riâye*, 263; eş-Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî*, 24.

²⁴³ Ganim Kaddûrî Hamed, *Kur'an Fonetîği Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özelinde-*, çev. Mehmed Emin Maşalı - Naci Demirci - Fatma Yasemin Mısırlı - Mücella Hacımısıroğlu, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 429-430.

²⁴⁴ Dâni, *et-Teyisr*, s. 265; Muhammed Ebî Bekr el-Mer'âşî, *Cuhdû'l-Mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Daru Âmmar, 2008), 117; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 174-175.

Bir önceki bâbda (idgam meal gunne) zikredilen konuların dışındaki Kur'an da geçen idgamların hepsinin bilâ gunne olduğunu söylemiştir.²⁴⁶

Misal: ²⁴⁷”مِنْ رَبِّكَ“، ²⁴⁸”غُفُورٌ رَّحِيمٌ“، ²⁴⁹”هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ“، ²⁵⁰”مِنْ لَّدُنْكَ“ gibi.

Örnekte görüldüğü üzere Mahmud Efendi, “lâm” (ل) ve “râ” (ر) harflerine ikişer örnek vererek konuyu bitirmiştir.

2.4.7. İklab Meal Gunne

İklab sözlükte, bir şeyi döndürmek, bir harfî başka bir harfe dönüştürmek anlamındadır.²⁵¹ İstilahi olarak ise tenvin (ْ) veya sakin “nûn” (ن) harfini tam bir “mîm” (م) harfine çevirmek ve onu “bâ” (ب) harfî yanında gunne ile ihfâ yapmaktır.²⁵² Hükmü vaciptir.²⁵³

Açıkbaş Mahmud Efendi yukarıda verdiğimiz bilgileri aktarmıştır.²⁵⁴ Misal olarak ²⁵⁵”فَأَمْسَاكَ بِمَغْرُوفٍ“، ²⁵⁶”الْأَنْبِيَاءُ“، ²⁵⁷”سَمِيعٌ بَصِيرٌ“، ²⁵⁸”فَأَمْسَاكَ بِمَغْرُوفٍ“ kelimelerini vermiştir. Görüldüğü gibi Mahmud Efendi, iki tane tenvine (ْ) ve iki tane sakin “nûn” harfine (ن) örnek vermiştir.²⁵⁹

Müellif, mahreci “bâ” (ب) harfine uzak olan “nûn” (ن) harfinin, “bâ” (ب) harfinin benzeri olan “mîm” (م) harfine benzetilmesine ihtiyaç duyulduğundan, sakin “nûn” (ن) harfinin, “mîm” (م) harfine çevrilip sonra da “bâ” (ب) harfî gelince ihfâ-i

²⁴⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22b; 06 Mil Yz A 8945, 12a.

²⁴⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22b; 06 Mil Yz A 8945, 12a-12b.

²⁴⁷ Bakara 2/147.

²⁴⁸ Bakara 2/173.

²⁴⁹ Bakara 2/2.

²⁵⁰ Ali İmran 3/8.

²⁵¹ Güneş, *el-Mu'cem*, 972.

²⁵² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/453; Dâni, *et-Tahdîd*, 115; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 58; İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, 11; Ebi'l-Esbeği's-Sümâtî İbn. Tahhân, *el-Enbâ fî Usûli'l-Edâ*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (İmârât: Mektebetü's-Sahâbe, 2007), 39.

²⁵³ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 176-177.

²⁵⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 22b-23a; 06 Mil Yz A 8945, 1.

²⁵⁵ Neml 27/8.

²⁵⁶ Ali İmran 3/112.

²⁵⁷ Hac 22/61.

²⁵⁸ Bakara 2/229.

²⁵⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 23a; 06 Mil Yz A 8945, 12a.

şefevî olacağından ve okunuş bakımından bu ikisi arasında bir fark bulunmadığından iklab edileceğini ifade etmiştir.²⁶⁰

2.4.8. İhfâ Meal Gunne

İhfâ, lügatte “gizlemek, örtmek” olarak geçmektedir.²⁶¹ Terim olarak ise ihfâ, gunneyi belirtmek suretiyle, şedde yapmaksızın, idgam ile izhar arası okunan bir tecvid halidir.²⁶² Hükümü vaciptir.²⁶³

Açıkbaş Mahmud Efendi ihfâ-i meal gunne harfleri için izhar, idgam-ı meal gunne, idgam-ı bilâ gunne ve iklab harflerinin dışındakiler olduğunu söylemiş ve “ت – ث – ج – د – ذ – ز – س – ش – ص – ض – ط – ظ – ف – ق – ك” şeklinde olduğunu söylemiştir. İhfâ, gunne, sâkin “nûn” (ن) harfinden veya tenviden (و) eser kalması ve medd edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Ayrıca saydığımız bu dört sıfatın terkedilmesinin kurrâ tarafından caiz görülmediğini belirtmiştir.²⁶⁴

Misal: ²⁶⁵“مِنْ تَحْتِهَا”، ²⁶⁶“مِنْ ثَمَرَاتِ”، ²⁶⁷“وَكَأْسًا دِهَاقًا”، ²⁶⁸“صَعِيدًا زَلْفًا” gibi.

Müellif ihfâ'nın sebebini, tenvin (و) veya sakin “nûn” (ن) ile ihfâ harflerinin, mahreç bakımından orta durumda olduğunu yani bunların mahreçleri, idgam edecek kadar birbirine yakın olmadığı gibi, izhar edecek kadar birbirine uzak da değildir, şeklinde açıklamıştır. Bu sebepten bunları idgam ederek veya izhar ederek okumak mümkün olmadığından yalnızca ihfâ ile okunması gerektiğini söylemiştir.²⁶⁹

2.4.9. Mim-i Sâkinin Hükümü

Açıkbaş Mahmud Efendi mîm'i sakinin hükümünü beyan ederken “bâ” (ب), “fâ” (ف) ve “vâv” (و)²⁷⁰ harflerini özellikle belirtmiş ve diğer harflere de uğrasa hangi

²⁶⁰ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 4/1194-1195; *Sehâvî, Fethü'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*, thk. Cemâleddîn Muhammed Şeref, Mecdi Fethi Seyyid, (Mısır: Dâru Sahâbeti't-Türâs, 2004), 1/273; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 23a; 06 Mil Yz A 8945, 12b-13a.

²⁶¹ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 944.

²⁶² *Sehâvî, Fethü'l-Vasîd*, 1/269-275; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 58.

²⁶³ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 163-165.

²⁶⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 23a-23b; 06 Mil Yz A 8945, 13a-13b.

²⁶⁵ Bakara 2/25

²⁶⁶ Bakara 2/25

²⁶⁷ Nebe 78/34

²⁶⁸ Kehf 18/40.

²⁶⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, 115; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 23b-24a; 06 Mil Yz A 8945, 13b-14a.

²⁷⁰ 06 Mil Yz A 8945 demirbaşlı eserde şefevî harflerinden be (ب) harfi ye (ي) gibi yazılmış. Ayrıca 06 Mil Yz A 7084 demirbaş no lu eserde fe (ف) harfi görülmemiştir.

kaideler olacağına değinmiştir. Öncelikle sâkin mîm'in (م) “vâv” (و) ve “fâ” (ف) harflerine uğradığı zaman izhar olması gerektiğini söylemiştir.²⁷¹

Fakat “bâ” (ب) harfinin sâkin mîm (م) harfine uğradığında ihtilaf edildiğini İbnü'l-Cezerî'nin burada ihfâ-i meal gunne yaptığını özellikle belirtmiştir. Ardından kıraat imamlarından Ebû Amr ed-Dânî, İbn-i Mücâhid'in ayrıca Mısır ve Endülüs kurrâlarının burada ihfâ ettiğini ²⁷²“أَنبِئُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ” ²⁷³“رَبُّهُمْ بِذَنبِهِمْ” misalleriyle göstermiştir.²⁷⁴

Konunun başında sâkin mîm (م) harfinin “vâv” (و) ve “fâ” (ف) harflerine uğradığında izhar yapılacağını söylediği halde burada te'kîd ederek ihtilafsız izhardır, demiştir. Hatta ²⁷⁵“عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ” ²⁷⁶“فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ” ²⁷⁷“بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا” ²⁷⁸Diğer harflerin de izhar edileceğini ²⁷⁹“وَهُمْ كَافِرُونَ” ²⁸⁰“وَهُمْ يَمْكُرُونَ” ²⁸¹ ilgili örnekleri verip bunlar gibi, diyerek konuyu tamamlamıştır.²⁸²

2.4.10. İdgam-ı Sağîr

İdgam-ı sağîr'e küçük idgam da denir. Bir idgamda müdgam sakin, müdgamün fih harekeli olursa, buna da idgam-ı sağîr denir.²⁸³ Her kıraatta bulunan bu idgam şekline, yapılması kolay ve idgam-ı kebire göre Kur'an'da daha az bulunduğu için bu isim verilmiştir.²⁸⁴

²⁷¹ Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Riâye*, s. 265, 266; Dâni, *et-Taḥdîd*, s. 16; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 155-156; a.mlf., *en-Neşr*, 1/222-224; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 14a.

²⁷² Bakara 2/33.

²⁷³ Şems 91/14.

²⁷⁴ Mekki, *er-Riâye*, 232; Dâni, *et-Taḥdîd*, 168; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a-24b; 06 Mil Yz A 8945, 14a.

²⁷⁵ Bakara 2/7.

²⁷⁶ Tevbe 9/87

²⁷⁷ Şems 91/14

²⁷⁸ Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, 4-5; 06 Mil Yz A 8945 demirbaşlı eserde örneklerin üstündeki çizgi ayrı kelime gibi olmuştur.

²⁷⁹ Tevbe 9/55.

²⁸⁰ Yusuf 12/102.

²⁸¹ Furkan 25/17.

²⁸² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24b; 06 Mil Yz A 8945, 14a-14b.

²⁸³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, thk. Şevki Dayf (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1972), 50; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/275; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 183.

²⁸⁴ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 236.

Açıkbaş Mahmud Efendi, idgamın ikiye ayrıldığını, birisinin idgam-ı sağîr diğerrinin ise idgam-ı kebir olduğunu beyan etmiştir.²⁸⁵ İki harften ilkinin sakın olup, ikincisinin harekeli olması ile birinci harfin ikinci harfe idgam edilmesine idgam-ı sağîr demiştir. Ona göre bura da tek bir uygulama vardır.²⁸⁶ İdgam-ı sağîr konusunun 3 fasla ayrılarak açıklanması gerektiğini bildirmiştir. Bunlar idgam-ı mütemâsileyn, idgam-ı mütecâniseyn ve idgam-ı mütekaribeyn'dir.²⁸⁷ Ayrıca İdgam-ı kebir, harekeli iki harfin birincisini sakın kılıp ikincisine idgam etmektir. Burada iki uygulama olduğu için idgam-ı kebir denmiştir.²⁸⁸ Açıkbaş Mahmud Efendi, idgam-ı kebirî kurrâdan sadece Ebû Amr'ın (ö. 154/771) yaptığını belirtir.²⁸⁹

2.4.10.1. İdgam-ı Mütemâsileyn

Açıkbaş Mahmud Efendi, aynı cinsten iki harfin birincisinin sakın, ikincisinin harekeli olup ister aynı kelime ister farklı kelimedede olsun birincisinin ikincisine idgam edilmesini vacip olduğunu ve kurrânın bunda ittifak ettiğini söylemiştir.²⁹⁰

Misal: ²⁹¹”يُنْزِلُكُمْ“، ²⁹²”يُوجِّهُهُ“، ²⁹³”فَاضْرِبْ بِهِ“، ²⁹⁴”فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ“

Ayrıca harf-i meddin idgamını ²⁹⁵”الَّذِي يُوسِسُ“، ²⁹⁶”وَأَمَّنُوا وَعَمِلُوا“، ²⁹⁷”قَالُوا وَأَقْبَلُوا“ ²⁹⁸ örneklerinde olduğu gibi istisna etmiştir.

2.4.10.2. İdgam-ı Mütecâniseyn

Mahreçleri aynı olan farklı harflerin birbirine idgam edilmesidir.²⁹⁹ Müellif mütecânis harfleri vermiş “د – ط – ت” ve “ذ – ظ – ث” ve bu harflerden olmayan “ل –

²⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274-275; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 1/261-264; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24b; 06 Mil Yz A 8945, 14a-14b.

²⁸⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 25a; 06 Mil Yz A 8945, 1.

²⁸⁷ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî Saçaklızâde, *Cuhdû'l-Mukil*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, (Amman: Dâru Ammar, 1417/1996), 182-183.

²⁸⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/113.

²⁸⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 25a; 06 Mil Yz A 8945, 14a.

²⁹⁰ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Şerhu Kasîdeti Ebi Müzâhim el-Hâkânî elletî Gâleha fî'l-Kurrâ ve Husni'l-Edâ*, thk. Gazî b. Büneydir el-Umerî (Mekke: Kuliyetu'd-Da'veti ve Usulî'd-Dîn, 2014), 284-286; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/278; Mar'aşî, *Cuhdû'l-Mukil*, 185.

²⁹¹ Nisa 4/78.

²⁹² Nahl 16/76.

²⁹³ Sad 38/44.

²⁹⁴ Bakara 2/60.

²⁹⁵ Yusuf 12/71.

²⁹⁶ Maide 5/93.

²⁹⁷ Nas 114/5.

²⁹⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 25a-25b; 06 Mil Yz A 8945, 15a-15b.

“ر – ن” harflerini de diğerlerine eklemiştir. Ayrıca “bâ” (ب) ve “mîm” (م) harflerini bunlara hiç katmamıştır.

Müellif, idgamın miktarını iki harf eklemek olarak belirtmiş, boğazda, dilde ve dudakta olarak çeşitlerini beyan edip “tâ” (ط) harfinin idgamında itbakın gerek olmadığını söylemiştir.

Misal olarak ³⁰⁰ “أَحَطْتُ”، ³⁰¹ “فَرَطْتُ”، ³⁰² “عَبَدْتُ”، ³⁰³ “قَدْ تَبَيَّنَ”، ³⁰⁴ “أَنْقَلَبْتُ دَعَا اللَّهَ”، ³⁰⁵ “إِذْ” kelimelerini vermiş ve tüm örnekleri vermenin de mümkün olmadığını beyan etmiştir.

2.4.10.3. İdgam-ı Şemsiyye ve İzhâr-ı Kameriyye

Müellif, lâm-ı tarife “ص – ض – ط – ظ – د – ذ – ر – ز – س – ش – ن – ت – ث – ل” bu on dört harften herhangi birisinin bitişmesi durumunda idgam-ı şemsiyye olduğunu, geri kalan harflerin bitişmesi durumunda ise izhâr-ı kameriyye olduğunu İbnü'l-Cezerî'den bizlere aktarmaktadır.³⁰⁷

2.4.10.4. İdgam-ı Mütেকâribeyn

Açıkbaş Mahmud Efendi, mahreçlerinin birbirine yakın olan harflerin yakınlığı sebebiyle idgamın, uzaklığı sebebiyle izharın ve her iki uygulamanın da caiz olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸

Misal olarak ³⁰⁹ “وَلَقَدْ صَرَفْنَا”، ³¹⁰ “فَقَدْ ظَلَمَ”، ³¹¹ “لَقَدْ سَمِعَ اللَّهَ” kelimelerini vermiştir. Fakat idgamı hangi imamların yaptığını belirtmemiştir. Kurrâdan Ebû Amr, Hişâm (ö. 245/859), Hamza (ö. 156/773) ve Kisâi'ye (ö. 189/805) ithafen söylediği düşünülmektedir.³¹²

²⁹⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 125; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/278;

³⁰⁰ Neml 27/22.

³⁰¹ Zümer 39/56.

³⁰² Kafirun 109/4.

³⁰³ Bakara 2/256.

³⁰⁴ Araf 7/189.

³⁰⁵ Zuhruf 43/39.

³⁰⁶ Ali İmran 3/69.

³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 153; a.mlf., *en-Neşr*, 1/221; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 25b-26a; 06 Mil Yz A 8945, 15b-16a.

³⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/278; el-Kârî, *el-Minehü'l-Fikriyye*, 30; Abdülaziz Nâsır es-Sebr, *el-Mübhic fî Kırââtî's-Semân ve Kırâati İbn Muhaysin ve'l-A'meş ve'bnü Muhaysin ve'l-Yezîdî* (Suud: el-İslamiyye Üniversitesi, Usulu'd-Din Fakültesi, Doktora Tezi, 1981), 1/160.

³⁰⁹ İsra 17/41.

³¹⁰ Bakara 2/231.

³¹¹ Ali İmran 3/181.

³¹² Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: Dîb Yayınları, 2016), 99.

Açıkbaş Mahmud Efendi, sakin “lâm”dan (ل) ³¹³ sonra gelen “nûn” (ن) harfinde izharın yapılacağını Cezerî’nin *Mukaddime*’sinden “وَاحِرْصَنَ عَلَى السُّكُونِ فِي جَعْلُنَا” ³¹⁴ kırık yedinci beyti delil getirerek “جَعْلُنَا” kelimesindeki “lâm” (ل) ve “أَنْعَمْتَ” kelimesindeki “nûn” (ن) ³¹⁵ harfinin sükununa dikkat edilmesi gerektiği uyarısında bulunmuştur.

Misal ³¹⁶ “يَفْعَلُ ذَلِكَ” ³¹⁷ “لَبِثْتُمْ” ³¹⁸ “وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا” ve ³¹⁹ “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ” gibi. Hükmünün caiz olduğunu belirtip konuyu bitirmiştir. ³²⁰

2.4.11. İdgam-ı Kebîr

İdgam-ı kebir’e büyük idgam da denmektedir. Bir idgamda müdgam ile müdgamün fih’in ikisi de harekeli olursa, buna idgam-ı kebir denir. ³²¹

Açıkbaş Mahmud Efendiye göre idgam-ı kebir’de; harfin ikisi harekeli olduğunda birinci harf sakin edilip ikinciye katılır ve tasarruf olduğu için de buna idgam-ı kebir denilir. Bu durum Ebû Amr’a mahsustur. ³²² Bu idgam muhtelifun fih olduğu için caizdir, eğer müttetekun aleyh olsaydı vacip olurdu, der. ³²³

Ebû Amr, idgam-ı misleyni her zaman iki kelimedede gerçekleştirmiştir. Onun tek kelimedede idgam ettiği yerler iki tanedir: Birisi Bakara suresinde ³²⁴ “مَنْسَكُكُمْ” diğeri ise Müddessir suresinde ³²⁵ “مَا سَأَلَكُمْ” kelimelerindedir. ³²⁶ Birinci harf harekeli olsun sakin olsun farketmeksizin Ebû Amr iki kelimedede ³²⁷ “وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ” ³³⁰ “وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى” ³²⁹ “تُسَبِّحُكَ كَثِيرًا” ³²⁸ “يَعْلَمُ مَا بَيْنَ” ³²⁷ bunlara

³¹³ 06 Mil Yz A 8945 Demirbaşı yazma buraya lâm yerine nûn yazıldığı görülmüştür.

³¹⁴ Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî*, 12.

³¹⁵ 06 Mil Yz A 8945 demirbaşı nüsha da işaretlenen yerden tezimizdeki sayfa 47’nin son paragrafına kadar kopukluk olduğu görülmüştür.

³¹⁶ Bakara 2/231.

³¹⁷ İsra 17/52.

³¹⁸ Ali İmran 3/145.

³¹⁹ Tur 52/48.

³²⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 26a-26b;

³²¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313; el-Mar'aşî, *Cuhdû'l-Mukill*, 183-184; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 183.

³²² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313; Bâsim b. Hamedî b. Hâmid es-Seyyid, “Tercihâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fi Mesâilil-Kırâât min Hilâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye”, *Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye* 27 (2016), 91.

³²³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 26b-27a;

³²⁴ Bakara 2/200.

³²⁵ Müddessir 74/42.

³²⁶ el-Bennâ, *İthâf*, 1/120.

³²⁷ Bakara 2/255.

³²⁸ Taha 20/33.

³²⁹ Hac 22/2.

benzer her yerde idgam etmiştir. İstisna olarak Lokman suresi ³³¹ “فَلَا يَحْزُنْكَ” ve Nebe suresinde bulunan ³³² “كُنْتُ تُرَابًا” ayeti kerimelerde idgam etmemiştir.³³³ Çünkü idgam yapmaya engel harfin mâkablinde bulunan nûn’un ihfâsı’dır. Aynı zamanda Ebû Amr, harf mislinden önce şeddeli, tenvinli, muhatap veya mütekellim “te” (ت) olursa idgam yapmaz.³³⁴ Misal ³³⁵ “مَسَّ سَقَرٌ” ³³⁶ “أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ” bunlara benzer hangi örnek gelirse gelsin idgam etmez.³³⁷ Ayrıca ³³⁸ “وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا” ³³⁹ “وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ” ³⁴⁰ “وَإِنْ يَكُ” ³⁴¹ *Teyssîr* sahibi (Ebû Amr ed-Dânî) der ki: “Ben iki vecihle okudum ve kurrâdan öğrendiğim için ihtilaf görmedim. ³⁴² “وَيَا قَوْمُ مَنْ يَتَصَرَّنِي” ³⁴³ “قَوْمٌ مَالِي” Bu kelimeler illetli olmasına rağmen idgam edilir. Ama Hicr suresinde ³⁴⁴ “آل لُوطٍ” kelimesini İbn Mücahid ve Bağdat imamları izhar etmişler, sebebini ise harflerin azlığı olarak söylemişlerdir. Diğerleri idgam ederek okumuş, ben dahi böyle okudum demiştir. Yusuf suresindeki ³⁴⁵ “لَكَ كَيْدًا” kelimesi de aynı şekilde örnek gösterilmiştir.³⁴⁶

Ebû Amr “هو” lafzının “hâ” (ه) sı idgam yapılacak “vâv” (و) harfinden önce sakın harf dahi olsa yine “vâv” (و) harfi kendisinden sonra gelen kelimede ki “vâv” (و) harfine idgam edilir, demiştir. Mesela ³⁴⁷ “وَهُوَ وَلِيُّهُمْ” ³⁴⁸ “وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ” ³⁴⁹ “خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ” bunlara benzer ne varsa buraların idgamında ihtilaf edilmiştir.³⁵⁰ Fakat Talak suresindeki ³⁵¹ “وَاللَّائِي يَنْسَنَ”

³³⁰ Bakara 2/213.

³³¹ Lokman 31/23.

³³² Nebe 78/40.

³³³ el-Bennâ, *İthâf*, 1/117.

³³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 116-121; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 1/39-40; el-Bennâ, *İthâf*, 1/117.

³³⁵ Kamer 54/48.

³³⁶ Yunus 10/99.

³³⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a;

³³⁸ Ali İmran 3/85.

³³⁹ Bakara 2/229.

³⁴⁰ Mümin 40/28.

³⁴¹ el-Bennâ, *İthâf*, 1/117-118.

³⁴² Hud 11/30.

³⁴³ Mümin 40/41.

³⁴⁴ Hicr 15/59.

³⁴⁵ Yusuf 12/5.

³⁴⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 116-117; Dâni, *et-Teyssîr*, 21; el-Bennâ, *İthâf*, 1/118-119. Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 27a-28b.

³⁴⁷ Enam 6/127.

³⁴⁸ Araf 7/171.

³⁴⁹ Araf 7/199.

³⁵⁰ el-Bennâ, *İthâf*, 1/119.

kelimesindeki idgamı Ebû Amr caiz görmemiştir. Çünkü burada hemzenin “yâ” (ي) harfine ibdâli vardır ve medd-i bedel arızidir.³⁵²

İdgam-ı kebirin bir konusu da idgam-ı mütekaribeyndir. Bir kelimede vaki’ olan “kaf” (ق) harfinin cemi’ zamiri olan “kâf” (ك) harfi ile idgamıdır. Şartı “kaf” (ق) harfinin mâkabli müteharrik olması misal ³⁵³“رَزَقَكُمْ” ³⁵⁴“خَلَقَكُمْ” bunlara benzer hangi kelime gelirse gelsin böyledir.³⁵⁵ Eğer “kaf” (ق) harfinin mâkabli sakin olsa veya cemi’ zamiri olan “kâf” (ك) harfi olmaz ise ³⁵⁶“مِيثَاقَكُمْ” ³⁵⁷“خَلَقَ” ³⁵⁸“رَزَقَكُمْ” buralarda idgam olunmaz. Kurrâ ³⁵⁹“إِنْ طَلَّقَنَّ” kelimesinde ihtilaf etmiştir. İbn Mücahid ve çoğu imam izhar etmiş ve on kıraat imamından biri olan Yezîd b. Ka’ka’ (ö. 130/747-48) “Ebû Amr ve Sûsî’nin idgam-ı vardır” demiştir. *Teysîr* sahibi (Ebû Amr ed-Dânî) “إِنْ طَلَّقَنَّ” kelimesinin ağırlığından dolayı izhar ettiğini beyan etmiştir.³⁶⁰

İki kelime arasında idgam-ı kebir on altı harf arasında yapılır. Bu on altı harf kolay ezberlenmesi için “سَنَسْشُدُ حَجَّتَكَ بِذَلِكَ قَتْمٌ” terkinde toplanmıştır.³⁶¹

Birincisi idgam yapılan harfin öncesi sâkin, şeddeli, tenvinli, muhatab veya mütekellim tâ’lı olmaması gerekir. ³⁶²“خَلَفْتَ طَيْئًا” ³⁶³“وَلَمْ يُؤْتِ سَعَةً” buna benzer kelimelerde idgam yapılmaz.³⁶⁴

İkinci harf “hâ” (ح) ve “ayn” (ع) harfidir. Bu harflerde sadece Âl-i İmran suresinde bulunan ³⁶⁵“فَمَنْ رُحِزَ عَنِ النَّارِ” kelimesinde yapılır. Ebû Abdurrahman b. Yezîd “başka yerde caiz değildir” diyerek babasından

³⁵¹ Talak 65/4.

³⁵² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 29a-29b; 06 Mil Yz A 8945, 16b-17a.

³⁵³ Bakara 2/21.

³⁵⁴ Mümin 40/64.

³⁵⁵ el-Bennâ, *İthâf*, 1/121.

³⁵⁶ Bakara 2/63.

³⁵⁷ Bakara 2/29.

³⁵⁸ Vakia 56/82.

³⁵⁹ Tahrim 66/5.

³⁶⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 29b-30a; 06 Mil Yz A 8945, 17a-17b.

³⁶¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 30a; 06 Mil Yz A 8945, 17b.

³⁶² İsra 17/61.

³⁶³ Bakara 2/247.

³⁶⁴ el-Bennâ, *İthâf*, 1/117; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 30a-30b; 06 Mil Yz A 8945, 17b.

³⁶⁵ Ali İmran 3/185.

rivayet etmiştir. Caiz olmayan yerler ise ³⁶⁶ ”فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ“ ³⁶⁷ وَمَا ذُبِحَ عَلَى“ ³⁶⁸ ”لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ“ ³⁶⁹ bu şekilde belirtilmiştir.

Üçüncü harf “kaf” (ق) ve “kâf” (ك) harflerinin mâkabli harekeli olması şartıyla idgam edilir.³⁷⁰ Misal ³⁷¹ ”خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ“ ³⁷² ”خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ“ ³⁷³ gibi.

Dördüncü harf “cîm” (ج) harfinin “şîn” (ش) ve “te” (ت) harflerine idgam edilmesidir. Sadece iki yerde ³⁷⁴ ”أَخْرَجَ سَطَاةً“ ³⁷⁵ ”ذِي الْمَعَارِجِ ۝ تَعْرُجُ“ ³⁷⁶ vardır.

Beşinci harf “şîn” (ش) ve “sîn” (س) harfi olup ancak bir yerde ³⁷⁷ ”ذِي“ örneği vardır. İbn Mücahid “Yezîd babasından böyle rivayet etmiştir” demiştir.³⁷⁸

Altıncı harf “dâd” (ض) harfinin “şîn” (ش) harfine idgam edilmesidir. Sadece bir yerde ³⁷⁹ ”لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ“ ³⁸⁰ vardır. Sûsî ve Yezîd, Ebû Amr’dan böyle rivayet etmişlerdir.

Yedinci harf “sîn” (س) harfini “zây” (ز) harfine sadece bir yerde ³⁸¹ ”وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ“ idgam etmiştir. Ebû Amr ³⁸² ”الرَّأْسُ شَيْئًا“ kelimesindeki “şîn” (ش) harfini izhar etmiştir. *Teysir* sahibi ilgili kelimeyi idgamlı okumuştur.³⁸³

³⁶⁶ Bakara 2/158.

³⁶⁷ Maide 5/3.

³⁶⁸ Yunus 10/81.

³⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/41; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 30b; 06 Mil Yz A 8945, 17b.

³⁷⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 118.

³⁷¹ Enam 6/102.

³⁷² Nur 24/45.

³⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/43; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 30b-31a; 06 Mil Yz A 8945, 17b-18a.

³⁷⁴ Fetih 48/29.

³⁷⁵ Mearic 70/3-4.

³⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/41; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 31a; 06 Mil Yz A 8945, 18a.

³⁷⁷ İsra 17/42.

³⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/42; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 31a; 06 Mil Yz A 8945, 18a.

³⁷⁹ Nur 24/62.

³⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/42; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 31a; 06 Mil Yz A 8945, 18a.

³⁸¹ Tekvir 81/7.

³⁸² Meryem 19/4.

³⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, 1/42; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 31a; 06 Mil Yz A 8945, 18a.

Sekizinci harf “dâl” (د) harfî mâkabli müteharrik olursa Ebû Amr beş harfte idgam eder.³⁸⁴

- “Te” (ت) harfî ancak bir yerde ³⁸⁵”فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ“
- “Zel” (ذ) harfinde bir yerde ³⁸⁶”وَالْقَلِيدَ ذَلِكَ“
- “Sîn” (س) harfinde bir yerde ³⁸⁷”عَدَدَ السِّنِينَ“
- “Şîn” (ش) harfinde iki yerde ³⁸⁸”وَشَهِدَ شَاهِدٌ“
- “Sâd” (ص) harfinde iki yerde ³⁸⁹”تَفْقَدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ“ ³⁹⁰”مَقْعَدِ صِدْقٍ“

“Dâl” (د) harfinin kendisi kesre veya zamme olarak harekeli ama mâkabli sakin olursa Ebû Amr dokuz yerde idgam eder.³⁹¹

- “Te” (ت) harfini iki yerde ³⁹²”مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ“ ³⁹³”تَكَادُ تَمِيزُ“
- “Zâl” (ذ) harfinde çok yerde idgam eder. Misal ³⁹⁴”مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ“ gibi.
- “Sâ” (ث) iki yerde ³⁹⁵”مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا“ ve ³⁹⁶”لِمَنْ تُرِيدُ ثَمَّ“ idgam eder.
- “Zâ” (ظ) harfini üç yerde ³⁹⁷”يُرِيدُ ظُلْمًا“ idgam eder. Açıkbaş Mahmud Efendi diğer ikisinin örneğini vermeyip sadece Âl-i İmran ve Ğafir (Mü’min) surelerinde olduğunu beyan etmiştir.
- “Ze” (ز) harfini iki yerde ³⁹⁸”تُرِيدُ زِينَةً“ ve ³⁹⁹”يَكَادُ زَيْتُهَا“ idgam yapmıştır.
- “Sîn” harfinde iki yerde ⁴⁰⁰”فِي الْأَصْفَادِ سَرَابِيلُهُمْ“ diğeri ise ⁴⁰¹”يَكَادُ سَنَا“ bu örneklerde idgam yapmaktadır.

³⁸⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 118-119; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/42; el-Bennâ, *İthâf*, 1/135.

³⁸⁵ Bakara 2/187.

³⁸⁶ Maide 5/97.

³⁸⁷ Yunus 10/5.

³⁸⁸ Yusuf 12/26 ve Ahkaf 46/10.

³⁸⁹ Yusuf 12/72.

³⁹⁰ Kamer 54/55.

³⁹¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 119; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/41-42.

³⁹² Maide 5/94.

³⁹³ Mülk 67/8.

³⁹⁴ Bakara 2/52.

³⁹⁵ Nisa 4/134.

³⁹⁶ İsra 17/18.

³⁹⁷ Ali İmran 3/108.

³⁹⁸ Kehf 18/28.

³⁹⁹ Nur 24/35.

⁴⁰⁰ İbrahim 14/49-50.

⁴⁰¹ Nur 24/43.

- “Sâd” (ص) harfinde iki yerde ⁴⁰² “فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا” ⁴⁰³ “وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ” idgam yapar.
- “Dâd” (ض) harfinde üç yerde ⁴⁰⁴ “مِنْ بَعْدِ ضَرَاءَ” Yunus ve Fussilet suresinde geçer. Rûm suresinde ⁴⁰⁵ “مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ” diye geçmektedir.
- “Cîm” (ج) iki yerde ⁴⁰⁶ “دَاوُدُ جَالُوتَ” ⁴⁰⁷ “دَارُ الْخُلْدِ جَرَاءَ” ⁴⁰⁸

Dokuzuncu harf “Te” (ت) harfî, muhatap tâ sı olmadıkça on yerde idgam eder.⁴⁰⁹

- “Tâ” (ط) cemi’ yerlerde ⁴¹⁰ “وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي” ⁴¹¹ “الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ” gibi kelimelerde idgam eder. Ayrıca ⁴¹² “وَلَأَن تَطَافُكُ” kelimesinde Dâî iki vecihle okuduğunu söyler. İbn Mücahid burada izhar eder.
- “Zâl” (ذ) cemi’ yerlerde ⁴¹³ “عَذَابِ الْآخِرَةِ ذَلِكْ” ⁴¹⁴ “وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوءًا” gibi kelimelerde idgam eder.
- “Sâ” (ث) cemi’ yerlerde ⁴¹⁵ “بِالْبَيِّنَاتِ ثَمَّ” ve ⁴¹⁶ “وَالنَّبُوءَةِ ثَمَّ” gibi kelimelerde idgam eder. Ama ⁴¹⁷ “وَأَتُوا الزَّكَاةَ ثَمَّ” bu gibi yerlerde İbn Mücahid hafifliği sebebiyle idgam-ı yapmaz. *Teyşîr* sahibi “ben iki vechiyle de okudum” demiştir.
- “Zâ” (ظ) sadece Nisa ve Nahl surelerinde ⁴¹⁸ “الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي” kelimelerde idgam eder.
- “Dâd” (ض) sadece ⁴¹⁹ “وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا” bu kelimede idgam eder.
- “Şîn” (ش) sadece iki yerde ⁴²⁰ “إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ” ve ⁴²¹ “بَارِئَةٌ” kelimelerinde idgam edilir. *Teyşîr* sahibi “Benim Şeyhim

⁴⁰² Meryem 19/29.

⁴⁰³ Nur 24/58.

⁴⁰⁴ Yunus 10/21 ve Fussilet 41/50.

⁴⁰⁵ Rum 30/54.

⁴⁰⁶ Bakara 2/251.

⁴⁰⁷ Fussilet 41/28.

⁴⁰⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 31a-32b; 06 Mil Yz A 8945, 18a-19b.

⁴⁰⁹ İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/41; el-Bennâ, *İthâf*, 1/136.

⁴¹⁰ Hud 11/114.

⁴¹¹ Rad 13/29.

⁴¹² Nisa 4/102.

⁴¹³ Hud 11/103.

⁴¹⁴ Zariyat 51/1.

⁴¹⁵ Bakara 2/92.

⁴¹⁶ Ali İmran 3/79.

⁴¹⁷ Bakara 2/83..

⁴¹⁸ Nisa 4/97.

⁴¹⁹ Adiyat 100/1.

⁴²⁰ Hac 22/1.

Ebu'l-Fettah ⁴²² "لَقَدْ جِئْتُ شَيْئًا فَرِيًّا" kelimesini kesrenin kuvveti sebebiyle idgam ile okudu. Ama ben aynel fiilinin illetli olması sebebiyle diğerleri gibi izhar ile okudum" demiştir.

- "Cîm" (ج) cemi' yerlerde ⁴²³ "مِئَةٌ جُلْدَةٍ" ⁴²⁴ "الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا" ⁴²⁵ "وَتَصْلِيَةُ" buna benzer yerlerde idgam eder.
- "Sîn" (س) harfinde cemi' yerlerde ⁴²⁶ "بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا" ⁴²⁷ "وَالْقِيَّ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ" ⁴²⁸ "سُنْدُ خُلُومٍ" ve bunların müşabihleri gibi.
- "Sâd" (ص) harfini sadece üç yerde ⁴²⁹ "وَالصَّافَّاتِ صَفًّا" ⁴³⁰ "وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا" ⁴³¹ "فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا" bu kelimelerde idgam eder.
- "Ze" "ز" harfini sadece üç yerde ⁴³² "بِالْآخِرَةِ زَيْنًا لَهُمْ" ⁴³³ "فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا" ⁴³⁴ "إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا" bu kelimelerde idgam yapmaktadır. ⁴³⁵

Onuncu harf "zel" (ذ) harfini "sîn" (س) ve "sâd" (ص) harfi ile idgam etmektedir. "فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ" ve "مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً" kelimelerde idgam yapmaktadır. ⁴³⁶

On birinci harf "sâ" (ث) harfinin idgam-ı ancak beş yerdedir. ⁴³⁷

- "Zel" (ذ) harfinde sadece bir yerde ⁴³⁸ "وَالْحَرْثُ ذَلِكُ" idgam eder.
- "Te" (ت) harfinde iki yerde ⁴³⁹ "حَيْثُ تُؤْمَرُونَ" ve ⁴⁴⁰ "هَذَا الْحَدِيثُ تَعْجُبُونَ" idgam eder.
- "Şîn" (ش) harfinde her yerdeki ⁴⁴¹ "حَيْثُ شِئْتُمْ" ve ⁴⁴² "حَيْثُ شِئْتُمَا" kelimesinde idgam eder.

⁴²¹ Nur 24/4.

⁴²² Meryem 19/27.

⁴²³ Nur 24/2.

⁴²⁴ Maide 5/93.

⁴²⁵ Vakıa 56/94.

⁴²⁶ Furkan 25/11.

⁴²⁷ Nisa 4/57.

⁴²⁸ Araf 7/120.

⁴²⁹ Saffat 37/1.

⁴³⁰ Nebe 78/38.

⁴³¹ Adiyat 100/3.

⁴³² Neml 27/4.

⁴³³ Saffat 37/2.

⁴³⁴ Zümer 39/73.

⁴³⁵ Açıkbâş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 32b-33b; 06 Mil Yz A 8945, 19b-20b.

⁴³⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 119; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 1/42; el-Bennâ, *İthâf*, 1/134; Açıkbâş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 33b; 06 Mil Yz A 8945, 19b.

⁴³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 1/41.

⁴³⁸ Ali İmran 3/14.

⁴³⁹ Hicr 15/65.

⁴⁴⁰ Necm 53/59.

- “Sîn” (س) harfinde her yerde ⁴⁴³ “حَيْثُ سَكَنْتُمْ” ⁴⁴⁴ “يَهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ” bunlara benzer kelimelerde idgam eder.
- “Dâd” (ض) harfinde sadece bir yerde ⁴⁴⁵ “حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ” idgam eder. ⁴⁴⁶

On ikinci harf “râ” (ر) harfini “lâm” (ل) harfine idgam eder. ⁴⁴⁷

- “Ra” (ر) harfinin mâkabli harekeli olursa. Misal ⁴⁴⁸ “سَخَّرَ لَنَا” ⁴⁴⁹ “لِيُغْفِرَ” gibi.
- “Râ” (ر) harfi kendisi sakin mâkabli kesre ve zamme olursa. Misal ⁴⁵⁰ “وَالْيَاكَ الْمَصِيرُ” ⁴⁵¹ “وَالْفُجَارَ فِي سِجِّينَ” gibi.
- “Râ” (ر) harfinin kendisi fetha mâkabli sakin olursa idgam edilmez. Misal ⁴⁵² “وَإِنَّ الْفُجَارَ فِي جَحِيمٍ” gibi.

Ebû Amr ⁴⁵³ “عَذَابُ النَّارِ” ⁴⁵⁴ “كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ” bu gibi yerlerde idgam arızî olduğu için imale yapıp sonraki ayetin başında idgam ile okur. ⁴⁵⁵

On üçüncü harf “lâm” (ل) harfini “râ” (ر) harfine idgam eder. ⁴⁵⁶

- “Lâm”ın (ل) mâkabli harekeli olursa ⁴⁵⁷ “قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ” çoğu yerde idgam yapar.
- “Lâm”ın (ل) mâkabli cemi’ yerlerde mâkabli sakin olup kendisinin harekesi esre veya zamme olursa ⁴⁵⁸ “يَقُولُ رَبَّنَا” ⁴⁵⁹ “إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ” bunlara benzer yerde idgam yapar.

⁴⁴¹ Bakara 2/58.

⁴⁴² Bakara 2/35.

⁴⁴³ Talak 65/6.

⁴⁴⁴ Kalem 68/44.

⁴⁴⁵ Zariyat 51/24.

⁴⁴⁶ Açıkbâş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 33b-34a; 06 Mil Yz A 8945, 20b-21a.

⁴⁴⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 121; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/42.

⁴⁴⁸ Zuhurf 43/13.

⁴⁴⁹ Fetih 48/2.

⁴⁵⁰ Bakara 2/285-286.

⁴⁵¹ Mutaaffifin 83/7.

⁴⁵² İnfitar 82/14.

⁴⁵³ Ali İmran 3/191-192. (06 Mil Yz A 7084 demirbaşı eserde “râ” harfi yerine “ze” harfi yazıldığı gözlemlenmiştir)

⁴⁵⁴ Mutaaffifin 83/18.

⁴⁵⁵ Açıkbâş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 34a; 06 Mil Yz A 8945, 21a-21b.

⁴⁵⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 120; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/43.

⁴⁵⁷ Meryem 19/24.

- “Lâm”ın (ل) harekesi fetha olursa, misal ⁴⁶⁰ “فَيَقُولَ رَبِّ” ⁴⁶¹ “رَسُولَ رَبِّهِمْ” idgam etmez. İstisna olarak ⁴⁶² “قَالَ رَبِّ” ⁴⁶³ “قَالَ رَبُّكُمْ” ⁴⁶⁴ “قَالَ رَبُّنَا” buralarda idgam yapar.
- Zamir muttasıl olsun olmasın farketmeksizin elif meddinin kuvvetiyle ⁴⁶⁵ “قَالَ رَجُلَانِ” ⁴⁶⁶ “قَالَ رَجُلٌ” misallerinde idgam yapar. ⁴⁶⁷

On dördüncü harf “nûn” (ن) harfini “lâm” (ل) ve “râ” (ر) da cemi’ yerde idgam eder. ⁴⁶⁸

- “Nûn” (ن) harfinin mâkabli müteharrik olursa idgam yapar. Misaller: ⁴⁶⁹ “رُؤْيَيْنَ لِلنَّاسِ” ⁴⁷⁰ “لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ” ⁴⁷¹ “وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ” ⁴⁷² “رَحْمَةً رَبِّكَ”.
- “Nûn” (ن) harfinin mâkabli sakin olursa idgam yapmaz. Misaller: ⁴⁷³ “يُؤْذِنُ رَبِّي” ⁴⁷⁴ “مُسْلِمِينَ لَكَ”.
- Fakat “nûn” (ن) harfinin zammesi sebebiyle mâkablinin sükununa bakılmaksızın ⁴⁷⁵ “وَنَحْنُ لَهُ” ⁴⁷⁶ “نَحْنُ لَكَ” gibi kelimelerde idgam yapar. ⁴⁷⁷

On beşinci harf “mîm” (م) harfinin “bâ” (ب) harfine ihfâsı; ⁴⁷⁸

- “Mîm” (م) harfinin mâkabli harekeli olursa ⁴⁷⁹ “يَا أَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ” ⁴⁸⁰ “يَخُكِّمُ” kurrâ dahi bunda idgam eder. Açıkbaş Mahmud Efendi; verilen örneklerde idgam gerçekleşmediğini bunun nedeninin de “mîm” (م) harfinin “bâ” (ب) harfine katmanın doğru olmadığını dolayısıyla

⁴⁵⁸ Bakara 2/200.

⁴⁵⁹ Nahl 16/125.

⁴⁶⁰ Münafikun 63/10.

⁴⁶¹ Hâkka 69/10.

⁴⁶² Ali İmran 3/40.

⁴⁶³ Şuara 26/26.

⁴⁶⁴ Taha 20/50.

⁴⁶⁵ Maide 5/23.

⁴⁶⁶ Mümin 40/28.

⁴⁶⁷ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 34a-34b; 06 Mil Yz A 8945, 21b-22a.

⁴⁶⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 118; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/43.

⁴⁶⁹ Ali İmran 3/14.

⁴⁷⁰ Araf 7/134.

⁴⁷¹ Araf 7/167.

⁴⁷² Zuhruf 43/32.

⁴⁷³ Bakara 2/128.

⁴⁷⁴ Araf 7/58.

⁴⁷⁵ Bakara 2/133.

⁴⁷⁶ Araf 7/132.

⁴⁷⁷ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 34b-35a; 06 Mil Yz A 8945, 22a.

⁴⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 118; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 1/43.

⁴⁷⁹ Enam 6/53.

“mîm”in harekesinin hazfedileceğini ve “bâ” (ب) harfi içinde gizleneceğini, söylemiştir.

- “Mîm” (م) harfinin mâkabli sakın olursa ⁴⁸¹”إِبْرَاهِيمَ نَبِيٍّ“ ⁴⁸²”الشَّهْرُ الْحَرَامُ“ ⁴⁸³”بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ“ gibi yerlerde idgam yapmaz izhar yapar.

On altıncı harf “bâ” (ب) harfi “mîm” (م) ⁴⁸⁴”وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ“ bunun gibi her yerde Ebû Amr idgam yapar diğer kurrâ idgam yapmaz. ⁴⁸⁵

Açıkbaş Mahmut Efendi, “Bu zikrolunan tüm kuralların hepsi Ebû Amr’ın idgam-ı kebîrinde olan usul ve kavaidir. *Teysir* sahibi Ebû Amr’ın idgam yaptığı harekeli harflerin hepsine baktım. İbn Mücahid ve ashabının mezhebine göre ben iki yüz yetmiş üç harf buldum. Benim yaptığım kıraate göre üç yüz beş harf buldum” demiştir. Kurrâ arasında ihtilafa vaki’ olan harfler ise otuz iki tanedir. ⁴⁸⁶

Bilinmesi gerekir ki idgam-ı sağîr de mütecanis olanların idgam-ı vaciptir. Dudak harfleri birbirine uğrarsa izhar olunur. “Mîm”i sakine misal ⁴⁸⁷”فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلْ“ ⁴⁸⁸”دِينُكُمْ وَلِيَ دِينَ“ ⁴⁸⁹”فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلْ“ gibi. “Bâ” sakinine misal ⁴⁹⁰”وَلَسَوْفَ“ ⁴⁹¹”أَوْ مَا مَلَكَتْ“ ⁴⁹²”أَفْرَاجًا“ gibi. “Vâv” sakinine misal ⁴⁹³”يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا“ ⁴⁹⁴”يَخْسِفُ بِكُمْ الْأَرْضَ“ ⁴⁹⁵”أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ“ ⁴⁹⁶”يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا“ gibi.

⁴⁸⁰ Maide 5/95.

⁴⁸¹ Bakara 2/132.

⁴⁸² Bakara 2/194.

⁴⁸³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 35a; 06 Mil Yz A 8945, 22a. Not: 8945 numaralı eserde mim harfinin başlanılgı yoktur. Örneklerden yola çıkılarak anlaşılmıştır.

⁴⁸⁴ Bakara 2/284.

⁴⁸⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 35a; 06 Mil Yz A 8945, 22a.

⁴⁸⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 35a-35b; 06 Mil Yz A 8945, 22a-22b.

⁴⁸⁷ Şems 91/14.

⁴⁸⁸ Kafirun 109/6.

⁴⁸⁹ Bakara 2/282.

⁴⁹⁰ Leyl /92/21.

⁴⁹¹ Müminun 23/6.

⁴⁹² Nebe 78/18.

⁴⁹³ Nisa 4/74.

⁴⁹⁴ Mülk 67/16.

⁴⁹⁵ Hud 11/42.

⁴⁹⁶ el-Bennâ, *İthâf*, 1/139; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 35b-36a; 06 Mil Yz A 8945, 22b-23a.

2.4.12. Râ'nın Tefhîmi ve Terkîki

Açıkbaş Mahmud Efendi on ikinci bâbı “râ” (ر) harfinin tefhim (kalın) ve ince (terkîk) okunuş şekillerine ayırmıştır. Tefhîm'in sözlük manası, bir şeyi yüceltmek, büyütme, kaba yapmak gibi anlamlara gelir.⁴⁹⁷ Istilahî manası, harfin sesinin, ağzı dolduracak şekilde kalınlaştırılması, kalın okunmasıdır.⁴⁹⁸ Terkîk'in lûgat manası, bir şeyi inceltmek olup kalının zıddıdır.⁴⁹⁹ Istilahî manası ise, harfin sesinin, ağzı doldurmayacak şekilde inceltmesidir, şeklinde açıklanmıştır.⁵⁰⁰

“Râ” (ر) harfinin diğer harflerden (ل hariç) ayrı bir özelliği vardır. Diğer harfler ya kalın okunur ya da ince okunur. Fakat “râ” (ر) harfi bazı yerlerde kalın, bazı yerlerde ince, bazı yerlerde hem kalın hem ince okunabilir.⁵⁰¹

Âsım (ö. 127/745) kıraatinin Hafs (ö. 186/796) rivayetine göre “râ”nın (ر) on iki hali vardır. Bu on iki halin beşinde de kalın, dördünde ince ve üçünde hem kalın hem ince okunur.⁵⁰²

Açıkbaş Mahmud Efendi “râ” (ر) harfi Kur'an'da nerede olursa olsun ya tefhim olur ya da terkik olur⁵⁰³ ama asıl “râ” (ر) tefhimdir, diyerek konuya giriş yapmıştır. “Râ” (ر) harfini üç kısımda ele almıştır. Kelimenin başında, ortasında ve sonunda.⁵⁰⁴

2.4.12.1. Kelimenin Başında

“Râ” (ر) harfi kelimenin başında bulunduğu takdirde eğer harekesi fetha veya zamme olursa ⁵⁰⁵“رَسُولٌ” veya ⁵⁰⁶“رُؤُسٌ” örneklerinde olduğu gibi

⁴⁹⁷ Güneş, el-Mu'cem, 880.

⁴⁹⁸ Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 65.

⁴⁹⁹ Güneş, *el-Mu'cem*, 491.

⁵⁰⁰ Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 65.

⁵⁰¹ Mekki, *er-Riâye*, 195; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 183.

⁵⁰² Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 211.

⁵⁰³ Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hucecihâ*, thk. Muhyiddîn Ramazan (Dimaşk: Mucemmu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1974), 1/209; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/108; Ca'berî, *Ukûdü'l-Cümân*, 65.

⁵⁰⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 36a; 06 Mil Yz A 8945, 23a.

⁵⁰⁵ Bakara 2/101.

⁵⁰⁶ Bakara 2/279.

kalın okunması gerekmektedir.⁵⁰⁷ Eğer “râ” (ر) harfinin harekesi esre olursa⁵⁰⁸ “رَجَالٌ” gibi burada ince okunur, demiştir.⁵⁰⁹

2.4.12.2. Kelimenin Ortasında

“Râ” (ر) harfi harekeli, kelimenin ortasında bulunduğu takdirde harekesine göre kalın ya da ince okunur. Örnek olarak “عَرَبِيًّا”⁵¹⁰ veya “يُسِرُّونَ”⁵¹¹ kelimeleri verilebilir. Burada harekeler fetha ve zammedir ve “râ” (ر) kalın okunur. Diğer bir örnekte ise “يُرْتَهَا”⁵¹² kelimesi verilmiştir. Burada da “râ”nın (ر) ince okunacağı belirtilmiştir.⁵¹³

“Râ” (ر) harfi Kur’an’da nerede olursa olsun, müteharrik (harekeli) ise kendi harekesine göre hareket eder.

“Râ” (ر) kelimenin ortasında veya sonunda sakin olarak bulunuyorsa öncesine ve sonrasına bakılır. Eğer mâkabli fetha ve zamme ise kalın, esre ise ince okunur.⁵¹⁴

Eğer ki “râ” (ر) sakin mâkabli arızî kesre ile muttasıl ya da munfasıl olsa ittifak ile tefhimdir.⁵¹⁵ Örneğin “ارْجِعُوا”⁵¹⁶ “إِنْ ارْتَبْتُمْ”⁵¹⁷ “أَمْ ارْتَابُوا”⁵¹⁸ “لَمَنْ ارْتَضَى”⁵¹⁹ bunların hepsinde “râ” (ر) kalın okunur.⁵²⁰

“Râ” (ر) harfi sükûn-u arızî olsun ya da vakf sebebiyle sakin olsun bir önceki harekesine bakılarak ince ya da kalın okunur.⁵²¹ “وَالْفَمْرُ”⁵²² “النَّذْرُ”⁵²³ örneklerinde olduğu gibi. Eğer “râ”nın kendisi sakin olursa yine kendisinden önceki harekeye bakılarak hareket edilir. Örneğin “فَكِّرْ”⁵²⁴ “لَشِرْذِمَةٍ”⁵²⁵

⁵⁰⁷ Mekkî, *el-Keşf*, 1/210; Kurtubî, *el-Mûdih*, 106.

⁵⁰⁸ Bakara 2/228.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/108; Kurtubî, *el-Mûdih*, 116; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 36a; 06 Mil Yz A 8945, 23a.

⁵¹⁰ Rad 13/37.

⁵¹¹ Bakara 2/77.

⁵¹² Nisa 4/176.

⁵¹³ el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 146.

⁵¹⁴ el-Mar‘aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, 173-178.

⁵¹⁵ el-Mer‘aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, 55; el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 146-147.

⁵¹⁶ Yusuf 12/81.

⁵¹⁷ Talak 65/4.

⁵¹⁸ Nur 24/50.

⁵¹⁹ Enbiya 21/28.

⁵²⁰ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 36a-36b; 06 Mil Yz A 8945, 23b.

⁵²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/90; Mar‘aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, 173-178.

⁵²² Ahkaf 46/21.

⁵²³ İnşikak 84/18.

⁵²⁴ Şuara 26/54.

”أَرْسَلْنَا“⁵²⁸ ”تَرْزُقَانِي“⁵²⁷ ”فَطَهَّرَ“⁵²⁶ buradaki kelimelerden mâkablinde esre olanlar ince, üstün veya zamme olanlar ise kalın okunur, denmiştir.⁵²⁹

Eğer ki “râ” (ر) harfî sakın kendinden önceki harfin harekesi esre ise fakat kendinden sonraki harfî isti’lâ harflerinden birisi ise kalın okunacağını örneklerle açıklamıştır.⁵³⁰ Örnek ”مِرْصَادًا“⁵³¹ ”أَلْيَمِرْصَادِ“⁵³² ”قِرْطَاسٍ“⁵³³ ”مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ“⁵³⁵ ”إِرْصَادًا“⁵³⁴ bu kelimelerin hepsinde bütün kurrâ tefhimde ittifak etmişlerdir. Fakat Şuara suresindeki ”فِرْقٍ“⁵³⁶ kelimesinde ihtilaf vardır. Bazı kurrâ iki esre arasına gelen sakın “râ” (ر) ince okunur demiştir. Çünkü iki esre bir isti’lâ harfinden daha kuvvetlidir. Diğer kurrâ ise isti’lâ harfinden dolayı tefhim demişlerdir.⁵³⁷

2.4.12.3. Kelimenin Sonunda

“Râ” (ر) sakın, mâkabli sakın ise burada mâkablinin mâkabline bakılması gerekir. Eğer fetha ve zamme ise kalın, esre ise ince okunur. Eğer “râ” (ر) harfî sakın ve ondan önce ki harf “ye” (ي) sakın olursa harf-i lîn olur ve ince okunur. “Râ” (ر) harfinin sükûn-u arızına örnek ”شُكُورٍ“⁵³⁸ ”الْعُفُورُ“⁵³⁹ ”النَّارُ“⁵⁴³ ”مَطْلَعُ الْفَجْرِ“⁵⁴² ”أَلْفِ شَهْرِ“⁵⁴¹ ”تَيْلَةُ الْقَدْرِ“⁵⁴⁰ kelimeleridir. Buradaki örneklerin hepsinde “râ” kalın okunmaktadır.⁵⁴⁵

⁵²⁵ Müddessir 74/3.

⁵²⁶ Müddessir 74/4.

⁵²⁷ Yusuf 12/37.

⁵²⁸ Bakara 2/151.

⁵²⁹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 36b; 06 Mil Yz A 8945, 23b-24a.

⁵³⁰ el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 29

⁵³¹ Nebe 78/21.

⁵³² Fecr 89/14.

⁵³³ Enam 6/7.

⁵³⁴ Tevbe 9/107.

⁵³⁵ Tevbe 9/122.

⁵³⁶ Şuara 26/63.

⁵³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/103; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 36b-37a; 06 Mil Yz A 8945, 24a.

⁵³⁸ İbrahim 14/5.

⁵³⁹ Yunus 10/107.

⁵⁴⁰ Kadir 97/2.

⁵⁴¹ Kadir 97/3.

⁵⁴² Kadir 97/5.

⁵⁴³ Bakara 2/167.

⁵⁴⁴ Yusuf 12/39.

⁵⁴⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 37a-37b; 06 Mil Yz A 8945, 24a-24b.

Eğer “râ” (ر) sakin, mâkabli dahi sakin ve ondan önceki harf isti’lâ harflerinden birisi olup meksur olsa ⁵⁴⁶“مِنْ مِصْرَ” ve ⁵⁴⁷“عَيْنَ الْقَطْرِ” kelimelerinde olduğu gibi. Bazı kıraat alimleri burası için ince okunur demişlerdir. İbnü’l-Cezerî *en-Neşr* adlı kitabında “مِنْ مِصْرَ” kelimesinde kalın, “عَيْنَ الْقَطْرِ” kelimesinde ise inceyi tercih edebileceğini söylemiştir.⁵⁴⁸

2.4.12.3. Verş’e Göre Râ Harfi

Bu noktada Açıkbaş Mahmud Efendi “râ”nın (ر) okunuşunda başka kıraatlerin varlığından söz eder.⁵⁴⁹ Nâfi (ö. 169/785) kıraatinin Verş (ö. 197/812) rivayetinde “râ” (ر) sakin mâkabli yâ-i sakin olursa ⁵⁵⁰“قَدِيرَ” ⁵⁵¹“قَدِيرًا” örneklerinde olduğu gibi “râ”nın (ر) terkîk ile okunduğundan söz eder. Yine Verş, “râ” (ر) harfi meftuh veya zamme, mâkabli “sakin yâ” (ي) harfinden başka bir sakin harf olsa ve bunun mâkabli kesra olsa ⁵⁵²“سِدْرَةَ” yine terkik okur.⁵⁵³ Ayrıca “râ” (ر) harfinin mâkablinde huruf-u isti’lâ harflerinden “hâ” (خ) harfi sakin gelse ince okur fakat diğer harflerde kalın okur.⁵⁵⁴

2.4.13. Lafzatullahın ve Lâm Harfinin Tefhîmi ve Terkîki

Kalın okunan “lâm” (ل), sakin veya meftuh olan “sâd” (ص), “tâ” (ط) ve “zâ” (ظ) harfinden sonra gelen meftuh “lâm”dır (ل). Bu tür kıraat şekli Nâfi’nin ikinci râvisi olan Verş’e aittir.⁵⁵⁵

Müellif, önce lafzatullah kelimesindeki “lâm” (ل) harfini sonra farklı kelimeler içerisinde geçen “lâm” (ل) harfini ele almıştır. Kurra’nın çoğu “lâm”ın (ل) tefhimi ve terkîki konusunda ittifak etmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁴⁶ Yusuf 12/21.

⁵⁴⁷ Sebe 34/12.

⁵⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/106; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 37b; 06 Mil Yz A 8945, 24a-25a.

⁵⁴⁹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 37b-38a; 06 Mil Yz A 8945, 25a.

⁵⁵⁰ Bakara 2/20.

⁵⁵¹ Nisa 4/133.

⁵⁵² Necm 53/14.

⁵⁵³ Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *el-Leâliu’s-Seniyye Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*, thk. el-Hasen b. Abbâs b. Kutub (Kahire: Muessesetü Kurtuba, 2004), 60.

⁵⁵⁴ Şehâvî, *Fethü’l-Vasîd*, 1/317-318.

⁵⁵⁵ Dâni, *et-Teyşir*, 58.

⁵⁵⁶ Dâni, *et-Teyşir*, 58; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111-119; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 38a; 06 Mil Yz A 8945, 25a.

Açıkbaş Mahmud Efendi, lafzatullah kelimesindeki “lâm” (ل) harfinin eğer üstün ve ötre ise kalın, esre ise ince okunacağını⁵⁵⁷ ve “بِسْمِ اللَّهِ”⁵⁵⁸ ve “دِينِ اللَّهِ”⁵⁵⁹ örneklerinde ince “هُوَ اللَّهُ”⁵⁶⁰ “تَصَرُّ اللَّهُ”⁵⁶¹ “عَبْدُ اللَّهِ”⁵⁶² örneklerinde ise kalın okunacağını söylemiştir.⁵⁶³

Ama Verş ne zaman ki “lâm” (ل) harfî meftuh olup mâkablinde itbak harflerinden “sâd”, “tâ” ve “zâ” (ص – ط – ظ) üstün veya sakın gelirse tağlîz okur.⁵⁶⁴ Açıkbaş, “sâd” (ص) harfine⁵⁶⁵ “سَيَصْلُونَ”⁵⁶⁶, “tâ” (ط) harfine⁵⁶⁷ “أَظْلَمَ”⁵⁷¹, “يُظْلَمُ”⁵⁷⁰, “zâ” (ظ) harfine⁵⁶⁹ “وَبَطَلَ”⁵⁶⁸, “مُعْطَلَةٌ”⁵⁶⁸, “الطَّلَاقُ”⁵⁶⁷ örneklerini verip bunların tağlîz/tefhîm okunduğu belirtmiştir.⁵⁷² Ayrıca “وَلَا صَلَّى”⁵⁷³ ve “فَصَلَّى”⁵⁷⁴ kelimelerinde hem tağlîz hem de terkîk olma şeklinin varlığından söz etmiştir.⁵⁷⁵

2.4.14. Meddât

Aslî ve fer’î medlerin çeşitleri için kullanılan bir tabirdir. Bunların çeşitli isimleri olup, uzun ve kısa oluşları itibariyle hemze ve sükûnun varlığına dayanırlar. Bu iki sebep, med yapmadaki ziyadede iki esastırlar.⁵⁷⁶

2.4.14.1. Harf-i Med

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bâba başlarken “Ey tâlib-i tecvid bilinmeli ki aslî med üç harftir. “Vâv” (و) “yâ” (ي) “elif” (ا)”, diyerek giriş yapmıştır. Bu “vâv” (و) ve “yâ” (ي) harfleri kimi zaman harf-i med kimi

⁵⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/115; el-Kârî, *el-Minehu’l-Fikriyye*, 156.

⁵⁵⁸ Bakara 2/8.

⁵⁵⁹ Ali İmran 3/83.

⁵⁶⁰ Enam 6/3.

⁵⁶¹ Bakara 2/214.

⁵⁶² Meryem 19/30.

⁵⁶³ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 38a-38b; 06 Mil Yz A 8945, 25a-25b.

⁵⁶⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 58; a.mlf., *et-Tahdîd*, 160; Mekkî, *er-Riâye*, 164; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111.

⁵⁶⁵ Nisa 4/10.

⁵⁶⁶ Bakara 2/3.

⁵⁶⁷ Bakara 2/227.

⁵⁶⁸ Hac 22/45.

⁵⁶⁹ Araf 7/118.

⁵⁷⁰ Nisa 4/124.

⁵⁷¹ Hud 11/18.

⁵⁷² Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 38b-39a; 06 Mil Yz A 8945, 25b-26a.

⁵⁷³ Kıyame 75/31.

⁵⁷⁴ Ala 87/15.

⁵⁷⁵ Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yusuf İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, thk. Abdulfettâh el-Kâdî (Kahire, 1972), 75.

zaman harfî lîn olurlar. Ne zaman ki “vâv” (و)⁵⁷⁷ harfî sakın olup mâkabli ötre olursa, “yâ” (ي) harfî sakın olup mâkabli esre olursa, “elif” (ا) harfî sakınse ve mâkabli üstün olursa harf-i med olur⁵⁷⁸ 579, “أُذِينَ” kelimesiyle üç harf-i medde örnek verilmiştir. “Vâv” (و) ve “yâ” (ي) harfleri sakın olup (cezmlî) mâkabli üstün olursa harf-i lîn olurlar.⁵⁸⁰ Misal 581 “وَالصَّيْفِ” ve 582 “خَوْفٍ” kelimelerinde olduğu gibi. Kurrâ, med harfleri harekeli veya cezmlî olduğu zaman harf-i illetir, demiştir.⁵⁸³

2.4.14.2. Medd-i Tabii

Açıkbaş Mahmud Efendi, meddin ahvali ve hükmünü bilmek gerektiğini söyler. Önce aslî medden bahsetmek gerekirse aslî med uzatmaktan ibarettir ve meddin ölçüsü bir elif miktarıdır. 584, “قَالَ” 585, “يَقُولُ” 586, “قِيلَ” örneklerinde olduğu gibi. Bu aslî medd, medd-i tabi, medd-i veznî, medd-i zâtî, medd-i kasr ve medd-i işba’ olarak da isimlendirilmiştir. Ancak çoğu tecvid eserlerinde medd-i tabi olarak kullanılmaktadır. Medd-i tabinin hükmünü beyan etmek gerekirse harf-i med bir kelimeye yalnız olursa onu bir elif miktarı çekmek gerekir.⁵⁸⁷ Ayrıca elifin uzatma miktarında farklı görüşler vardır: Bunlardan birisi ağız açılma (elif diyecek kadar) miktarıdır. Diğerleri ise harekenin işba’ (tam hareke) çekme miktarıdır. Öyle ki harf-i med hakkında “elif” (ا) iki fethadan, bir “yâ” (ي) iki kesreden ve bir “vâv” (و) iki zammeden ibarettir. Örneğin 588 “قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ” 589 “وَلَمْ يُولَدْ” 590, “أَفَرَأَيْتُمْ” 591, “أَمْوَاتًا” 592, “إِلَّا فِيهِمْ” bunlara benzer ne varsa bir elif’ten fazla

⁵⁷⁶ Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İlkharf Yayıncılık, 2018), 201.

⁵⁷⁷ 06 Mil YZ A 7084 demirbaşlı numaralı eserde 36. varakta vâv harfinin yazılmadığı görülmüştür.

⁵⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 121; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 203; 06 Mil YZ A 8948 demirbaşlı numara da elif harfî ile ilgili bir bilgi rastlanmamıştır.

⁵⁷⁹ Araf 7/129.

⁵⁸⁰ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 121.

⁵⁸¹ Kureyş 106/2.

⁵⁸² Kureyş 106/4.

⁵⁸³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 39a; 06 Mil Yz A 8945, 26a.

⁵⁸⁴ Bakara 2/33.

⁵⁸⁵ Bakara 2/8.

⁵⁸⁶ Bakara 2/11.

⁵⁸⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, 120; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/96; Ca’berî, *Ukûdü’l-Cümân*, 60; el-Kârî, *el-Minehu’l-Fikriyye*, 46.

⁵⁸⁸ Bakara 2/111.

⁵⁸⁹ İhlas 112/3.

⁵⁹⁰ Nebe 78/18.

⁵⁹¹ Mürselat 77/26.

⁵⁹² Kureyş 106/2.

çekilmez. Harf-i meddin bir eliften fazla çekilmesine sebep olanlar birincisi hemze, ikincisi şedde ve üçüncüsü sakindir. Bunlardan herhangi birisine uğrarsa ziyadeli olarak çekilir ve bunlar ya medd-i muttasıl ya da medd-i munfasıl olur.⁵⁹³

2.4.14.3. Medd-i Muttasıl

Medd-i muttasılın hükmü vacip olmakla birlikte dört elif miktarı çekilir. Örneğin ⁵⁹⁴”جاء”، ⁵⁹⁵”جيء”، ⁵⁹⁶”سوء”، ⁵⁹⁷”شاء” kelimelerinde olduğu gibi. Harf-i med ile hemze bir kelimedede bulunursa medd-i muttasıl olur.⁵⁹⁸

2.4.14.4. Medd-i Munfasıl

Medd-i munfasıl, evvel kelimenin sonunda harf-i med olup diğer kelimenin başında hemze olması ile gerçekleşir. Yani her birisinin farklı kelimelerde olmasıdır.⁵⁹⁹ Medd-i munfasılın meddine med caizdir, derler.⁶⁰⁰ Bu yüzden kurrânın ihtilafı vardır. Misal ⁶⁰¹”إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ”، ⁶⁰²”بِمَا أَنْزَلْ”، ⁶⁰³”قَالُوا آمَنَّا”، bunlara benzer diğer kelimelerde dört elif miktarı uzatılır, diyenler olduğu gibi beş elif miktarı uzatılır diyenler de vardır.⁶⁰⁴

2.4.14.5. Medd-i Lâzım

Herhangi bir harf-i med şeddeye uğrasa ona medd-i ulvi, medd-i adl veya medd-i lâzım derler.⁶⁰⁵ Misal ⁶⁰⁶”وَلَا الضَّالِّينَ”، ⁶⁰⁷”الْحَاقَّةُ”، ⁶⁰⁸”ذَابَتْ”،

⁵⁹³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 40a; 06 Mil Yz A 8945, 26a-27a.

⁵⁹⁴ Bakara 2/92.

⁵⁹⁵ Zümer 39/69.

⁵⁹⁶ Nisa 4/17.

⁵⁹⁷ Bakara 2/20.

⁵⁹⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, 30; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313-317; a.mlf., *et-Temhîd*, 161; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 40a-40b; 06 Mil Yz A 8945, 27a.

⁵⁹⁹ Dâni, *et-Teyssîr*, 30; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 319; Suyûtî, *el-İtkan*, 97.

⁶⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/319.

⁶⁰¹ Yusuf 12/2.

⁶⁰² Bakara 2/4.

⁶⁰³ Bakara 2/14.

⁶⁰⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 40b; 06 Mil Yz A 8945, 27a-27b.

⁶⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 3/794-795; Ca'berî, *Ukûdû'l-Cümân*, 60; el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 51.

⁶⁰⁶ Fatiha 1/7.

⁶⁰⁷ Hâkka 69/1.

⁶⁰⁸ Bakara 2/164.

”الصَّاحَّةُ“⁶⁰⁹، ”اللَّه“⁶¹⁰ örneklerinde olduğu gibi. Medd-i lâzıma, medd-i temkîn dahi derler. Dört elif çekilir, beş elif miktarı çekenler de vardır.⁶¹¹

2.4.14.6. Huruf-ı Mukattaa

Huruf-ı mukattaa’dan olan medler şeddeye erişmiştir ki bu kavilden - ”طسم“⁶¹⁵، ”يس“⁶¹⁴، ”ن وَالْقَلَمُ“⁶¹³، ”الم“⁶¹² örneklerinde olduğu gibi- harf-i med sükuna uğrasa hükmü aslî ve arızîdir. Aslî’nin sükunluğu onun kendisindedir.⁶¹⁶

Mukattaadaki ilk harf genelde medd-i lâzım olur. ”لام“ ”كاف“ ”ق“ ”ص“ ”ميم“ ”نون“ ”سين“ bunlara ismi harf derler. Bu yedi harfte dört elif miktarı med evlâdır ve üç elif miktarı dahi caizdir. ”Ayn“ (عين) harfi lîn’dir. Çünkü ”yâ“ (ي) harfi sakin mâkabli fethadır. Bunu üç elif miktarı çekmek evladır ve dört elif miktarı çekmek ise caizdir.⁶¹⁷

Mukattaalar dört türlüdür;

Birincisi eliftir ki bunun hükmü yoktur.

İkincisi ”حـ“ ”زـ“ ”يـ“ ”هـ“ ”طـ“ ancak isimleri yoktur ki bir işbai’ telaffuz edilip hasıl olur. Bir elif miktarı çekilir fazla çekilmez.

Üçüncüsü ”ayn“ (عين) dır. Üç harfi olup ortası sakin ve harfi lîn’dir. İsmi ayn’dır. Hükmü vaslî ve vakfî harf-i meddir. Ama harfi lîn’in diğer yerlerinde ve vaslî med olunması caiz görülmemektedir. Ama vakfî harfi lîn ki sakine uğrasa harf-i med hükmünde olmakla birlikte tul, tavassut ve kasr caizdir.

Dördüncüsü ilgili yedi harftir ki yukarıda zikredilmiştir.⁶¹⁸

⁶⁰⁹ Abese 80/33.

⁶¹⁰ Neml 27/69.

⁶¹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317; el-Kârî, *el-Minehu’l-Fikriyye*, 223; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 40b-41a; 06 Mil Yz A 8945, 27b.

⁶¹² Bakara 2/1.

⁶¹³ Kalem 68/1.

⁶¹⁴ Yasin 36/1.

⁶¹⁵ Kasas 28/1.

⁶¹⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 41a; 06 Mil Yz A 8945, 1.

⁶¹⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 41a-41b; 06 Mil Yz A 8945, 28a.

⁶¹⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 41b; 06 Mil Yz A 8945, 27b-28b.

2.4.14.7. Sebebi Med

Açıkbaş Mahmud Efendi Med sebebi konusunda şunları söyler: “Sebebi med odur ki bu harflerin ismi üç harften oluşmaktadır. Ortasında olan harf sakın med harfi olup, sonundaki harf sakindir yani iki sakinden oluşmuştur. Sonra harf-i med sakine uğradığı için uzatılır ve uzatılması vacip olanlardandır. Misal ⁶¹⁹“الآن” gibi.⁶²⁰

2.4.14.8. Medd-i Ârız

Medd-i ârız konusunda ise herhangi bir harf-i med sükûn-ı arıza uğrasa üç elif miktarı çekilir. Sükûn-ı ârızdaki harfin vaslida harekeli iken vakf sebebiyle sakın olup mâkabli harf-i med düşmesiyle iltikâ-i sâkineyn gerçekleştiği için bir miktar çekilmesi gerekir. Bunu kimi bir elif, iki elif, üç elif, dört elif ve beş elif miktarı çekmişlerdir ve buna sükûn-ı ârız demişlerdir.⁶²¹ Misal ⁶²²“رَبِّ الْعَالَمِينَ” ⁶²³“إِلَهُ النَّاسِ” ⁶²⁴“تَكْوِير” gibi.⁶²⁵

2.4.15. Hâ-i Kinâye

Bu bölüm hâ-i kinâye hakkındadır. Hâ-i kinâye müfred, müzekker ve gâib zamiridir.⁶²⁶ Müellif, hâ-i kinâye zamme olarak gelirse orada bir “vâv” (و) harfi, kesre ise “yâ” (ي) harfi doğar, fetha ise herhangi bir harf eklenmez, demiştir. Ayrıca “vâv” (و) ve “yâ” (ي) harflerinin vaslida geçerli olduğunu eğer hâ-i kinâye üzerinde vakf yapılırsa ziyade olduğu için “vâv” (و) ve “yâ” (ي) harflerinin hazf edileceğini belirtmiştir.⁶²⁷

Açıkbaş Mahmud Efendi hâ-i kinâye’yi dört kısımda ele almıştır:

Birincisi mâkabli ve mâba’di müteharrik olanlardır. ⁶²⁸“مَالُهُ وَمَا كَسَبَ” ⁶²⁹“لَا تَأْخُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ” Buradaki kelimelerde bütün kurrâ sıla yapar.

⁶¹⁹ Enfâl 8/66.

⁶²⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 41b-42a; 06 Mil Yz A 8945, 28b; Ayrıca 06 Mil YZ A 8945 demirbaşlı eserde bu örneğin başında misal kelimesine rastlanmayıp yanlış anlaşılmaya sebep olmuştur.

⁶²¹ Dâni, *et-Teyssîr*, 58; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/335; a.mlf., *et-Temhîd*, 176; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/96.

⁶²² Fatiha 1/2.

⁶²³ Nas 114/3. 06 Mil Yz A 8945 demirbaşlı eserde hemzenin harekesi yanlış verildiği gözlemlenmiştir.

⁶²⁴ İbrahim 14/5.

⁶²⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 42a; 06 Mil Yz A 8945, 28b-29a.

⁶²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/305; Feyizli, *Kırâat-i Aşere*, 113.

⁶²⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 42a-42b; 06 Mil Yz A 8945, 29a-29b.

⁶²⁸ Tebbet 111/2.

⁶²⁹ Bakara 2/255.

İkincisi ise mâkabli sakin mâba'di müteharrik olanlardır. ⁶³⁰”عَنْهُ مَالُهُ“
⁶³¹”اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ“ Burada sılâ yapmazlar. Ancak her yerde İbn Kesîr (ö.120/738)
ve Hafs ⁶³²”فِيهِ مُهَانًا“ kelimesinde istisna olarak sılâ yapmışlardır.

Üçüncüsü mâkabli ve mâba'di sakin olanlardır. ⁶³³”مِنْهُ اِثْنَانَا“⁶³⁴”عَلَيْهِ اللَّهُ“
Burada hiçbir kurrâ sıla yapmaz.

Dördüncüsü mâkabli müteharrik mâba'di sakin olanlardır. ⁶³⁵”بِاللَّهِ“
⁶³⁶”وَلَهُ الْجَوَار“⁶³⁷ Burada da hiçbir kurrâ sıla yapmamıştır.

Açıkbaş Mahmud Efendi, son maddeyle birlikte zamirin hükmünü
nihayete erdirir.

2.4.16. Vakfın Ahkâmı

Açıkbaş Mahmud Efendi, vakfın ahkâmı bölümüne kurrâ nezdindeki
vakfın tanımını vererek giriş yapar. Buna göre okuyucunun bir nefeste
surenin tamamını okuyamaması ve bu sebeple kelimenin sonrasıyla
(bağının) kesilmesi olarak izah edilmiştir.⁶³⁸ Şüphesiz vakf basit şekilde
açıklanacak olsa nefes alındıktan sonra başlanacak yerin bilinmesidir.⁶³⁹
Bilinmesi gerekir ki mağrip uleması, *Teysir*'in sahibi ve Ebû Abdillâh el-
Kurtubî (ö. 671/1273) vukufa üç mertebe koymuşlardır. Bunlar vakf-ı tâm,
vakf-ı kâfî ve vakf-ı hasen'dir. İbnü'l-Cezerî bu vukupları ihtiyar eylemiş ve
”وَهُمْ تَنْقَسِمُ الَّتِي ثَلَاثَةٌ تَامَ وَكَافَ وَحَسَنَ“ şeklinde ifâde etmiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁰ Leyl 92/11.

⁶³¹ Nahl 16/121.

⁶³² Furkan 25/69.

⁶³³ Bakara 2/60.

⁶³⁴ Fetih 48/10.

⁶³⁵ Bakara 2/8.

⁶³⁶ Rahman 55/24.

⁶³⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 128-130; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/305; a.mlf., *Takrîbu'n-Neşr*, 47-50; el-Bennâ, *İthâf*, 1/151; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 42b-43a; 06 Mil Yz A 8945, 29b-30a.

⁶³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/333.

⁶³⁹ Bedrüddîn Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1957), 1/342.

⁶⁴⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 176; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 43a-43b; 06 Mil Yz A 8945, 30a.

2.4.16.1. Vakf-ı Tâ'm

Durulan kelimenin sonrası ile lafız ve mana yönünden ilgisi olmamasıdır.⁶⁴¹ Örnek olarak; ⁶⁴²”وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ”⁶⁴³ ”وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ”⁶⁴⁴ verilebilir. Bazen ayetin sonuna ulaşmadan da olabilir. Mesela; ⁶⁴⁴”أَعَزَّةَ أَهْلِهَا” kelimesinde yapılan vakıf, vakf-ı tam’dır. Çünkü burası Belkıs’ın sözünün sonudur. Devamında ise “وَكَذَٰلِكَ يُفْعَلُونَ” Allah’ın sözü başlamaktadır.⁶⁴⁵

2.4.16.2. Vakf-ı Kâfî

Üzerinde vakf olan kelime lafız ve mana yönünden tamam olmakla birlikte kendisinden sonrası ile mana yönünden ilgisi olandır.⁶⁴⁶ Örnek verecek olursak ⁶⁴⁷”وَمِمَّا زَقَّاهُمْ يُنْفِقُونَ” diye durulduktan sonra ⁶⁴⁸”وَالَّذِينَ”⁶⁴⁹ diye başlanmasıdır.

2.4.16.3. Vakf-ı Hasen

Buna vakf-ı salih de derler. Bu vakıf türünde, vakf üzere olunan kelime, sonrasıyla mana yönünden anlaşılmakta ve lafız ile ilgisi bulunmaktadır. Vakf-ı hasende mâbadinden devam etmek caiz değildir.⁶⁵⁰ Misal olarak “الْحَمْدُ لِلَّهِ” dedikten sonra vakfedip “رَبِّ الْعَالَمِينَ” diye başlamak ilgili hususa örnek verilebilir. Yine diğer bir örnek ise “بِسْمِ اللَّهِ” dedikten sonra vakfedip “الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ” diye devam etmektir. Bu verilen örnekler caiz olmayanlardır. Müellif “Ayet sonlarında vakfetmek sünnettir. Peygamber efendimizden bize bu şekilde gelmiştir” şeklinde bir açıklamada da bulunmuştur.⁶⁵¹

⁶⁴¹ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Muktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtida*, thk. Yusuf Abdurrahman Maraşlı, (Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1987), 141; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/26; a.mlf., *et-Temhîd*, 180; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/232.

⁶⁴² Fatiha 1/5.

⁶⁴³ Bakara 2/5.

⁶⁴⁴ Neml 27/34.

⁶⁴⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 43b; 06 Mil Yz A 8945, 30b.

⁶⁴⁶ Dâni, *el-Muktefâ*, 143; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 184; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/350.

⁶⁴⁷ Bakara 2/3.

⁶⁴⁸ Bakara 2/3.

⁶⁴⁹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 43b-44a; 06 Mil Yz A 8945, 30b-31a.

⁶⁵⁰ Dâni, *el-Muktefâ*, 145; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 186.

⁶⁵¹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 44a-44b; 06 Mil Yz A 8945, 31a-31b.

2.4.16.4. Vakf-ı Kabih

Açıkbaş Mahmud Efendi “Vakf, dörttür” dememesinin sebebini kabih vakfı, vakf türü olarak saymamasına bağlar. O, “Bilinmesi gerekir ki vakf-ı lâ da denilir ismi bile çirkindir.” demektedir. Ona göre vakf-ı kabihin açıklanmasının sebebi halkı bilgilendirmek içindir. Örnek “رَبِّ” “الْحَمْدُ” “بِسْمِ” “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ” “صِرَاطُ” “إِيَّاكَ” buralarda vakfetmek kabihtir.⁶⁵² Çünkü bu gibi yerlerde mana anlaşılmadığından ya da eksik kaldığından buralarda vakfetmek caiz değildir.⁶⁵³ Eğer zaruretle vakıf gerçekleşirse yani nefes kesilmesi gibi bir durumda ise mâbadinden başlanması caiz değildir.⁶⁵⁴ O, bazı kitaplarda kabih olan yerlere vakf-ı küfür denildiğine değinmiş ve İbnü'l-Cezerî'nin ise vakf-ı küfür Kelamullah'da yoktur, sözüne yer vermiştir.⁶⁵⁵

Açıkbaş Mahmud Efendi “وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ – مِنْ وَقْفٍ وَجَبَ – وَلَا حَرَامٌ غَيْرُ مَالِهِ” beytine yer vererek kıraatten ulemanın falan yerde vakf caiz olmayıp ya küfür ya da haram dediklerine işaret eder. O, bu ifadelerden, mâbadinden ibtida etmek caiz olmaz, çünkü orada vakfetmek kabul değildir, manasını çıkarmıştır.⁶⁵⁶

2.4.17. Vakfın Sükûnu, Revmi ve İşmamı

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bölümde iskân, revm, işmam, tâ-i te'nis ve medd-i ivaz şeklinde vakfın beş⁶⁵⁷ çeşidini söyler ve ha-i te'nis ve medd-i ivaz örneklerini verir. İlgili vakf çeşitlerinin caiz olduğunu fakat asıl olanın iskân olduğunu belirtir. Terketmenin, harfin harekesini kesmenin vakf demek olduğunu da ilave eder.⁶⁵⁸

2.4.17.1. Sükûn

Med sebebini bir diğeri de sükûndur. Lügat manası itibariyle karar kılmak, dikmek, bir yerde oturmak, susmak ve boyun eğmek anlamlarına

⁶⁵² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 44b; 06 Mil Yz A 8945, 31b-32a.

⁶⁵³ Dâni, *el-Müktefâ*, 148; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 188.

⁶⁵⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim Faziletleri*, 380.

⁶⁵⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 44b-45a; 06 Mil Yz A 8945, 31b-32a.

⁶⁵⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 45a-45b; 06 Mil Yz A 8945, 32a-32b.

⁶⁵⁷ 06 Mil Yz A 8945 demirbaşı numaralı eserde on beş yazıldığı gözlemlenmiştir.

gelmektedir. Sükûn harekesizlik olup, işareti cezm'dir (◌ْ). İstilah manası ise bir harf-i medden sonra gelen ve sebep-i med olan sükûndur.⁶⁵⁹

Açıkbaş Mahmud Efendi sükûnu beş kısma ayırmaktadır. Birincisi kelimenin sonunun aslında mücerrid (ayırın) sakin olmasıdır ki Kur'an'da aslen sükûn üzeredir ve irabı yoktur. Misal ⁶⁶⁰ ﴿فَمَّا نَذَرَ﴾ وَرَبِّكَ فَكَبَّرَ ﴿وَتَبَارَكَ﴾ ayetlerinde yer alır. İkincisi iki üstünlü (tenvinli) olan harfin bir üstünün gitmesidir. ⁶⁶¹ ﴿طَوِيلًا﴾ ⁶⁶² ﴿عَذَابًا﴾ ⁶⁶³ ﴿كَذَابًا﴾ örneklerinde olduğu gibi. Üçüncüsü tâ-i te'nis'dir. İsm-i müfredin sonunda olup vakf edecek "hâ"ya (◌َ) ibdâl olunur. Misal ⁶⁶⁴ ﴿الْقَارِعَةُ﴾ ⁶⁶⁵ ﴿رَاضِيَةً﴾ ⁶⁶⁶ ﴿مَمْدَدَةً﴾ kelimelerinde olduğu gibi. Dördüncüsü vakfedilecek yerde kelimenin sonundaki harf fetha ise sadece sakin olarak okunur. Örnek ⁶⁶⁷ ﴿كَرَامًا كَاتِبِينَ﴾ ⁶⁶⁸ ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ⁶⁶⁹ ﴿مَنْ﴾ kelimeleridir. Beşincisi hareke-i arıza olup, kelimenin naklinde ⁶⁷⁰ ﴿قُلْ ادْعُوا اللَّهَ﴾ ⁶⁷¹ ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ﴾ ve iltikâ-i sâkineyn (iki sakin) halinde ⁶⁷² örnekleri verilmektedir.

2.4.17.2.Revm

Revm, lügatte talep etmek, istemek manasına gelmektedir. İstilahta ise revm, harekeyi hafif bir ses ile okumaktan ibarettir.⁶⁷³ Müellife göre revm, harekenin üçte birinin verilip üçte ikisinin terk edilmesidir. Kurrâ revm için; zayıf sestir ki onun telaffuzunda uzakta olan kişi sesi işitmemelidir. Eğer işitirse revm değil hareke olmuş olur. Revm gözle ilgisi olmayıp kulak ile ilgilidir. İşmam ise kulak ile ilgili olmayıp göz ile ilgilidir.⁶⁷⁴ Revm ve ihtilâs sesin çıkışında ortaklırlar. Revmde

⁶⁵⁸ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 45b; 06 Mil Yz A 8945, 32b-33a.

⁶⁵⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, 169; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 204.

⁶⁶⁰ Müddessir 74/2-4.

⁶⁶¹ Müzzemmil 73/7.

⁶⁶² Nebe 78/30.

⁶⁶³ Nebe 78/35.

⁶⁶⁴ Karia 101/1.

⁶⁶⁵ Hakka 69/21.

⁶⁶⁶ Hümeze 104/9.

⁶⁶⁷ İnfitar 82/11.

⁶⁶⁸ Fatiha 1/2.

⁶⁶⁹ Rahman 55/54.

⁶⁷⁰ İsra 17/110.

⁶⁷¹ Beyyine 98/1.

⁶⁷² Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 47b-48a; 06 Mil Yz A 8945, 35b-36b.

⁶⁷³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121; Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtida* (İstanbul: İfav Yayınları, 2019), 174.

⁶⁷⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 96; el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 316.

harekenin üçte ikisi atılır üçte biri okunur. Kesre ve zammede olup vakfa mahsustur.⁶⁷⁵ İhtilâs odur ki harekenin üçte birisi atılıp üçte ikisi okunur vakfa tabii değildir.⁶⁷⁶ Örnek ⁶⁷⁷”يَخْصِمُونَ“ ⁶⁷⁸”يَهْدِي“ bunlar gibi.⁶⁷⁹

2.4.17.3. İşmam

İşmam, lügatte bir kimseye bir şeyi koklatmak anlamına gelmektedir. İstilah manası ise harekeyi sessizce işaretten ibarettir.⁶⁸⁰ İşmam odur ki sesi kestikten sonra dudakları zamme tarafına yani öne doğru getirmektir. İşmam dudaklarla işaret eylemektir ki hareke olarak zamme de vardır.⁶⁸¹

Kurrâ işmamı dört çeşit üzere ele almıştır:⁶⁸²

Birincisi harfî harf ile karıştırmaktır. ”الصِّرَاطُ“ örneğinde olduğu gibi.⁶⁸³

İkincisi harekeyi hareke ile karıştırmaktır. ”سِيءٌ“ ”قِيلٌ“ ”غَيْظٌ“ kesre ve zamme harekeleriyledir.⁶⁸⁴

Üçüncüsü harekenin sükûna karışması ”تَأَمَّنَا“ lafzında yapılan işmam gibi. Burada işmam idgamla birlikte gerçekleşmektedir.⁶⁸⁵

Dördüncüsü vakf işmamıdır. Kelime sonlarındaki sâkin harfin ötresini işaret etmek için dudakları ön tarafa doğru toplamak/yummaktır. İşmamın bu türü sadece vakf halinde ötrede yapılır.⁶⁸⁶ Örneğin ”نَسْتَعِينُ“ kelimesinin vakfında olduğu gibi.⁶⁸⁷

⁶⁷⁵ Kurtubî, *el-Mûdih*, 209; el-Bennâ, *İthâf*, 101.

⁶⁷⁶ Dâni, *et-Tahdîd*, 96.

⁶⁷⁷ Yasin 36/49.

⁶⁷⁸ Yunus 10/35.

⁶⁷⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 46a-46b; 06 Mil Yz A 8945, 33a-33b.

⁶⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121; Temel, *Kur'an Kiraatında Vakf ve İbtida*, 176.

⁶⁸¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 46b-47a; 06 Mil Yz A 8945, 33b.

⁶⁸² Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi's-Sedâd el-Mâlekî, *ed-Dürrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr*, thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 583.

⁶⁸³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 73; el-Bennâ, *İthâf*, 1/339; Pâlûvî, *Zübde*, 7; Muhammed Emîn Efendi, *Umdetü'l-Hallân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân* (İstanbul: Hanefiyye Kitabevi), 125.

⁶⁸⁴ el-Bennâ, *İthâf*, 1/329; Muhammed Emin, *Umde*, 148-149.

⁶⁸⁵ Muhammed Emin, *Umde*, 359.

⁶⁸⁶ el-Bennâ, *İthâf*, 1/297; Muhammed Emin, *Umde*, 129.

⁶⁸⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 33b-34a.

Revm zayıf sestir ki zamme ve kesrede gerçekleşir. Bu konuda icmâ vardır. Fetha harekede ise işmam ve revm yoktur. Ancak Cemaleddin Semerkandî ve *Tuhfetu'l-Huffaz* isimli eserde müellif fethada revmin olabileceğini söylemişlerdir.⁶⁸⁸ Şu beyitte: “Bazı kâriyân naklettiler ki revm meftûhu müşedded görende” ve Amâdeddîn Ali Şerîfî Kârî el-İstiryâdî risalesinde şöyle rivayet edilmektedir: Muhammed Cezerî *Neşr*’inde buyurmuştur ki Hafs müşedded meftûh üzerine revm eder. ⁶⁸⁹“صَوَافٌ” ⁶⁹⁰“كَأَنَّ” ⁶⁹¹“مِنْ صَدِّ” ⁶⁹²“عَلَيْهِنَّ” İbnü'l-Cezerî burayı görmez, hata eder. Müellif, “revm üzerine vakf et diyene de ki; iki sakın karşılaştığından dolayı bil ki sükûn üzerine vakf etmek doğrudur” demektedir.⁶⁹³

Burhânüddîn Ca’beri (ö. 732/1332) “Bazı kurrâ müşeddit meftuh üzerine revm yapar, bu büyük bir hatadır” ibaresini Şâtıbî’den nakletmektedir. Örnek “عليهن – منهن – كلن – ومن صد” (örneklerinde olduğu gibi) ve bilmek gerekir ki revm, zamme ve kesrede olur.⁶⁹⁴

İşmam sadece zamme harekede olur. Burada işmamın yapılma yolu sesi kestikten sonra dudakları zamme tarafına yani öne doğru götürmektir. Mesela ⁶⁹⁵“تَسْتَعِينُ” kelimesinde tûl, tavassut ve kasr ile işmam caizdir. Revm sadece kasr ile gerçekleşir. Çünkü revm hareke ile birlikte yapılmaktadır. Nasıl ki vaslda harf-i medden sonra sakın gelmeyip kasr ile vaslediliyorsa revm yaparken de bu uygulama göz önünde tutulur. ⁶⁹⁶“خَيْرٌ” ⁶⁹⁷“الْمَوْجُ” kelimeleri olduğu gibi benzer örneklerde de işmam ve revm gerçekleştirilerek yedi vecih üzerine kıraat edilir.⁶⁹⁸

⁶⁸⁸ Dâni, *et-Tahtid*, 169

⁶⁸⁹ Hac 22/36.

⁶⁹⁰ Bakara 2/101.

⁶⁹¹ Nisa 4/55.

⁶⁹² Bakara 2/228.

⁶⁹³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 34a-35a.

⁶⁹⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 35a.

⁶⁹⁵ Fatiha 1/5.

⁶⁹⁶ Bakara 2/61.

⁶⁹⁷ Hud 11/43.

⁶⁹⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 47a; 06 Mil Yz A 8945, 35a-36b.

Meksurda ise dört vecih vardır. Örnek ⁶⁹⁹”مَنْ خَوْفٍ“ ⁷⁰⁰”وَالصَّيْفِ“ kelimeleridir. Bunlardan biri revmde, diğer üçü sakinde gerçekleşir.⁷⁰¹

Meftuhta ise üç vecih caizdir. Örnek ⁷⁰²”لَا خَيْرَ“ ⁷⁰³”وَسَوْفَ“ kelimeleridir. Fakat burada ne revm ne de işmam caizdir, ancak sakın caizdir.⁷⁰⁴

2.4.18. Keyfiyyet Vakfı

Açıkbaş Mahmud Efendi risalenin on sekizinci bâbını keyfiyyet vakfı konusuna ayırmaktadır. Vakf, kıraate tekrar başlamak niyetiyle, nefes alacak kadar bir kelime üzerinde sesi kesmekten ibarettir.⁷⁰⁵

Müellif Ebu'l-Hasan'ın kurrâ'dan olduğunu söylemiş ve vakfı yedi kısma ayırdığını belirtmiştir:⁷⁰⁶

2.4.18.1. Vakf-ı Teneffüs

“Hâ” (هـ) harfî üzerinde durulduğu için ona vakfı teneffüs derler.⁷⁰⁷ Örneğin ⁷⁰⁸”الْحَاقَّةُ“ ⁷⁰⁹”مَالِيَّةُ“ kelimelerindeki gibi. Eğer “hâ” (هـ) harfinin mâkablinde harf-i med varsa üç elif çekmek gerekir. Çünkü med, sükûn-u arıza uğramıştır. Örneğin ⁷¹⁰”فَاعْبُدُوهُ“ ⁷¹¹”لَا رَيْبَ فِيهِ“ gibi. Bu tür örneklerde ilgili kural geçerlidir.⁷¹²

⁶⁹⁹ Kureyş 106/4.

⁷⁰⁰ Kureyş 106/2.

⁷⁰¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 47a; 06 Mil Yz A 8945, 35b.

⁷⁰² Nisa 4/114.

⁷⁰³ Enam 6/67.

⁷⁰⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 47a-47b; 06 Mil Yz A 8945, 35b.

⁷⁰⁵ Mücella Hacımisiroğlu, *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, ts., 183.

⁷⁰⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 48a; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

⁷⁰⁷ Celâleddin Otradi, *Kitâbü'l-Vukûf* (İstanbul: Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02824-012), 96b-97a.

⁷⁰⁸ Hâkka 69/1.

⁷⁰⁹ Hâkka 69/28.

⁷¹⁰ Ali İmran 3/51.

⁷¹¹ Ali İmran 3/9.

⁷¹² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 48a-48b; 06 Mil Yz A 8945, 36b.

2.4.18.2. Vakf-ı İzâfe

“Yâ” (ى) harfî üzerine izafet edilmiştir. Eğer irabı üzerine vakf olunursa kesre sükût “yâ” (ى) harfine delil olur.⁷¹³ Misal ⁷¹⁴“تَكِير” ⁷¹⁵“تَذِير” ⁷¹⁶“وَلِي دِينَ” bunlara benzer örnekler de böyledir.⁷¹⁷

2.4.18.3. Vakf-ı Asam

Şedde üzerinde gerçekleşmektedir. İrabını açık edip şeddeli söylenir.⁷¹⁸ Örnek vermek gerekirse ⁷¹⁹“أَيْنَ الْمَفْرُ” ⁷²⁰“وَتَبَّ” ⁷²¹“خَفِي” kelimeleridir. Bunlara benzer bütün örneklerde durum aynıdır. Eğer tenvin ile gelirse bir irab üzerine vakfedilir.⁷²²

2.4.18.4. Vakf-ı İrsal

Vakf yapılan harf kâfiye üzerinde gerçekleşmiştir. Eğer durulacak harfî “elif” (ا) olursa ağzını açarak, boğaza inmeyerek ve tabii yaparak okunur.⁷²³ Misal ⁷²⁴“مُسَمَّى” ⁷²⁵“شَتَّى” ⁷²⁶“فَقَرَضَى” ve bunlara benzer örneklerde durum aynıdır.⁷²⁷

2.4.18.5. Vakf-ı Kasr

Kelime üzerinde herhangi bir uzatmaya sebep yoktur.⁷²⁸ Örneğin ⁷²⁹“عَنْكُمْ” ⁷³⁰“مِنْهُمْ” ⁷³¹“فَارْغَبْ” kelimeleridir. Bu gibi kelimelerde med yapılması hatadır.⁷³²

⁷¹³ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 97a-97b.

⁷¹⁴ Hac 22/44.

⁷¹⁵ Maide 5/19.

⁷¹⁶ Kafirun 109/6.

⁷¹⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 48b; 06 Mil Yz A 8945, 36b.

⁷¹⁸ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 97b.

⁷¹⁹ Kiyame 75/10.

⁷²⁰ Tebbet 111/1.

⁷²¹ Şuara 42/45.

⁷²² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 48b; 06 Mil Yz A 8945, 36b-37a.

⁷²³ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 97b.

⁷²⁴ Rad 13/2.

⁷²⁵ Leyl 92/4.

⁷²⁶ Taha 20/16.

⁷²⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 48b-49a; 06 Mil Yz A 8945, 37a.

⁷²⁸ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 98a.

⁷²⁹ Bakara 2/52.

⁷³⁰ Bakara 2/75.

⁷³¹ İnşirah 94/8.

2.4.18.6. Vakf-ı Medd

Vakf olan harfin ârızîlik sebebiyle sakin olup mâkablinin harf-i med olması gerekir. Bazı âlimlere göre bu gibi yerlerde gunne yapıldığında namazın batıl olacağı söylenir. Uygulamada tûl, tavassut ve kasır caizdir.⁷³³ Örneğin ⁷³⁴”هَمْ الْمُفْلِحُونَ” ⁷³⁵”عَذَابُ الْيَمِّ” ⁷³⁶”يَسِيرٌ” ⁷³⁷”مُرِيبٌ” gibi.⁷³⁸

2.4.18.7. Vakf-ı Hemze

Bilinmeli ki vakf, hemze üzerine vaki olmuştur. Bu durum, vakfedilen kelimenin sonunda hemze ve bir öncesinde harf-i med olmasıyla gerçekleşir.⁷³⁹ O hemze gerek bir irabıyla olsun, gerek tenvinle olsun her halde vakftır. Burası okunurken nakıs olmaz, hemze düşmez, revm olarak okunur. Örnek ⁷⁴⁰”يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ” ⁷⁴¹”وَهُمْ أَغْنِيَاءُ” kelimeleri verilebilir ve bunlara benzer örneklerde de durum aynıdır.⁷⁴²

2.4.19. Vukûf-ı Secâvendî

Müellif keyfiyyet vakfını bizlere aktardıktan sonra es-Secâvendî'nin uygulamış olduğu vakf-ı secâvendî'yi ele almıştır. Ebû Ca'fer Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (ö.560/1165) vakfı beş kısma ayırmış ve her birine delil getirerek, açık bir şekilde izah etmiştir. O, vakf-ı lâzımın işaretini “mîm” (م) harfi, vakf-ı mutlakın işaretini “tâ” (ط) harfi, vakf-ı caizin işaretini “cîm” (ج) harfi, vakf-ı mücevvezin işaretini “zây” (ز) harfi ve vakf-ı murahhasın işaretini “sâd” (ص) harfi olarak koymuştur.⁷⁴³

⁷³² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 49a; 06 Mil Yz A 8945, 37a.

⁷³³ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 98a-98b.

⁷³⁴ Bakara 2/5.

⁷³⁵ Bakara 2/104.

⁷³⁶ Yusuf 12/65.

⁷³⁷ Hud 11/62.

⁷³⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 49a-49b; 06 Mil Yz A 8945, 37a.

⁷³⁹ Otradî, *Kitâbü'l-Vukûf* (Şehid Ali Paşa, 02824-012), 98b-99b.

⁷⁴⁰ Maide 5/17.

⁷⁴¹ Tevbe 9/93.

⁷⁴² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 49b; 06 Mil Yz A 8945, 37a-37b.

⁷⁴³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 49b-50a; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

2.4.19.1. Vakf-ı Lâzım

Terkedildiğinde mana çirkin olur.⁷⁴⁴ Örneğin ⁷⁴⁵“وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ” eğer burada vasl edilirse “الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ” burada sıfat “أَصْحَابُ النَّارِ” olur.⁷⁴⁶

2.4.19.2. Vakf-ı Mutlak

Vakfedilen kelimedden sonrakiyle başlanmalıdır. Örnek olarak ⁷⁴⁷“مَلِكٍ” ayeti verilebilir. Burada ayetin sonunda durulduğunda nitelik belirtilmiş olup ve “إِيَّاكَ نَعْبُدُ” ayetiyle de kulun yalvarışı söz konusudur.⁷⁴⁸

2.4.19.3. Vakf-ı Caiz

Hem vakf hem de vasl yapmayı delil kılan sebepler vardır.⁷⁴⁹ Allahü Teâla Belkıs kavlinden haber verip şöyle demiştir: ⁷⁵⁰“قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا” “قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةً أَهْلِهَا أَذِلَّةً” “وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ” Burada Belkıs’ın sözü bitmiş ve Allah’ın sözü girmiş olur. Burada manadan ötürü vakf yapmak daha evlâdır.⁷⁵¹

2.4.19.4. Vakf-ı Mücevvez

Bir veche göre vakf caiz, diğer veche göre caiz değildir. Vakf yapmak caiz olmakla birlikte, vasl yapmak evla denmiştir. Misal “وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى” “وَلَهُمْ عَذَابٌ” ayeti kerimenin (sonunda durmak) devamındaki “وَلَهُمْ عَذَابٌ” ayeti ise atıftır.⁷⁵²

2.4.19.5. Vakf-ı Murahhas

Birden çok cümlelerden oluşan ve birbirinden bağımsız olmayan ayetleri, tek nefeste okuma imkânının zayıf olması sebebiyle onu oluşturan cümlelerin bağımsız olarak okunmasına ruhsat vermeyi ifade eder.⁷⁵³ Örnek

⁷⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/234; Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri*, 382.

⁷⁴⁵ Mümin 40/6.

⁷⁴⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 50a; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

⁷⁴⁷ Fatiha 1/4.

⁷⁴⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 50a; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

⁷⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/235.

⁷⁵⁰ Neml 27/34.

⁷⁵¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 50a-50b; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

⁷⁵² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 50b; 06 Mil Yz A 8945, 37b.

⁷⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/234.

olarak “الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً” ayeti kerimenin devamındaki “وَأَنْزَلَ” atıftır. Yani burada vakf yapılsa da yapılmasa da mana tam olur.⁷⁵⁴

2.4.20. Sekte

Sekte, lügatte “susmak, sözü kesmek ve iki nağme arasını nefes almaksızın ayırmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁵⁵ Terim anlamı ise “vakf süresinden daha kısa bir süre nefes almaksızın sesi kesmek” anlamını ifade etmektedir.⁷⁵⁶ Anlamı biraz daha açarsak “Kur’an tilâveti esnasında iki kelime veya iki harf arasında vakf süresinden daha kısa bir süre nefes almaksızın sesin kesilmesi” şeklinde ifade etmemiz mümkündür.⁷⁵⁷ Sekte vasl haline mahsus olup sakın harf üzerinde uygulanır, harekeli harf üzerinde uygulanmaz. Ayrıca sekte, vakfta olduğu gibi okuyucunun istediği yerde tatbik edebileceği bir okuyuş olmayıp ancak rivayetle sabit olan yerlerde uygulanır.⁷⁵⁸

Müellif sekte için “Kur’an-ı Kerim’de sakın harften sonra hemze gelirse sekte olur” demiştir. İlgili sekte uygulamasını kıraat imamlarından Hamza, Halef, İbn-ü Zekvân (ö. 242/857), Hafs ve Ruveys (ö. 238/852) sekte yapıp geri kalan kurrâ ise vasl yapmaktadır. Sekte, sükûn üzere durma bakımından vakfa benzerse de vakftan farklıdır. Vakfta, sükûn üzere durulur, nefes alınır. Sektede sükûn üzere durulur, fakat nefes alınmaz. Kurrâ sektede harf-i meddi istisna eder, onların üzerine sekteyi caiz görmezler. Örnek ⁷⁵⁹“أَوْ جَاءَ أَحَدٌ” kelimesinde olduğu gibi. Açıkbaş Mahmud Efendi, sakın harf üzerindeki sekte sebebini hemzenin beyanı ve tahkiki için yani hemzenin mahrecinin edasının müşkil olduğundan ötürü yukarıda zikredilen kıraat imamlarının sekte yaptığını, Verş’in ise hemzenin harekesini mâkabli olan sakın harfe verip hemzeyi hazf ederek yani nakil yaparak okuduğunu, belirtmiştir.⁷⁶⁰

Aynı kelime içerisinde ya da ayrı kelimelerde sakın harften sonra hemze gelirse İbnü’l-Cezerî *Neşr* adlı eserinde bu iki yerde de harf-i med

⁷⁵⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 50b; 06 Mil Yz A 8945, 37b-38a.

⁷⁵⁵ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1/578.

⁷⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Temel, *Kur’an Kıraatında Vakf ve İbtida*, 54.

⁷⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/794;

⁷⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/238; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/243.

⁷⁵⁹ Nisa 4/43. (06 Mil Yz A 8945 eserde hiç örnek verilmemiş. 06 Mil Yz A 7084 nüshada “جَاءَ أَبَا أَحَدٌ” yanlış yazıldığı görülmüştür.)

⁷⁶⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 51a-51b; 06 Mil Yz A 8945, 38a.

yoksa sekte yapılacağını belirtmiştir. Ayrı kelimelere ⁷⁶¹”مَنْ آمَنَ“ ⁷⁶²”وَمَنْ“ örnek olarak yazılanlar verilmiştir. Aynı kelimelerde bulunması örneğine ise ⁷⁶⁴”دِفَاءُ“ ⁷⁶⁵”الْخَبَاءُ“ ⁷⁶⁶”الظَّمَانُ“ kelimelerini verilmiştir. Sekte ile vakf arasındaki fark odur ki vakfta ses ve nefes kesilir ama sektede ses kesilir nefes kesilmez, ancak uygulama yapılırken uzun durulmayıp hafif sekte edilir.⁷⁶⁷

Açıkbaş Mahmud Efendi Kur’ân-ı Kerîm de dört yerde sadece Hafs rivayetinin sektesi olduğunu beyan etmiştir.⁷⁶⁸

Birincisi Kehf suresinde bulunan ⁷⁶⁹”عَوَجًا ۞ قَيِّمًا“ örneğinde tenvin elife çevrilir ve ”عَوَجًا“ üzerinde sekte yapılır.

İkincisi Yasin suresinde bulunan ⁷⁷⁰”مَرْقَدِنَا هَذَا“ ”nûn“ (ن) harfinin üzerinde bulunan elif üzerinde sekte yapılır.

Üçüncüsü Kıyâme suresinde bulunan ⁷⁷¹”وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ“ ”nûn“ (ن) harfi üzerinde sekte yapılır.

Dördüncüsü ise Muttâfîfîn suresidir ki ⁷⁷²”كَلَّا بَلْ رَانَ“ ”lâm“ (ل) harfi üzerinde sekte yapılır.⁷⁷³

Müellif, sektenin tarifi olan “السَّكْتُ : عِبَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الصَّوْتِ زَمَانًا مَا دُونَ زَمَنِ” ⁷⁷⁴”الْوُقُوفِ عَادَةً مِنْ غَيْرِ تَنْفُسٍ“ cümlesini vererek konuyu bitirmiştir.⁷⁷⁵

⁷⁶¹ Bakara 2/62.

⁷⁶² Fussilet 41/46.

⁷⁶³ Bakara 2/6.

⁷⁶⁴ Nahl 16/5.

⁷⁶⁵ Neml 27/25.

⁷⁶⁶ Nur 24/39.

⁷⁶⁷ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 51b; 06 Mil Yz A 8945, 38a-38b.

⁷⁶⁸ eş-Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*, 66; Dâni, *et-Teyyîr*, 150; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/1327-1328.

⁷⁶⁹ Kehf 18/1-2.

⁷⁷⁰ Yasin 36/52.

⁷⁷¹ Kıyame 75/27.

⁷⁷² Muttâfîfîn 83/14.

⁷⁷³ Murat Akkuş, "Sekte'nin Uygulanma Nedeni (Asım Kıraatinin Hafs Rivayetine Göre)", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 2/2 (Kasım 2017), 103-110. Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 51b-52a; 06 Mil Yz A 8945, 38b-39a.

⁷⁷⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 1/240. Not: Eserde tarif eksik verildiği görülmüştür.

⁷⁷⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52a; 06 Mil Yz A 8945, 39a.

2.4.21. Lahn-ı Celî ve Lahn-ı Hafî

Müellif yirmi birinci bâbı lahn konusuna ayırmıştır. Lahn'ı iki kısımda incelemiş, lahn-ı celî ve lahn-ı hafî olarak gruplandırmıştır.⁷⁷⁶

Lahn-ı celînin herkes tarafından anlaşılabilceğini söylemiştir. Harflerde ve irablarda değişiklik olması, teşdidli olanın tahfifli okunması veya tersinin olması durumunda lahn-ı celînin gerçekleşeceğini bildirmiştir.⁷⁷⁷

Lahn-ı hafinin Kur'an okuyucuları tarafından anlaşılabilceğini söyler. Teşdidin fazla ya da az tutulmasını, gunnenin az veya fazla yapılması gibi.⁷⁷⁸ Kur'ân okuyan kimsenin harflerin hakkını yerli yerinde vermesi gerektiğini söyler ve "Her harfin ve kelimenin edasını güzel telaffuz eylemek Kur'an'ın hakkıdır", der.⁷⁷⁹

Bu bilgilerden sonra huruf-u hecâda hangi hükümler var ise elif (ل) harfinden yâ (ي) harfine kadar inceleneceğini söyler.⁷⁸⁰

"Elif" (ل) harfi tefhim veya terkik ile vasıflanmayıp mâkabline tabi'dir. Eğer mâkabli terkîk ise terkîk, tefhîm ise kendisi de tefhîm olur.⁷⁸¹ Kendisi isti'la harflerine, "râ" ve "lâm" harflerine uğrarsa kalın olur diğer harflerde ise ince olur.⁷⁸²

"Hemze"nin (ء) mahreci cehr ve şiddettir. Harfin ağırlığı sebebiyle bazen beyne beyne bazen ibdâl olur. Verş duruma göre hemzeyi hazfeder veya tahkikli okur.⁷⁸³

"Bâ" (ب) harfi cehr ve şiddet sıfatlıdır. Eğer misline uğrarsa ⁷⁸⁴“فَاضْرِبْ” örneklerindeki gibi idgamlı okunur. Mütecâniseyne ⁷⁸⁵“فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ” örneklerindeki gibi idgamlı okunur.

⁷⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 75; Dâni, *et-Tahdîd*, 89-90; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*, 235.

⁷⁷⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 49; Dâni, *et-Tahdîd*, 116-117; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52a; 06 Mil Yz A 8945, 39a.

⁷⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 49; Dâni, *et-Tahdîd*, 116-117.

⁷⁷⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, 116; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52a-52b; 06 Mil Yz A 8945, 39a-39b.

⁷⁸⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52b; 06 Mil Yz A 8945, 39b.

⁷⁸¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 120; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/215.

⁷⁸² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52b; 06 Mil Yz A 8945, 39b-40a.

⁷⁸³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 52b; 06 Mil Yz A 8945, 40a-40b.

uğrasa ⁷⁸⁶ “يَغْلِبُ فَسَوْفَ” ⁷⁸⁷ “يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا” idgam ve izhar caiz olur. “Vâv” (و) harfine uğrasa ⁷⁸⁸ “فَانصَبْ ۖ وَإِلَى رَبِّكَ” ⁷⁸⁹ “فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلْ” izhar yapılması gerekir. ⁷⁹⁰ “Bâ” (ب) harfinden sonra isti’la harflerinden birisi gelirse ⁷⁹¹ “بَطْلٌ” ⁷⁹² “بَغْيًا” ⁷⁹³ “وَبَصَلَهَا” “bâ” (ب) harfini terkîk (ince) eylemek gerekir. İki elif arasında kalırsa ⁷⁹⁴ “وَالْأَسْبَاطُ” terkîkli okunur. Özellikle “bâ” (ب) harfinden sonra harfî hafî gelse ⁷⁹⁵ “بِهِمْ” ⁷⁹⁶ “بَالِغٌ” ⁷⁹⁷ “بَاسِطٌ” zayıf okunur. Her ne zaman “bâ” (ب) harfî sakîn olsa mâba’dî (isti’la harfleri dahil) cehr ve şiddet sıfatından dolayı ⁷⁹⁸ “بِرَبْوَةٍ” ⁷⁹⁹ “أَبْوَابُ” ⁸⁰⁰ “قَبْلُ” ve ⁸⁰¹ “وَأَبْصُرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ” örneklerinde olduğu gibi kalkale yapmak gerekir. ⁸⁰²

“Te” (ت) harfî hems ve şiddet sıfatlıdır. İtbak harfleriyle aynı kelimede cem‘ olursa ⁸⁰³ “فَاخْتَلَطَ” ⁸⁰⁴ “أَفْقَطْمَعُونَ” ⁸⁰⁵ “وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ” dikkatli okumak gerekir ki aksi takdirde “te” (ت) harfî, “tâ” (ط) olur. Eğer “tâ” (ط) harfî “te” (ت) harfinden önce gelirse ⁸⁰⁶ “أَحَطَّتْ” ⁸⁰⁷ “كُتِبَتْ” güzelce ayırmak (harfleri belirtmek) gerekir. “Kaf” (ق) harfî sakîn “Te” (ت) harekeli ⁸⁰⁸ “تَقْتُلُونَ” ⁸⁰⁹ “وَلَا” ⁸¹⁰ “رَقْعًا” ⁸¹¹ “أَتَقْنِ” güzelce ikisini de okumak (harfleri belirtmek) gerekir ki yoksa “tâ” (ط) harfî olur. ⁸¹² Mâkabline “sîn”

⁷⁸⁴ Sad 38/44.

⁷⁸⁵ Bakara 2/60.

⁷⁸⁶ Nisa 4/74.

⁷⁸⁷ Hud 11/42.

⁷⁸⁸ Bakara 2/282.

⁷⁸⁹ İnşirah 94/7-8.

⁷⁹⁰ Dâni, *et-Tahdid*, 165.

⁷⁹¹ Araf 7/118.

⁷⁹² Meryem 19/20.

⁷⁹³ Bakara 2/61.

⁷⁹⁴ Bakara 2/140.

⁷⁹⁵ Bakara 2/15.

⁷⁹⁶ Enam 6/149.

⁷⁹⁷ Maide 5/28.

⁷⁹⁸ Bakara 2/265.

⁷⁹⁹ Nebe 78/19.

⁸⁰⁰ Nisa 4/159.

⁸⁰¹ Saffat 37/179.

⁸⁰² Açıkbaş, *el-Güzide* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 53b-54a; 06 Mil Yz A 8945, 40a-41b.

⁸⁰³ Yunus 10/24.

⁸⁰⁴ Bakara 2/75.

⁸⁰⁵ Bakara 6/52.

⁸⁰⁶ Neml 27/22.

⁸⁰⁷ Tekvir 81/11.

⁸⁰⁸ Bakara 2/87.

⁸⁰⁹ Bakara 2/222.

⁸¹⁰ Enbiya 21/30.

⁸¹¹ Neml 27/88.

⁸¹² Dâni, *et-Tahdid*, 130.

(س) harfî gelse ⁸¹³”مُسْتَقِيمٌ“ ⁸¹⁴”وَالْوِاسْتِقَامُوا“ kelimeleri okurken “dâl” (د) harfine veya “tâ” (ط) harfine dönüştürmeden ve şiddet sıfatına dikkat ederek okumak elzendir. “Te” (ت) harfî sakîni olduğunda ⁸¹⁵”يَتْلُونَ“ ⁸¹⁶”فِتْنَةً“ bazı kişiler “sîn” (س) harfî gibi çıkarırlar.⁸¹⁷

“Sâ” (ث) harfî hems ve zayıf sıfatlıdır. Ne zaman ki bu harf sakîni olursa örnekte olduğu gibi ⁸¹⁸”لِبَيْتُكُمْ“ mütekaribeyn (idgam) yapmamak gerekir, bazıları (izharlı okumanın) zahmetinden idgam ederler. “Sâ” (ث) harfinden sonra isti’lâ harfî gelse ⁸¹⁹”أَنْتُمْ“ ⁸²⁰”يَنْفَقُوكُمْ“ harfin mahrecine dikkat ederek okumak gerekir.⁸²¹ Bazı acemler burayı “sîn” (س) olarak edâ eder.⁸²²

“Cîm” (ج) (harfinin) cehr ve şiddettir (özellîği vardır). Kendi mahrecinde edâ edilmesi gerekir. Halkın çoğu “مجتهد” (kelimesindeki) “cîm” yerine “şîn” “مشتهد” şeklinde harfî edâ eder. Çünkü mütecânîsinden olduğu için dil “Şîn” (ش) tarafına kolayca kayabilir. Kendisinden sonra hems harflerinden birisi gelirse ⁸²³”فَاجْتَنِبُوا“ ⁸²⁴”الرَّجْسُ“ (örneklerinde olduğu gibi) cehr ve şiddet sebebiyle “şîn” (ش) harfine kaymasından (okumaktan) kaçınmak gerekir.⁸²⁵ “Cîm” (ج) harfinden sonra “zây” (ز) harfî gelirse ⁸²⁶”تَجْزِي“ ⁸²⁷”يُجْزَوْنَ“ buralarda dikkat edip “şîn” (ش) harfine karıştırmamak gerekir.⁸²⁸

“Hâ” (ح) harfî (nin) hemstir (özellîği vardır). Mütecânîsi veya mütekâribi (ile) ⁸²⁹”فَاصْفَحْ عَنْهُمْ“ ⁸³⁰”فَسَبِّحْهُ“ (örneklerindeki gibi)- karşılaşırsa

⁸¹³ Fatiha 1/6.

⁸¹⁴ Cin 72/16.

⁸¹⁵ Bakara 2/102.

⁸¹⁶ Bakara 2/113.

⁸¹⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 54a-54b; 06 Mil Yz A 8945, 41b-42a.

⁸¹⁸ İsra 17/52.

⁸¹⁹ Muhammed 47/4.

⁸²⁰ Mümtehine 60/2.

⁸²¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 145.

⁸²² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 54b; 06 Mil Yz A 8945, 42a.

⁸²³ Maide 5/90.

⁸²⁴ Enam 6/125.

⁸²⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, 130.

⁸²⁶ Bakara 2/48.

⁸²⁷ Araf 7/147.

⁸²⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 54b-55a; 06 Mil Yz A 8945, 42a-42b.

⁸²⁹ Zuhruf 43/89.

izharına dikkat etmek gerekir.⁸³¹ İsti'lâ harflerine uğrarsa ⁸³²“وَالْحَقِّي” buralarda “hâ” (ح) harfini terkîk (ince) okumak gerekir. Fakat isti'lâ harflerinin arasında (gelirse) ⁸³⁴“حَصَّصَ” bu gibi yerlerde “hâ” (ح) harfinin ince okunuşunu korumak vaciptir.⁸³⁵

“Hâ” (خ) harfî hems ve isti'la (sıfatlı)dır. Kendisi “te” (ت) ve “şîn” (ش) harflerinden birisine uğrasa ⁸³⁶“يُخْشَوْنَ” ⁸³⁷“مُخْتَلِفِينَ” kelimelerinde yer aldığı gibi tefhîm yapmak vaciptir.⁸³⁸ İsti'lâ harfleri fethalı olsa ⁸³⁹“طَغَى” ⁸⁴⁰“غَلَبَ” veya harf-i med olan “elif” (ل) harfine uğrasa ⁸⁴¹“لَصَادِقُونَ” ⁸⁴²“طَائِفَ” bu gibi yerlerde kalın okumak vaciptir. İbnü't-Tahhân⁸⁴³ (ö. 569/1174) kendi tecvid kitabında isti'lâ harflerinin üç harekede kalın okunacağını söylemiştir.⁸⁴⁴

“Dâl” (د) harfinin cehr ve şiddet özelliği vardır. Kendisi sakin olup kendisinden sonra “te” (ت) harfî gelse ⁸⁴⁵“عَبَدْتُمْ” ⁸⁴⁶“قَدْ تَبَيَّنَ” örneklerinde olduğu gibi idgam olur. “Lâm” (ل) ve “râ” (ر) harfleri gelse ⁸⁴⁷“لَقَدْ لَقِيَْنَا” ⁸⁴⁸“وَلَقَدْ رَآهُ” örneklerinde olduğu gibi izhar yapılıır.⁸⁴⁹ (Harfler) Dikkatli okunmazsa idgam olabilir. “Nûn” (ن) harfî gelse ⁸⁵⁰“قَدْ نَرَى” ⁸⁵¹“وَلَقَدْ نَصَرْنَا” örneklerinde olduğu gibi izhar yapılıır. Son olarak “dâl” (د) harfinden sonra

⁸³⁰ Kaf 50/40.

⁸³¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 126.

⁸³² Şuara 26/83.

⁸³³ Neml 27/22.

⁸³⁴ Yusuf 12/51.

⁸³⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 55a-55b; 06 Mil Yz A 8945, 42b.

⁸³⁶ Rad 13/21.

⁸³⁷ Hud 11/118.

⁸³⁸ Dâni, *et-Tahdîd*, 128.

⁸³⁹ Müminun 23/106.

⁸⁴⁰ Taha 20/24.

⁸⁴¹ Enam 6/146.

⁸⁴² Araf 7/201.

⁸⁴³ 494'te (1101) Bağdat'ın Nehritâbık mahallesinde doğdu. Şair sahâbî Kâ'b b. Amr el-Ensârî'nin soyundandır. Bk. Tülücü, “İbnü'd-Dehhân”, 21/8.

⁸⁴⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 55b; 06 Mil Yz A 8945, 42b-43a.

⁸⁴⁵ Kafirun 109/4.

⁸⁴⁶ Ankebut 29/38.

⁸⁴⁷ Kehf 18/62.

⁸⁴⁸ Necm 53/13.

⁸⁴⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, 138.

⁸⁵⁰ Bakara 2/144.

⁸⁵¹ Ali İmran 3/123.

“hâ” (ح) “hâ” (خ) “râ” (ر) “fâ” (ف) “kaf” (ق) harfleri gelirse önem vermek gerekir ki yoksa “dâl” (د) harfî “te” (ت) harfine dönüşür.⁸⁵²

“Zel” (ذ) harfî cehr ve rihvet sıfatlıdır. Kendisi sakin olup “zâ” (ظ) harfine uğrasa ⁸⁵³ “إِذْ ظَلَمُوا” ⁸⁵⁴ “إِذْ ظَلَمْتُمْ” örneklerindeki gibi (Kur’an’da bu iki kelimedenden başka yoktur) idgamlı okunur. “Râ” (ر) harfî kalın okunan ⁸⁵⁵ “تَذَرْتُ” ⁸⁵⁶ “حَذَرَ الْمَوْتِ” yerlerde “zel” (ذ) harfini terkîk (ince) okunmasına dikkat etmek gerekir. Aksi takdirde “zel” (ذ) harfî “zâ” (ظ) harfine dönüşür. Açıkbaş, “râ” (ر) harfinin ince okunduğu yerlerde ⁸⁵⁷ “وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ” veya “فَانْذِرْ” ⁸⁵⁸ “فَانْذِرْ” ⁸⁵⁹ “وَأِنْ تَقْصُ الْجَبَلِ” örneklerinde olduğu gibi “zel” (ذ) harfinin terkîk (ince) okunmasına ve infitâh sıfatına önem göstermenin vacip olduğunu söylemiştir.⁸⁶⁰ Özellikle bazı kelimelerde ⁸⁶¹ “وَمُنْذِرِينَ” ⁸⁶² “مَحْذُورًا” ⁸⁶³ “وَذَلَّلْنَاهَا” ⁸⁶⁴ “وَمُنْظَرِينَ” ⁸⁶⁵ “مَحْظُورًا” ⁸⁶⁶ “وَوَظَّلْنَا” örneklerine dikkat etmek gerekir.⁸⁶⁷

“Râ” (ر) harfî cehr, rihvet ve şiddet sıfatlıdır. Sîbeveyh’e göre “râ” (ر) harfini telaffuz eden sanki iki kere söylemiş gibi olur. Vakfederken rûşenliği (aydınlık ve parlaklık) ile okumak gerekir. “Râ” (ر) harfî şeddeye uğrasa ⁸⁶⁸ “وَوَحَرَ مُوسَى” ⁸⁶⁹ “وَالسَّرَّاءِ” örneklerindeki gibi kolaylıkla okunur. “Nûn” (ن) harfine uğrasa ⁸⁷⁰ “فَقَبَّرْنَا هَا” ⁸⁷¹ “فَقَعَّرْنَا لَهُ” örneklerinde olduğu gibi güzelce (açıkça) beyan etmek gerekir. Yoksa idgam gibi okunur. “Râ” (ر) harfî sakin

⁸⁵² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 55b-56a; 06 Mil Yz A 8945, 43a-43b.

⁸⁵³ Nisa 4/64.

⁸⁵⁴ Zuhruf 43/39.

⁸⁵⁵ Ali İmran 3/35.

⁸⁵⁶ Bakara 2/19.

⁸⁵⁷ Enam 6/51.

⁸⁵⁸ Müellif “nûn” harfine örnek vereceken “bâ” harfine örnek vermiştir.

⁸⁵⁹ Araf 7/171.

⁸⁶⁰ Dâî, *et-Tahdîd*, 141.

⁸⁶¹ Bakara 2/213.

⁸⁶² İsra 17/57.

⁸⁶³ Yasin 36/72.

⁸⁶⁴ Araf 7/15.

⁸⁶⁵ İsra 17/20.

⁸⁶⁶ Bakara 2/57.

⁸⁶⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 56a-56b; 06 Mil Yz A 8945, 43b-44a.

⁸⁶⁸ Araf 7/143.

⁸⁶⁹ Ali İmran 3/134.

⁸⁷⁰ Hud 11/71.

⁸⁷¹ Sad 38/25.

olup “lâm” (ل) harfine uğrasa ⁸⁷²“وَيَغْفِرْ لَكُمْ” ⁸⁷³“يَسِّرْ لَكُمْ” örneklerindeki gibi izhar okunur.⁸⁷⁴ Bunun yanında “lâm” (ل) ve “râ”nın (ر) birbirine yakınlığı sebebiyle Ebû Amr idgamlı okur.⁸⁷⁵

“Zây” (ز) harfi safir ve cehr sıfatlıdır. Kendisi sakin olup hems harflerinden “te” (ت) harfine uğrasa ⁸⁷⁶“أَعَزَّتْ” ⁸⁷⁷“مَا كُنْزُكُمْ” dikkatli okumak gerekir ki aksi takdirde “sîn” (س) harfi gibi çıkar.⁸⁷⁸ Cehr harfine uğrasa ⁸⁷⁹“تَزْدَرِي” ⁸⁸⁰“وَأَزَلَّتْ” kelimelerinde olduğu gibi izhar edilerek okunması gerekir.⁸⁸¹

“Sîn” (س) (harfinin) safir ve hemstir (özelliliği vardır). İtbak harflerinden birine uğrasa ⁸⁸²“بَسْطَةٌ” ⁸⁸³“وَيَسْطُ” açıkça beyan etmek gerekir aksi takdirde “sâd” (ص) harfine dönüşür. “Lâm” harfine uğrasa ⁸⁸⁴“لَسَّطَهُمْ” yine açıkça okumak gerekir. “Kaf” (ق) harfine sakin veya harekeli uğrasa ⁸⁸⁵“بِالْقِسْطِ” ⁸⁸⁶“سَقَرٌ” örneklerinde olduğu gibi “sîn” (س) harfini ince olarak telaffuz etmek gerekir. “Râ” (ر) harfinin kalın okunduğu yerlerde ⁸⁸⁷“إِسْرَائِيلَ” ⁸⁸⁸“سِرَاجًا” kelimelerdeki gibi kalınlığı “sîn” (س) harfine geçirmemek gerek, yoksa lahn-ı hafî olur.⁸⁸⁹

“Şîn” (ش) harfi hems ve tefeşşî sıfatlıdır. Kendisi sakin veya şeddeli olsa ⁸⁹⁰“وَلَا تَسْتُرُوا” ⁸⁹¹“فَبَسَّ رِئَاءَهُ” (örneklerindeki gibi)- tefeşşî sıfatıyla (yayarak) izhar eylemek gerekir.⁸⁹²

⁸⁷² Ali İmran 3/31.

⁸⁷³ Kehf 18/16.

⁸⁷⁴ Dâî, *et-Tahtid*, 151.

⁸⁷⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 56b-57a; 06 Mil Yz A 8945, 44a-44b.

⁸⁷⁶ Maide 5/31.

⁸⁷⁷ Tevbe 9/35.

⁸⁷⁸ Dâî, *et-Tahtid*, 150.

⁸⁷⁹ Hud 11/31.

⁸⁸⁰ Şuara 26/90.

⁸⁸¹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 57a-57b; 06 Mil Yz A 8945, 44b-45a.

⁸⁸² Bakara 2/247.

⁸⁸³ Bakara 2/245.

⁸⁸⁴ Nisa 4/90.

⁸⁸⁵ Ali İmran 3/21.

⁸⁸⁶ Kamer 54/48.

⁸⁸⁷ Bakara 2/83.

⁸⁸⁸ Nuh 71/16.

⁸⁸⁹ Dâî, *et-Tahtid*, 148; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 57b-58a; 06 Mil Yz A 8945, 45a-45b.

⁸⁹⁰ Bakara 2/41.

⁸⁹¹ Saffat 37/101.

“Sâd” (ص) harfî hems, isti’la ve itbak sıfatlıdır. “Tâ” (ط) harfine uğrasa ⁸⁹³ “وَاصْطَبِرْ” ⁸⁹⁴ (örneklerindeki gibi)- eğer dikkat edilmezse “sîn” (س) harfî gibi çıkar.⁸⁹⁵ “Te” (ت) harfine uğrasa ⁸⁹⁶ “وَلَوْ حَرَصْتَ” bu gibi kelimelerde Açıkbaş, çok sakınmak gerektiğini yoksa “sâd” “ص” harfinin “sîn” “س” harfî gibi çıkacağını belirtmiştir.⁸⁹⁷

“Dâd” (ض) harfî istitâle, cehr, itbak ve isti’la sıfatlıdır. Harfler arasındaki telaffuzu en meşakkatli harftir. Müellif, “İnsanlar arasında bu harfî tam mahrecinden çıkaran çok azdır” demiştir. Bu harfin mahrecini “zâ” (ظ), “zel” (ذ), “dâl” (د) veya “zây” (ز) mahrecinden çıkaranlar da olmuştur. Dâd” (ض) harfî, dilin kenarı ile üst azı dişlerinin iç tarafından çıkarılır. Kendisi “zâ” (ظ) harfine uğrasa ⁸⁹⁸ “أَنْقَضَ ظَهْرَكَ” (örneğinde olduğu gibi)- veya kalın bir harfe yakın olsa ⁸⁹⁹ “أَرْضُ اللَّهِ” örneğinde- veya kendisine benzer harfe uğrasa ⁹⁰⁰ “الْأَرْضُ ذُلُولٌ” (örneğinde olduğu gibi)- veya kendisi sakın olup “te” (ت) harfine uğrasa ⁹⁰¹ “وَحُضْنُ” örneğinde olduğu gibi- “dâd” (ض) harfin izharını güzelce belirtmek gerekir. Ayrıca “cîm” (ج), “nûn” (ن), “lâm” (ل), “râ” (ر), “tâ” (ط), harflerinden herhangi birine uğrarsa ⁹⁰² “وَخَفِضْ” ⁹⁰³ “جَنَاحَكَ” ⁹⁰⁴ “وَخَفِضْ لَهُمَا” ⁹⁰⁵ “وَأَلْيَضْرِبْنَ” ⁹⁰⁶ “فَمَنْ اضْطَرَّ” örneklerindeki gibi- aşikâre (açık şekilde) okumak gerekir.⁹⁰⁷ Kur’an-ı Kerim’de bazı kelimeler vardır: ⁹⁰⁸ “وَمَا تَغِيضُ” ⁹⁰⁹ “ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ - ظَلَّ وَجْهُهُ” ⁹¹⁰ ve ⁹¹¹ “الْأَرْحَامُ” verilen kelimeleri dikkat ederek okumak gerekir.⁹¹²

⁸⁹² Dâni, *et-Tahdîd*, 131; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 58a; 06 Mil Yz A 8945, 45b-46a.

⁸⁹³ Kamer 54/27.

⁸⁹⁴ Bakara 2/130.

⁸⁹⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, 145.

⁸⁹⁶ Yusuf 12/103.

⁸⁹⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 58a-58b; 06 Mil Yz A 8945, 46a-46b.

⁸⁹⁸ İnşirah 94/3.

⁸⁹⁹ Nisa 4/97.

⁹⁰⁰ Mülk 67/15.

⁹⁰¹ Tevbe 9/69.

⁹⁰² Hicr 15/88.

⁹⁰³ Kehf 18/100.

⁹⁰⁴ İsrâ 17/24.

⁹⁰⁵ Nur 24/31.

⁹⁰⁶ Bakara 2/173.

⁹⁰⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, 161.

⁹⁰⁸ Nahl 16/58.

⁹⁰⁹ İsrâ /17/67.

⁹¹⁰ Rad 13/8.

⁹¹¹ Hud 11/44. Bu verilen iki örnek arasında harf farklılığı olmadığı gözlemlenmiştir.

“Tâ” (ط) harfi cehr, şiddet, isti’la ve itbak sıfatlıdır. Tefhîm (kalın) harflerinin kuvvetlisidir. Mahmud Efendi “Onun hakkını tam anlamıyla verebilmek için dilin üst yüzü damağa yapıştırılır ve dilin ucu üst dişlerin iç tarafına bastırılıp kaldırılmasıyla yerine getirilir” demiştir. Örnek ⁹¹³”بَطْشًا“⁹¹⁴ gibi. Açıkbaş, “tâ” (ط) harfinde ıtbâk sıfatı olmasa “dâl” (د) harfine, “dâl” (د) harfinde cehr sıfatı olmasa “te” (ت) harfine dönüştüğünü belirtip, bütün ıtbâk sıfatlı harflerin bu şekilde olduğunu beyan etmiştir.⁹¹⁵ “Tâ” (ط) harfi kendisi sakin olup “te” (ت) harfine uğrasa ⁹¹⁶”لَيْنُ بَسَطَتْ“⁹¹⁷ - ⁹¹⁸”فَرَطَتْ“⁹¹⁹ örneklerindeki gibi- “tâ” (ط) harfine bakî kalmak şartıyla idgam edilir. Buna idgam-ı nâkıs derler. Eğer bu harfler birbirine mütecânis olmasaydı idgam caiz olmazdı. Ebû Amr bu kelimelerde tâm idgam yapmaktadır.⁹¹⁹

“Zâ” (ظ) harfi cehr, isti’la ve itbak sıfatlıdır. “Te” (ت) harfine uğrasa isti’la ve itbak sıfatlarının hakkını vermek gerekir. ⁹²⁰”أَوْعُظْتُ“ bu örnek Kur’an-ı Kerim de başka yerde olmayıp, izharında ise ihtilaf yoktur.⁹²¹ Kendisi sakin olup “nûn” (ن) harfine uğrasa ⁹²²”وَيَحْفَظُنْ“⁹²³ “zâ” (ظ) harfini güzelce okumak (harfi belirtmek) gerekir, yoksa idgamlı okunabilir.

“Ayn” (ع) harfi(nin) cehr özelliği vardır. Bu harf harekeli veya sakin olsun tam mahrecinden (hakkıyla) çıkarabilmek için üzerinde çalışmak gerekir.⁹²⁴ Örnek ⁹²⁵”فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ“⁹²⁶ gibi. Kendisi boğaz harflerinden birine uğrarsa ⁹²⁷”وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ“⁹²⁸ veya hems harflerinden

⁹¹² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 58b-59b; 06 Mil Yz A 8945, 46b-47b.

⁹¹³ Zuhurf 43/8.

⁹¹⁴ Bakara 2/158.

⁹¹⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, 137.

⁹¹⁶ Maide 5/28.

⁹¹⁷ Neml 27/22.

⁹¹⁸ Zümer 39/56.

⁹¹⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 60a; 06 Mil Yz A 8945, 47b-48a.

⁹²⁰ Şuara 26/136.

⁹²¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 141.

⁹²² Nur 24/31.

⁹²³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 60a-60b; 06 Mil Yz A 8945, 48a-48b.

⁹²⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 125.

⁹²⁵ Taha 20/12.

⁹²⁶ Bakara 2/15.

⁹²⁷ Maide 5/48.

⁹²⁸ Yasin 36/60.

birine uğrarsa ⁹²⁹ ”فَاعْفُ عَنْهُمْ“ ⁹³⁰ ”أَعْتَرْنَا“ örnek kelimelerde olduğu gibi izhar yapmak gerekir.⁹³¹

“Ğayn” (غ) harfi cehr ve isti’la sıfatlıdır. Boğaz harflerinden birine uğrarsa ⁹³² ”تُمْ أَبْلَغُهُ“ ⁹³³ ”أُفْرِغْ عَلَيْهِ“ mütecanisliğinden dolayı mahrecini güzelce (açıkça) çıkarmak gerekir.⁹³⁴ Kendisinden sonra “sîn” (س), “şîn” (ش), “te” (ت), “sâ” (ث), “fâ” (ف) harflerinden herhangi birisine uğrasa ⁹³⁵ ”فَاغْسِلُوا“ ⁹³⁶ ”أَغْلُتْ“ ⁹³⁷ ”مُغْتَسِلٌ“ ⁹³⁸ ”وَإِنْ يَسْتَعِثُّوا“ ⁹³⁹ ”أَغْلُتْ“ örneklerindeki gibi tesâhül (yumuşak) okumamak gerekir, çünkü “hâ” (خ) harfine dönüşebilir.⁹⁴⁰

“Fâ” (ف) harfi(nin) hems ve tefeşşî (özellikleri vardır). Mütecânîs harflerine “و” “ي” “م” uğrasa ⁹⁴¹ ”وَيَسْتَخْلِفُ مِنْ بَعْدِكُمْ“ örneklerinde olduğu gibi izhar ile okunması gerekir.⁹⁴² “Bâ” (ب) harfine uğrasa ⁹⁴³ ”تُخَسِفُ بِهِمْ“ kelimesi Kur’an’da tek olmakla birlikte izhar edilerek okunur, Kisâi ise idgam yapar. Kendisinin mâkabline “tâ” (ط) harfi uğrasa ⁹⁴⁴ ”إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ“ güzelce, hoşça eda eylemek gerekir aksi takdirde “te” (ت) harfi olur.⁹⁴⁵

“Kaf” (ق) harfi şiddet, cehr ve isti’la sıfatlıdır. Bu harfin sıfatlarına çalışmak gerekir yoksa “kaf” (ق) harfi, “kâf” (ك) harfine dönüşebilir.⁹⁴⁶ Örnek ⁹⁴⁷ ”وَيَقْتُلُونَ“ ⁹⁴⁸ ”وَأَقْسَمُوا“ gibi. Gerek vasılda gerek vakfda kalkale yapmak vaciptir. Kendisi sakın olup “kâf” (ك) harfine uğrasa ⁹⁴⁹ ”أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ“

⁹²⁹ Ali İmran 3/159.

⁹³⁰ Kehf 18/21.

⁹³¹ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 60b-61a; 06 Mil Yz A 8945, 48a-48b.

⁹³² Tevbe 9/6.

⁹³³ Kehf 18/96.

⁹³⁴ Dâni, *et-Tahdid*, 127.

⁹³⁵ Maide 5/6.

⁹³⁶ Hud 11/5.

⁹³⁷ Sad 38/42.

⁹³⁸ Kehf 18/29.

⁹³⁹ Kehf 18/28.

⁹⁴⁰ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 61a; 06 Mil Yz A 8945, 48b-49a.

⁹⁴¹ Enam 6/133.

⁹⁴² Dâni, *et-Tahdid*, 164.

⁹⁴³ Sebe 34/9.

⁹⁴⁴ Saffat 37/10.

⁹⁴⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 61a-61b; 06 Mil Yz A 8945, 49a-49b.

⁹⁴⁶ Dâni, *et-Tahdid*, 128.

⁹⁴⁷ Ali İmran 3/21.

⁹⁴⁸ Enam 6/109.

⁹⁴⁹ Mürselat 77/20.

kelimesinde müttefekun aleyh olduğu için idgam vaciptir. Buradaki isti'la sıfatının belli edilip edilmemesinde ihtilaf vardır.⁹⁵⁰

“Kâf” (ك) harfinin hems, şiddet ve istifâl özelliği vardır. Açıkbaş “Bu sıfatları güzelce yapmak gerekir aksi takdirde “kâf” (ك) harfi kûsüfend (silinir)” demiştir.⁹⁵¹ Kendisi şeddeli geldiğinde ⁹⁵²“يُذْرِكُكُمْ” kelimesinde olduğu gibi ihtimam göstererek okumak gerekir.⁹⁵³

“Lâm” (ل) harfi cehr sıfatlıdır. Kendisi “râ” (ر) harfine uğrasa ⁹⁵⁴“وَقُلْ” örneklerindeki gibi müttekâriblik sebebiyle idgamlı okunur. Kendisi sakın olsa ve “nûn” (ن) harfine uğrasa ⁹⁵⁷“أَرْسَلْنَا” kelimelerini izharlı okumak vaciptir. “قُلْ” kelimesinden sonra ⁹⁵⁹“قُلْ نَعَمْ”, “te” (ت), “sîn” (س), ve “sâd” (ص), harflerine uğrasa ⁹⁶³“قُلْ صَدَقَ اللَّهُ”, ⁹⁶²“قُلْ سَلَامٌ”, ⁹⁶¹“قُلْ تَعَالَوْا”, ⁹⁶⁰Yine “zâ” (ظ) harfinde ⁹⁶⁴“فِيكُمْ غُلْظَةٌ” örneğine benzer yerlerde izhar edilir.⁹⁶⁵

Lâm-ı tarif (ال), “ن - د - ت - ط - ث - ر - ز - ذ - ظ - ص - ض - س - ش - -” bu on dört harften herhangi birine uğrasa idgamlı okunur. Buna idgam-ı şemsiyye denir. Geriye kalan harfler de ise lââm-ı tarifin, lââm'ı izhar edilerek okunur. Buna da izhâr-ı kameriyye denir. Verş, lââm-ı tarif fetha, mâkablinde “sâd” (ص), “tâ” (ط), “zâ” (ظ) harflerinden herhangi birisi fetha veya sakın gelse “lâm” (ل) harfini ⁹⁶⁶“الصَّلَاةُ”, ⁹⁶⁷“الطَّلَاقُ”, ⁹⁶⁸“وَمَنْ أَظْلَمُ” örneklerindeki gibi tağlîz/tefhim ile okur. Allah lafzının mâkabli fetha veya zamme olursa kalın,

⁹⁵⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 61b; 06 Mil Yz A 8945, 49b-50a.

⁹⁵¹ Dâni, *et-Taḥdîd*, 129.

⁹⁵² Nisa 4/78.

⁹⁵³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 61b-62a; 06 Mil Yz A 8945, 50a.

⁹⁵⁴ İsra 17/80.

⁹⁵⁵ Nisa 4/158.

⁹⁵⁶ Muttaffifin 83/14.

⁹⁵⁷ Bakara 2/151.

⁹⁵⁸ Yusuf 12/48.

⁹⁵⁹ Saffat 37/18.

⁹⁶⁰ Ali İmran 3/61.

⁹⁶¹ Enam 6/54.

⁹⁶² Ali İmran 3/95.

⁹⁶³ Dâni, *et-Taḥdîd*, 158.

⁹⁶⁴ Tevbe 9/123.

⁹⁶⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 62a; 06 Mil Yz A 8945, 50a-50b.

⁹⁶⁶ Bakara 2/3.

⁹⁶⁷ Bakara 2/227.

⁹⁶⁸ Hud 11/18.

esre olursa ince okunur. Bu şekilde okunmasında bütün kurrâ icmâ etmişlerdir.⁹⁶⁹ Örnek ⁹⁷⁰”أَجَلَ اللَّهِ”، ⁹⁷¹”فَضْلُ اللَّهِ”، ⁹⁷²”الْحَمْدُ لِلَّهِ” kelimelerindeki gibi.⁹⁷³

“Mîm” (م) harfinin hayşum (gunne) ve cehr sıfatları vardır. Kendisi harekeli mâkablinde kalın harflerden birisi olursa ⁹⁷⁴”مَخْمَصَةٍ”، ⁹⁷⁵”مَرِيمَ”، örneklerinde olduğu gibi “mîm” (م) harfini kalın yapmamak gerekir. Kendisinden sonra med harflerinden “elif” (ا) gelse ⁹⁷⁶”وَمَا أَنْزَلْنَا”، ⁹⁷⁷”الرَّحْمَنَ”، kelimelerindeki gibi, uzatmadan dolayı tefhim/kalın okunmaz. Açıkbaş, “Halkın çoğu buradaki “mîm” (م) harfini kalın okur” demiştir. Ne zaman ki “mîm” (م) harfi sakın gelirse üç hüküm ortaya çıkar. Birincisi şeddeli gelirse ⁹⁷⁸”حَمَّالَةً”، ⁹⁷⁹”يُعَمَّرُ”، örnek kelimelerdeki gibi idgam edilir. İkincisi ise kendisi sakın maba’di “bâ” (ب)⁹⁸⁰ harfi olursa ⁹⁸¹”يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ”، ⁹⁸²”وَمَنْ يَعْصِمِ بِاللَّهِ”، bu örnek kelimelerdeki gibi ihfâ yapılır. İbnü’l-Cezerî, Ebû Amr, İbn Mücahid kısaca ehli eda ihfâ üzerine okurlar. Fakat Mısır, Şam, Endülüs ve Batı beldelerinde gunnesini izhar ederler. Ayrıca ⁹⁸³”أَنْ بُورِكَ”، ⁹⁸⁴”أَنْبِيَاءَ اللَّهِ”، bu kelimeler için de aynısını uyguladılar. Bunların yanı sıra Ebu’l-Hasen, İbnü’l-Münâdî (ö. 336/947), Mekki İbn Ebî Talib ve Doğu beldelerinde de izhar ederler. Müellif, bu görüşlerin de sahih olduğunu, fakat ihfâ’nın evla olduğunu belirtmiştir. Üçüncüsü ise belirttiğimiz harflerin dışında kalan harfler için ⁹⁸⁵”عَلَيْهِمْ أَلْأَنْذَرْتَهُمْ”، ⁹⁸⁶”لَهُمْ جَنَّتْ”، kelimelerinde izhar yapmak gerekir. Müellif, “Kendisi “vâv” (و) ve “fâ” (ف) harfine uğrarsa mütecânislikten

⁹⁶⁹ Feyizli, *Kırâat-i Aşere*.

⁹⁷⁰ Ankebut 29/5.

⁹⁷¹ Bakara 2/64.

⁹⁷² Fatiha 1/2.

⁹⁷³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 62a-62b; 06 Mil Yz A 8945, 1.

⁹⁷⁴ Maide 5/3.

⁹⁷⁵ Ali İmran 3/36.

⁹⁷⁶ Nahl 16/64.

⁹⁷⁷ Fatiha 1/3.

⁹⁷⁸ Tebbet 111/4.

⁹⁷⁹ Bakara 2/96.

⁹⁸⁰ Çalıştığımız iki eserde de ب harfi olması gerekirken ي yazıldığı görülmüştür.

⁹⁸¹ Mümin 40/16.

⁹⁸² Ali İmran 3/101.

⁹⁸³ Neml 27/8.

⁹⁸⁴ Bakara 2/91.

⁹⁸⁵ Bakara 2/6.

⁹⁸⁶ Bakara 2/25.

dolayı izhar ederken hareke vermekten sakınmak gerekir” demiştir. “Mim” (م) harfinin izharı ise sükûnunu açıkça göstermektedir.⁹⁸⁷

“Nûn” (ن) harfi gunne ve cehr sıfatlıdır. Müellif, özellikle kendisi harekeli olup maba’dine med harfinden “elif” (ا) gelirse kalın okunmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Örnek ⁹⁸⁸ “تَأْمُرُونَ النَّاسَ” ⁹⁸⁹ “وَنَصَرُوهُ” kelimelerinde olduğu gibi. “Nûn” (ن) harfinin sakın olması durumunda idgam, izhar, ihfâ ve iklab hükümleri ortaya çıkmaktadır ve bunlar kendi bâblarında zikrolunmuştur. “Nûn” (ن) harfi, vakf halinde gelirse dilini “nûn”un (ن) mahrecine koyup sakın olduğunu dinleyicilere belli etmek gerekir.⁹⁹⁰ Örnek ⁹⁹¹ “الْعَالَمِينَ” ⁹⁹² “يَوْمَ الدِّينِ” gibi. Müellif yaşadığı dönemdeki okuyuculara atıfta bulunarak buna dikkat edilmediğini (lahn-ı celî yapıldığını) söylemiştir.⁹⁹³

“Hâ” (ه) harfi(nin) hems (özelligi vardır). Kendisi sakın veya harekeli olsa zor da olsa layık olan onu güzelce beyan etmek gerekir.⁹⁹⁴ Örnek ⁹⁹⁵ “مُسْتَهْزِؤُونَ” ⁹⁹⁶ “مَنْ هَلَكَ” gibi. Kendisi sakın olup mâkabli esreye uğrasa ⁹⁹⁷ “اهْدِنَا” ⁹⁹⁸ “كَالْعَيْنِ” kelimelerindeki gibi esreye dikkat edilmesi gerekir aksi takdirde imale olur, caiz değildir. Bu yüzden “hâ” (ه) harfinin izharına iyi çalışmak gerektir. Boğaz harflerinden birine uğrasa ⁹⁹⁹ “وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ” ¹⁰⁰⁰ “مَدَدْنَاهَا” ¹⁰⁰¹ “بَنَاهَا” ¹⁰⁰² “وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ” ya da iki elif arasında olursa ¹⁰⁰³ “أَرْسَاهَا” ¹⁰⁰⁴ “مَالِيَهُ” ¹⁰⁰⁵ “سُلْطَانِيَهُ” sükûnunu bunların izharını, vakfta ise

⁹⁸⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, 165-167; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 62b-64a; 06 Mil Yz A 8945, 51a-52a.

⁹⁸⁸ Bakara 2/44.

⁹⁸⁹ Araf 7/157.

⁹⁹⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 168.

⁹⁹¹ Fatiha 1/2.

⁹⁹² Fatiha 1/4.

⁹⁹³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 64a-64b; 06 Mil Yz A 8945, 52a.

⁹⁹⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 123.

⁹⁹⁵ Bakara 2/14.

⁹⁹⁶ Enfal 8/42.

⁹⁹⁷ Fatiha 1/6.

⁹⁹⁸ Mearic 70/9.

⁹⁹⁹ Zümer 39/67.

¹⁰⁰⁰ Ali İmran 3/153.

¹⁰⁰¹ Naziat 79/27.

¹⁰⁰² Hicr 15/19.

¹⁰⁰³ Naziat 79/32.

¹⁰⁰⁴ Hâkka 69/28.

¹⁰⁰⁵ Hâkka 69/29.

korumak gerekir. Kendisi sakın olup misline uğrarsa ¹⁰⁰⁶”يُوجِّهُهُ“ ¹⁰⁰⁷”وَمِنْ“ (örneklerinde olduğu gibi) aynı kelime veya farklı kelimedede olsun idgamı vaciptir. Eğer iki “hâ” (ه) harfi harekeli olarak gelirse ¹⁰⁰⁸”جِبَاهُهُمْ“ ¹⁰⁰⁹”وَجُوهُهُمْ“ ¹⁰¹⁰ örneklerindeki gibi izhar yapmak gerekir.

“Vâv” (و) harfi(nin) cehr (özellği vardır). Kendisi harekeli veya şeddeli olduğu zaman diğer harflere karışmaması için dikkat etmek gerekir. Örnek ¹⁰¹¹”تَوَلَّى“ ¹⁰¹²”وَوَقَّيْتُ“ ¹⁰¹³”بِالْعُدُو“ ¹⁰¹⁴”لَوَّوْا“ gibi. Kendisi sakın mâkabli fetha olursa ¹⁰¹⁵”أَوْ مَا مَلَكَتْ“ ¹⁰¹⁶”كُوكِبَا“ bu gibi yerlerde harfî lîn (fethayı güzelce söylemek gerekir yoksa imale) olur.¹⁰¹⁷

“Yâ” (ي) harfinin lîn, infitâh sıfatlı ve harfi illet özellikleri vardır. Kendisi sakın mâkabli fetha olursa harfî lîn olup, mâkablindeki fethayı düzgün söylemek gerekir. Örnek ¹⁰¹⁸”عَلَيْهِمْ“ ¹⁰¹⁹”وَالصَّيْفِ“ gibi. Müellif “Her ne zaman “vâv” ve “yâ” harfî lîn oldukları zaman mâkablindeki fethanın düzgün söylenmesi gerektiğini yoksa imale olacağını bunun da Kur’ân edası olmadığını” söylemiştir.¹⁰²⁰

2.4.22. Bir Kelimedede Yan Yana Gelen İki Hemzenin Hükümü

Müellif bu bölümde bir kelimedede yan yana olan iki hemzenin hükmünü ele almıştır. İki hemze kelimenin başında “أَ”، “إَ” ve “ؤَ” üç durumda gelmektedir.

¹⁰⁰⁶ Nahl 16/76.

¹⁰⁰⁷ Nur 24/33.

¹⁰⁰⁸ Tevbe 9/35.

¹⁰⁰⁹ Ali İmran 3/107.

¹⁰¹⁰ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 64b-65a; 06 Mil Yz A 8945, 52b-53a.

¹⁰¹¹ Bakara 2/205.

¹⁰¹² Ali İmran 3/25.

¹⁰¹³ Araf 7/205.

¹⁰¹⁴ Münafikun 63/5.

¹⁰¹⁵ Müminun 23/6.

¹⁰¹⁶ Enam 6/76.

¹⁰¹⁷ Dâni, *et-Tahtid*, 168; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 65a-65b; 06 Mil Yz A 8945, 53a-53b.

¹⁰¹⁸ Nisa 4/9.

¹⁰¹⁹ Kureyş 106/2.

¹⁰²⁰ Dâni, *et-Tahtid*, 132; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 65b-66a; 06 Mil Yz A 8945, 53b-54a.

2.4.22.1. İki Hemze de Fethalı Olursa

Bir kelimedede iki hemze yan yana ve ikisi de fetha ¹⁰²¹ ”أَأَنْتُمْ“ ¹⁰²² ”أَأَسْجُدُ“ (örneklerinde olduğu gibi) gelirse ikinci hemzeyi Kurra-i Haremeyn, Ebû Amr ve Hişâm teshil ile okur. Verş, ibdâl ederek okur. Kâlûn (ö. 220/835), Ebû Amr ve Hişâm, iki hemze arasına bir elif dahil edip teshil ile okurlar. İbn Kesîr ikinci hemzeyle elif dahil etmez. Geri kalan kurrâ tahkik ile okur. ¹⁰²⁴

2.4.22.2. Birinci Hemze Meftuh İkinci Hemze Meksur Olursa

Eğer birinci hemze meftuh ikinci hemze meksur olsa ¹⁰²⁵ ”أَيْنَ“ ¹⁰²⁶ ”أَيْنَ“ örneklerinde olduğu gibi, Nâfî (ö. 169/785), İbn Kesîr ve Ebû Amr ikinci hemzeyi teshil ederek okurlar. Ayrıca Ebû Amr ve Kâlûn iki hemze arasına bir elif dahil eder. Geri kalan kurrâ ise tahkikli okur. Hişâm iki hemzenin arasına bir elif dahil ederek Ebu'l-Fettah'dan bu şekilde okuduğunu söylemiştir. Ebu'l-Hasan iki hemze arasına bir elif dahil ettiğini beyan edip yedi yerde geçen; ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ”أَيْنَ لَنَا لَأَجْرًا“ ¹⁰²⁹ ”أَيْنَكُمْ“ Araf suresinde, ”أَيْنَكَ“ ”أَيْنَكَ“ Saffat suresinde ve ”أَيْنَكُمْ“ Fussilet suresindeki kelimelerdir. Bu kelimelerdeki ”أَيْنَكُمْ“ ve ”أَيْنَ“ özellikle ikinci hemzeyi teshil ettiğini belirtir. ¹⁰³⁰

2.4.22.3. Biri Meftuh Diğeri Zamme Olursa

Biri meftuh diğeri zamme olsa ki bu kelime Kur'an'da üç yerde: Âli İmran ¹⁰³¹ ”أُولَئِكَ“ Sâd suresi ¹⁰³² ”أَنْزَلَ عَلَيْهِ“ ve Kamer suresinde ¹⁰³³ ”أُولَئِكَ“ geçmektedir. Nâfî, İbn Kesîr ve Ebû Amr ikinci hemzeyi teshil ile, Kâlûn ise iki hemze arasına bir elif dahil edip, ikinci hemzeyi teshil ederek okurlar. Geri kalan

¹⁰²¹ Bakara 2/140.

¹⁰²² İsra 17/61.

¹⁰²³ Bakara 2/6.

¹⁰²⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 134; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 55-56; el-Bennâ, *İthâf*, 1/174-180; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 66a-66b; 06 Mil Yz A 8945, 54a-54b.

¹⁰²⁵ Rad 13/5.

¹⁰²⁶ Şuara 26/41.

¹⁰²⁷ Yedi yerde deyiş altı örnek vermiştir.

¹⁰²⁸ Araf 7/113. ve Şuara 26/41. (Araf suresindeki kelime tek hemzelidir. Ebû Amr, İbn Âmir, Ebu Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâi kıraatine göre yazdığı düşünülmektedir.)

¹⁰²⁹ Araf 7/81. Normalde burada tek hemze vardır. İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebu Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâi kıraatine göre yazdığı düşünülmektedir.

¹⁰³⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 134-135; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 57-60; el-Bennâ, *İthâf*, 1/180-184; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 66b; 06 Mil Yz A 8945, 54b-55a.

¹⁰³¹ Ali İmran 3/15. (06 Mil Yz A 7084 demirbaş nolu eserde ”أُولَئِكَ“ kelime bu şekilde yazılmış)

¹⁰³² Sad 38/8.

¹⁰³³ Kamer 54/25.

kurrâ ise tahkik ederek okur. Hişâm der ki: “Ebu’l-Hasan hemzetaryni hem tahkik hem de ikinci hemzeyi teshil edip hemzelerin arasına elif dahil eder” demiştir.¹⁰³⁴

2.4.23. İki Kelimede Yan Yana Gelen İki Hemzenin Hükümü

Açıkbaş Mahmud Efendi iki ayrı kelimede yan yana gelen iki hemzenin hükümünü ele almıştır. İki hemzenin harekeleri aynı olanların dışında muhtelif olarak beş durumda gelir.¹⁰³⁵

2.4.23.1. Harekesi Aynı Olan Hemzeler

İki hemzenin harekesi kesra olursa ¹⁰³⁶”هُلَاءَ إِنْ كُنْتُمْ“ ¹⁰³⁷”مِنَ النَّسَاءِ إِلَّا“ örneklerindeki gibi. Verş ve Kunbul hemzeyi yâ-i sakine ibdâl ederek meddi lazım okur. Fakat Ebû Amr, Verş’den ikinci hemzeyi kesra olarak okuduğunu söylemiştir. Nur suresinde ¹⁰³⁸”عَلَى الْبَغَاءِ إِنْ أَرَدْتَ“ ve Bakara suresinde ¹⁰³⁹”هُلَاءَ إِنْ كُنْتُمْ“ ayetler Verş’in rivayetinin bulunduğu öne çıkan örneklerdir. Kâlûn ve Bezzî (ö. 250/864) birinci hemze-i yâ-i meksura gibi Ebû Amr ise iskat eder. Geri kalan kurrâ ise tahkik ile okur.¹⁰⁴⁰

İki hemzenin harekesi fetha olursa ¹⁰⁴¹”جَاءَ أَجْلُهُمْ“ ¹⁰⁴²”إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ“ gibi kelimelerde Verş ve Kunbul ikinci hemzeyi ibdal ederler, şayet kendisinden sonra gelen harf sakın olursa medd-i lazım ile okurlar.¹⁰⁴³ Bezzî ve Ebû Amr birinci hemzeyi iskât eder. Geri kalan kurrâ ise tahkik ile okur.¹⁰⁴⁴

İki hemzede zamme olsa ¹⁰⁴⁵”مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ أُولَئِكَ“ kelimesinde olduğu gibi.¹⁰⁴⁶ Verş ve Kunbul ikinci hemzeyi sakın ederler. Kâlûn ve Bezzî birinci hemzeyi teshil ile (vâv-ı mezmum gibi) okur. Ebû Amr birinci hemzeyi hazf

¹⁰³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 135; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 60; el-Bennâ, *İthâf*, 1/184; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 66b-67a; 06 Mil Yz A 8945, 55a; Ayrıca Hişâm Âli İmrân suresi “أُولَئِكَ” kelimesindeki iki hemze’yi de tahkikle okur. Diğer iki kelimedeki hemzelerin arasına bir elif koyarak ikinciyi Kâlûn gibi teshil ile okur.

¹⁰³⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 55a-55b.

¹⁰³⁶ Bakara 2/31.

¹⁰³⁷ Nisa 4/24.

¹⁰³⁸ Nur 24/33.

¹⁰³⁹ Bakara 2/31.

¹⁰⁴⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 136; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 62; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 67a-67b; 06 Mil Yz A 8945, 55b.

¹⁰⁴¹ Araf 7/34. Bu kelimede kasır ile med ederler.

¹⁰⁴² Abese 80/22.

¹⁰⁴³ Müellif buranın örneğini vermemiştir “السُّفَّاءَ أَمْوَالُكُمْ” Nisa 4/5.

¹⁰⁴⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 136; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 61-62; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 67b; 06 Mil Yz A 8945, 55b.

¹⁰⁴⁵ Ahkaf 46/32.

eder. Geri kalan kurrâ ise tahkik ile okur.¹⁰⁴⁷ Ebû Amr, ne zaman iki hemze aynı harekede gelirse birinci hemzeyi teshil¹⁰⁴⁸ veya iskat yapar.¹⁰⁴⁹

2.4.23.2. Harekesi Muhtelif (Farklı) Olan Hemzeler

Birinci vecih eğer iki hemzenin harekesi birbirinden farklı olarak gelirse ¹⁰⁵⁰”السُّفْهَاءُ أَلَا“، ¹⁰⁵¹”مِنْ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا“، ¹⁰⁵²”ثَهْدَاءُ إِذْ حَضَرَ“، ¹⁰⁵³”مَنْ يَشَاءُ إِلَى“، ¹⁰⁵⁴”جَاءَ أُمَّةٌ“، ¹⁰⁵⁵”صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ“ kelimelerinde olduğu gibi. İbn Kesîr ve Ebû Amr bu durumlarda ikinci hemzeyi teshil eder.¹⁰⁵⁵ Geri kalan kurrâ ise tahkik ile okur. Hemzenin harekesi fetha ise teshil yapılmaz. Mâkablinin meksur olması durumunda ikinci hemze “yâ”ya (ى) tebdil olunur veya fetha ile harekelendirilir. Zira kesra ve zamme “yâ” (ى) harfinin üzerine ağırlıklıdır. Örnek ¹⁰⁵⁶”مِنْ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا“ gibi. Şayet hemzenin mâkabli zamme olsa o zaman “vâv”a (و) tebdil olup fetha ile harekelendirilir zira zamme ve kesra “vâv” (و) harfinin üzerinde ağırlıklıdır ¹⁰⁵⁷”كَمَا آمَنَ السُّفْهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ“ örneğinde olduğu gibi.¹⁰⁵⁸

Eğer birinci hemze zamme ikinci hemze kesre olursa iki vecih üzerine teshil olunur. Birinci vecih tercih edilen görüştür ve kurrânın mezhebidir ki hemze “vâv”a (و) tebdil olunur. İkinci vecih nahiv ulemasınındır ki iki hemze arasına “yâ” (ى) harfi ile teshil edilir.¹⁰⁵⁹

Hemzenin mahreci aksal halktır ve ağır bir harftir. İki hemze bir yere cem‘ olduğunda okunuşu ağır olduğu için kurrâ dört vecih üzere hafifletmektedir. Birincisi ibdâl “اومن” “امن” “ایمانا” ikincisi hazf, üçüncüsü teshil ve dördüncüsü idgamdır. Nahivciler bu dördünü teshil ederler. Kurrâ

¹⁰⁴⁶ İki hemzenin mazmum olduğu tek yer bu örnektir.

¹⁰⁴⁷ Müellif Verş ve Kunbül’ün birinci hemzeyi tahkik, ikinciye teshil ile okuduğuna değinmemiştir.

¹⁰⁴⁸ Ebû Amr’ın bu kelimelerde teshil rivayetine rastlanmamıştır.

¹⁰⁴⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 137; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 62; el-Bennâ, *İthâf*, 1/189-193; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 67b; 06 Mil Yz A 8945, 55b-56a.

¹⁰⁵⁰ Bakara 2/13.

¹⁰⁵¹ A’raf 7/50.

¹⁰⁵² Bakara 2/133.

¹⁰⁵³ Bakara 2/142.

¹⁰⁵⁴ Müminun 23/44.

¹⁰⁵⁵ Burada Nâfi’nin de olması gerektiğini düşünmekteyiz.

¹⁰⁵⁶ A’raf 7/50.

¹⁰⁵⁷ Bakara 2/13.

¹⁰⁵⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 134; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 62; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 68a-68b; 06 Mil Yz A 8945, 56a-56b.

dahi onların istilâhen isti'mal edip teshil hazf, teshil idgam, teshil ibdâl ve teshil beyne beynedir. Bunda musannifin muradı ise teshildir, beyne beynedir.¹⁰⁶⁰

2.4.24. Müfred Hemzenin Hali (Verş'e Göre)

Müellif bu bölümde Verş kıraatine göre hemze-i münferide bahsini bizlere aktarmaktadır. Verş, fiilin baş harfi olan faal fiilinde bulunan hemze-i münferide'yi gerek sakın gerek harekeli olsun teshil¹⁰⁶¹ ederek okur.

Verş, ¹⁰⁶²”وَالْيَاخُودَ“ ¹⁰⁶³”يَاكُودَ“ ¹⁰⁶⁴”يَاْمُونُ“ ¹⁰⁶⁵”وَالْمُؤْتَفِكَاتِ“ ¹⁰⁶⁶”الَّذِي أُؤْتِمِنَ“ ¹⁰⁶⁷”وَيُؤْتِرُونَ“ kelimelerindeki harekesiz hemzelerde ibdâl yapmaktadır. Harekeli hemze-i münferide ¹⁰⁶⁸”يُؤَدِّي“ ¹⁰⁶⁹”مُؤَجَّلًا“ ¹⁰⁷⁰”وَالْمُؤَلَّفَةِ“ ¹⁰⁷¹”يُؤْخِرُهُمْ“ ¹⁰⁷²”لَا تُؤَاخِذُنَا“ bu kelimelerdeki hemzeleride “vâv”a (و) ibdâl etmektedir.¹⁰⁷³

Verş, ¹⁰⁷⁴”وَتُؤْوِي إِلَيْكَ“ ¹⁰⁷⁵”الْمَأْوَى“ ¹⁰⁷⁶”وَمَاؤَاهُمْ“ ¹⁰⁷⁷”وَمَاؤَاهُمْ“ ¹⁰⁷⁸”فَأُؤُوا إِلَى الْكُفِّ“ kelimeleri ve hemze-i müteharrikten ¹⁰⁷⁹”وَلَا يُؤُودُهُ“ buna benzer kelimeleri istisna edip tahkik ile okumuştur. Ve diğer kurrâ hemze-i münferide için her zaman tahkik ile okumuştur.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁵⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 68b; 06 Mil Yz A 8945, 56b.

¹⁰⁶⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 134; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 63; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 68b-69a; 06 Mil Yz A 8945, 56b-57a.

¹⁰⁶¹ Müellifin teshil demesinden anlaşılan kanaatimizce ibdâli kastettiğidir.

¹⁰⁶² Nisa 4/102.

¹⁰⁶³ Bakara 2/174.

¹⁰⁶⁴ Nisa 4/104.

¹⁰⁶⁵ Tevbe 9/70.

¹⁰⁶⁶ Bakara 2/283.

¹⁰⁶⁷ Haşr 59/9.

¹⁰⁶⁸ Ali İmran 3/75.

¹⁰⁶⁹ Ali İmran 3/145.

¹⁰⁷⁰ Tevbe 9/60.

¹⁰⁷¹ Nahl 16/61.

¹⁰⁷² Bakara 2/286.

¹⁰⁷³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 69a; 06 Mil Yz A 8945, 57a.

¹⁰⁷⁴ Ahzab 33/51.

¹⁰⁷⁵ Secde 32/14.

¹⁰⁷⁶ Ali İmran 3/151.

¹⁰⁷⁷ Ankebut 29/25.

¹⁰⁷⁸ Kehf 18/16.

¹⁰⁷⁹ Bakara 2/255.

¹⁰⁸⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 69a-69b; 06 Mil Yz A 8945, 57a-57b; Seb'a kıraatine göre söylenmiştir.

Verş ¹⁰⁸¹”يُنْسُ“ ¹⁰⁸²”يُنْسَمَا“ ¹⁰⁸³”يُنْرُ“ ¹⁰⁸⁴”الدَّيْنُ“ bu lafızları da ibdâl etmiştir. Kisâi ona tabi olmuştur ancak ¹⁰⁸⁵”الدَّيْنُ“ kelimesinde diğr kurrâya tabii olarak tahkik ile okumuştur.¹⁰⁸⁶

2.4.25. Hemzenin Harekesinin Önceki Sâkine Nakli

Bu bâbda Verş kıraatinin hemzenin harekesinin mâkabline naklinden bahsedilecektir. Herhangi bir kelimenin başında harekeli hemze olup ondan önceki kelimenin sonundaki harf sakın olsa ve harf-i medden değilse Verş nakil yapar.¹⁰⁸⁷ Ancak nakil yapabilmenin şartları vardır.¹⁰⁸⁸

Bu şartlar üçtür:

Hemzenin mâkablinin tenvin olması gerekir. Misal olarak ¹⁰⁸⁹”مِنْ نَبِيٍّ“ örnekleri verilmiştir.¹⁰⁹¹

Hemzenin mâkabli, lâm-ı tarif olması gerekir ¹⁰⁹²”تَنْبِيْرُ الْأَرْضِ“ ¹⁰⁹³”فِي“ örneklerinde olduğu gibi. Hatta bu lâm-ı tarif yazılıştta muttasıl, kurrâ beyanında munfasıldır.¹⁰⁹⁴

Hemzeden önceki kelimenin harfî sakın olması gerekir ki misal olarak ¹⁰⁹⁵”مَنْ آمَنَ“ ¹⁰⁹⁶”وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ“ ¹⁰⁹⁷”قَالَتْ أَخْرَاهُمْ“ kelimeleri verilebilir.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁸¹ Hud 11/98.

¹⁰⁸² Bakara 2/90.

¹⁰⁸³ Hac 22/45.

¹⁰⁸⁴ Yusuf 12/13.

¹⁰⁸⁵ Yusuf 12/17.

¹⁰⁸⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 130-132; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr*, 63-69; Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 12; el-Bennâ, *İthâf*, 1/194-195; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 69b; 06 Mil Yz A 8945, 57b.

¹⁰⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyşir*, 36-37.

¹⁰⁸⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 24a; 06 Mil Yz A 8945, 57b-58a.

¹⁰⁸⁹ Araf 7/94.

¹⁰⁹⁰ İhlas 112/4.

¹⁰⁹¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70a; 06 Mil Yz A 8945, 58a.

¹⁰⁹² Bakara 2/71.

¹⁰⁹³ Bakara 2/200.

¹⁰⁹⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70a; 06 Mil Yz A 8945, 58a.

¹⁰⁹⁵ Bakara 2/62.

¹⁰⁹⁶ Sad 38/48.

¹⁰⁹⁷ Araf 7/38.

¹⁰⁹⁸ Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 12; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70a; 06 Mil Yz A 8945, 58a-58b.

Yakûb (ö. 205/821) Hakka suresindeki ¹⁰⁹⁹﴿إِنِّي ظَنَنْتُ﴾ ayeti kerimesinde bulunan “hâ” (ه) harfini sükûn edip, hemze’yi tahkikle okumuştur.¹¹⁰⁰ Bunun sebebi ise hemze-i kat’ı olarak görülmüştür. Müellif “Ben Mısır üstadlarının bu şekilde okuduğu hatırımdadır” demiştir. Geri kalan kurrâ ise surenin hepsini tahkik hemze ile okudular. Kurrâ ¹¹⁰¹﴿الآنَ وَقَدْ﴾ ¹¹⁰²﴿عَصَيْتَ﴾ ¹¹⁰³﴿عَادًا الْأُولَى﴾ bu kelimelerde ihtilaf eylemiştir. Çünkü “عَادًا” kelimesinde vakf yapılırsa, ikinci kelime “أُولَى” şeklinde okunur. Fakat medd-i bedel olarak aslı gözetilip üç vecih ile yani tul, tavassut ve kasr ile okunur. Bir de bu kelime “أُولَى” şeklinde hemzesiz okunur ki bu durumda yalnız kasr yapılır. Böylece dört vecih olur ve hepsinde de “لَى” taklîl ile okunur.¹¹⁰⁴

2.4.26. Ebû Amr’a Göre Hemzenin Terki

Açıkbaş Mahmud Efendi, bu başlıkta hemzenin terki konusunu Ebû Amr’a göre ele almıştır. Açıkbaş, Ebû Amr’ın faal fiinde veya aynel fiinde gelen her hemze-i sakini namazda veya kıraat ederken idgam-ı kebir ile okuduğunu¹¹⁰⁵ beyan etmiştir.¹¹⁰⁶ Misal olarak ¹¹⁰⁷﴿يُسَمَّا﴾ ¹¹⁰⁸﴿يُؤْمِنُونَ﴾ ¹¹⁰⁹﴿يُؤْلُونَ﴾ gibi kelimelerde ibdâl yapmıştır, der.¹¹¹⁰

Ebû Amr bazı sebeplerden ötürü ibdâl yapmamıştır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

Cezimden dolayı sakinleşen hemze ¹¹¹¹﴿إِنْ نَشَأْ﴾ ¹¹¹²﴿وَيُهَيِّئْ لَكُمْ﴾

Emirden dolayı sakinleşen hemze ¹¹¹³﴿أَنْبِئُهُمْ﴾ ¹¹¹⁴﴿أَفْرَأْ﴾ gibi. Bu tür kelimeler on dokuz yerdedir.

¹⁰⁹⁹ Hâkka 69/19-20.

¹¹⁰⁰ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 36-37.

¹¹⁰¹ Yunus 10/91.

¹¹⁰² Yunus 10/51.

¹¹⁰³ Necm 53/50.

¹¹⁰⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70a-70b; 06 Mil Yz A 8945, 58b.

¹¹⁰⁵ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 58; Müellif burada Ebû Amr’ın takrib usulünden bahsetmiştir. Aşere de böyle bir okuyuşu olmamakla birlikte bu gibi yerlerde ravisi olan Sûsî ibdâl eder.

¹¹⁰⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 130-131; İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-Neşr*, 63;

¹¹⁰⁷ Bakara 2/90.

¹¹⁰⁸ Bakara 2/3.

¹¹⁰⁹ Bakara 2/226.

¹¹¹⁰ Pâlûvî, *Zübdetü’l-İrfân*, 11; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70b; 06 Mil Yz A 8945, 58b-59a.

¹¹¹¹ Şuara 26/4.

¹¹¹² Kehf 18/16.

İbdâli ağır gelen hemzeler ¹¹¹⁵”وَتُؤَي” ¹¹¹⁶”يُؤِي” gibi on yededir.

İbdâlden sonra, karışıklık meydana gelebilecek hemzeler ¹¹¹⁷”رُؤْيَاك” gibi.

İbdâl edildiğinde, başka kelimeye benzeme ve manası değişme ihtimali olan hemzelerde ¹¹¹⁸”مُؤَصَّدَةٌ” örneğinde olduğu gibi.¹¹¹⁹

İbn-i Mücahid bu sebepler vasıtasıyla verilen misallerde hemzeyi okumak gerektiğini ve kendisinin de böyle okuduğunu söylemiştir. Eğer hemze müteharrik olsa ¹¹²⁰”يُؤْلَف” gibi, Ebû Amr için ihtilaf olmayıp tahkik ile okur.¹¹²¹ Başarı sadece Allah’tandır diyerek konuyu tamamlamıştır.¹¹²²

2.4.27. Kurrâ-i Seb’a ve Râvileri

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bölümde yedi kıraat imamları ve ravilerin isimlerini zikretmiştir. Ayrıca rumuzlarıyla (aşağıda parantez içerisinde belirtilecektir) birlikte yedi kıraat imamın doğum yerlerini söylemiş fakat ravilerin doğum yerlerini belirtmemiştir. Müellif sadece bu bölümü eserinde nazım olarak vermiştir.

Yedi kıraat imamlarının ilki Nâfi (أ), Medine’de doğmuştur. Ravileri Kâlûn (ب) ve Verş’tir (ج). İbn-i Kesîr (د) Mekke’de doğmuştur. Ravileri ise Bezzî (هـ) ve Kunbul’dür (و). Ebû Amr (ح) Basralı olup ravileri Dûrî (ط) ve Sûsî’dir (ي). İbn-i Âmir (ö. 118/736) (ك) Şam’da dünyaya gelmiştir. Ravileri ise Hişâm (ل) ve İbn-ü Zekvân’dır (م). Âsım (ن) Kûfede doğmuştur. Ravileri Ebû Bekir Şu’be (ص) ve Hafs’tır (ع). Hamza (ف) ise Kûfe’de doğmuştur. Ravileri Halef (ض) ve Hallâd’dır (ق). Son imam ise Kisâî (ر) Kûfe’li olup ravileri Ebu’l-Hâris (س) ve Dûrî’dir (ت).¹¹²³

¹¹¹³ Bakara 2/33.

¹¹¹⁴ Alak 96/1.

¹¹¹⁵ Ahzab 33/51. (06 Mil Yz A 7084 demirbaşlı eserde “وَتُؤَي” yazıldığı gözlemlenmiştir.)

¹¹¹⁶ Ali İmran 3/75. (Her iki nüshada “وَتُؤَي” yazıldığı gözlemlenmiştir.)

¹¹¹⁷ Yusuf 12/5.

¹¹¹⁸ Hümeze 104/8.

¹¹¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teysîr*, 58; Dâni, *et-Teysîr*, 36-37; Pâlûvî, *Zübdetü’l-İrfân*, 12; el-Bennâ, *İthâf*, 1/194-206.

¹¹²⁰ Nur 24/43.

¹¹²¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, 131-132.

¹¹²² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 70b-71a; 06 Mil Yz A 8945, 59a-59b.

¹¹²³ Dâni, *et-Teysîr*, 8-16; el-Bennâ, *İthâf*, 1/16-20; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 71a-71b; 06 Mil Yz A 8945, 59b-60a.

Bu bilgilerle birlikte Dûrî'nin iki imama ravi olup önce Kisâî'nin sonra da Ebû Amr'ın ravisi olduğunu belirtmiştir.¹¹²⁴

Müellif, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* adlı eserinde bulunan Kurrâ-i Seb'a'nın ictima'i sembollerini vermiştir.¹¹²⁵

Tablo 2.1. Şâtıbiyye'ye göre İmam ve Ravilerin Simgeleri

Kıraat İmamları ve Ravileri	Rumuzlar
Âsım, Hamza ve Kisâî	ث ¹¹²⁶
Âsım, Ebû Amr, Hamza, İbn Kesîr, Kisâî ve İbn-i Âmir	خ
Kufiyyun ve İbn Âmir	ذ ¹¹²⁷
Âsım, Hamza, Kisâî ¹¹²⁸ ve İbn Kesîr	ظ
Âsım, Hamza, Ebû Amr ve Kisâî	غ
Hamza ve Kisâî	ش
Ebu Bekir, Kisâî ve Hamza	صحب
Hamza, Hafs ve Kisâî	صحاب
Nâfi ve İbn Âmir	عم
Nâfi, Ebû Amr ¹¹²⁹ ve İbn Kesîr	سما
İbn Kesîr ve Ebû Amr	حق
İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir	نفر
Nâfi ve İbn Kesîr	حرمي
Kufiyyun ve Nâfi	حصن

2.4.28. Fatiha Kavâidi

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bölümde Fâtiha kavaidi yani Fâtiha'nın nasıl okunması gerektiğine dair bazı kurallardan bahsetmiştir. Kur'an'ın sure sıralamaları içerisinde ilk sırada olan ve namazlarda okunan Fatiha suresinin okunuşu esnasında dikkat edilmesi gereken bazı kaideleri vardır. Bu kaidelere riayet edilmediği takdirde bazı yerlerde mananın değişmesine ve kıraatin batıl olmasına yol açmaktadır. Müellif bu kaidelerin hepsinde kıraat-ı seb'a'ya göre uygulanması gerektiğini, Fatiha suresi için dikkat edilmesi gereken elli yedi yere işaret etmiştir. Şayet bu yerlerin

¹¹²⁴ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 71a; 06 Mil Yz A 8945, 60a.

¹¹²⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*, 5.

¹¹²⁶ Müellifin eserine bakıldığı zaman ث harfi değil ن harfi gözükmektedir.

¹¹²⁷ Çalıştığımız eserlere bakıldığında “keskin zây” (ز) harfi gözüküyor.

¹¹²⁸ Mahmud Efendi eserinde Kisâîyi yazmamıştır.

¹¹²⁹ Müellif eserinde Ebû Amr yerine Ebu Bekir yazıldığı görülmüştür.

okunuşuna ve harflerin mahrecine riayet edildiği takdirde güzel bir kıraatin ortaya çıkacağını ifade etmiştir.¹¹³⁰

Açıkbaş, ilk olarak bazı ulemaya göre Fatiha suresinin ilk ayeti olarak sayılan besmeleyi ele almıştır.¹¹³¹ “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ibaresinde yer alan “bâ” (ب) harfine dikkat çekmiştir. “Bâ” (ب) harfinin şiddet sıfatından dolayı mahrecine riayet edilmesi gerektiği aksi takdirde “pe” olarak çıkacağını belirtmiştir.¹¹³²

“الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”¹¹³³ ayetindeki “الْحَمْدُ” lafzının sonunu med yapılmaksızın okunması gerektiğini belirtmiştir. “Dâl” (د) harfinde dilin fazla durmadan ardından gelen “لِلَّهِ” lafzının ilk “lâm” (ل) harfine geçmesi gerektiğini, devamında ise “لِلَّهِ” lafzında ikinci “lâm” (ل) harfinin şeddese dikkat çekmiştir. İlk “lâm” (ل) harfinden sonra gelen ikinci “lâm” (ل) harfinin şeddese yapıldıktan sonra sekteye mahal vermeden geçiş yapılması gerektiğini ifade etmiştir. “الْحَمْدُ” lafzının “dâl” (د) harfinden sonra “لِلَّهِ” lafzına geçerken ikinci “lâm” (ل) harfinde vakf yapılmaması gerektiğini, çünkü bu şekilde şeytanın isimlerinden olan “دل” zikredilebileceğini belirtmiştir. Bununla beraber *Teyisir* sahibi, halkın söylemiş olduğu bir durumu Fatiha suresinde dört yerde “دل”, “هرب”, “وكنع”, “وكنس” yanlış okunduğunda şeytanın isimlerinin ortaya çıktığını hocasına sormuş ve bunun üzerine hocası ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını, halktan gelen bu tarz suallere de riayet etmemesi gerektiğini söylemiştir. Fakat ulemadan Ebu'l-Yesr *Zelletü'l-Kâri* adlı eserinde böyle bir duruma dikkat çekerek bu tarz okuyuşun kelimenin sonundaki harfin ardından gelen kelimeyle birleşmesiyle okuyuş hatası olacağı ve bu durum mananın değişmesine yol açacağından namazı batıl ettiğini belirtmiştir.¹¹³⁴

“الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”¹¹³⁵ ayetindeki iki esmasının sonunda yer alan “mîm” (م) harfine fazla gunne yapmaktan sakınması gerektiğini belirtmiştir. Aynı

¹¹³⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 73a; 06 Mil Yz A 8945, 61a.

¹¹³¹ Fatiha 1/1.

¹¹³² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 73a; 06 Mil Yz A 8945, 61a.

¹¹³³ Fatiha 1/2.

¹¹³⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 73a-74a; 06 Mil Yz A 8945, 61a-62a.

¹¹³⁵ Fatiha 1/3.

zamanda “râ” (ر) harfine fazlaca şedde yapılmaması gerektiğini aksi takdirde ikinci bir “râ” (ر) harfinin eklenmesine yol açacağına ayrıca önceki veya sonraki harfin zayı olacağını ifade etmiştir. Cumhur kurrâ “وَأَخْزِرْ إِلَى كَاءٍ” ibaresiyle şeddede mübalağa yapmaktan men etmişlerdir. Ama teşdîdin terki caiz olmayan yerlerde şeddenin ziyadesini geçirmemek gerektiğini belirtmişlerdir.¹¹³⁶

¹¹³⁷“مَالِكِ يَوْمَ” ayetindeki “مَالِكِ” lafzının son harfi olan “kâf” (ك) harfi ile “يَوْمَ” lafzına dahil edilip “كَيَوْمَ” şeklinde okunmasının uygun olmadığını belirtmiştir. “Kâf” (ك) harfinin harekesini zayıfça “yâ” (ي) harfinin harekesini kuvvetçe söylendiğinde kayma olabileceğine dikkat çekilmiştir. Aksi takdirde okuyuş “كَيَوْمَ” şeklinde ortaya çıkar. Bunun yanı sıra okuyucunun “مَالِكِ” lafzının üzerine vakf ve sekte yapmaması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹³⁸

¹¹³⁹“إِيَّاكَ” lafzındaki “yâ” (ي) harfine hareke verildiğinde gunneden sakınılması gerektiğini ve hemzenin mahrecinden çıkarılmazsa açık bir okuyuş olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca “إِيَّاكَ” de “yâ” (ي) harfine şedde de mübalağa yapılmayacağını ve mutedil okunması ve “şîn” (ش) sesinin meydana gelmemesi gerektiğini belirtmiş ve “كَعْبُدُ” diye okunmasın “kâf” (ك) teşbih harfi (edat) gibi olmasın, demiştir. Sonra “إِيَّاكَ” kelimesinin “kâf” (ك) harfinin harekesini zayıf bir şekilde söyleyip “نَعْبُدُ” kelimesinin “nûn” (ن) harfinin harekesini kuvvetlice denmesi gerektiğini söylemiştir. O, “وإِيَّاكَ” kelimesinin “vâv” (و) harfinin harekesini açıkça söylenmesini ve “إِيَّاكَ” de geçen “إِيَّاكَ” gibi harflerin okunuşuna riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla “كَعْبُدُ” gibi “كَسْتَعِينُ” gibi kıraat edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonra “إِيَّاكَ” kelimesindeki “kâf” (ك) harfinin harekesini zayıfça deyip ¹¹⁴⁰“نَسْتَعِينُ” kelimesindeki “nûn” (ن) harfinin harekesini açıkça denilmesi, “كَسْ” şeklinde okunmamasını vurgulamıştır. “نَسْتَعِينُ” kelimesindeki “te” (ت) harfini açıkça deyip ve Kur’an-ı Kerim’in her yerinde sakın “sîn” (س) harfinden sonra “te” (ت) geldiği zaman açıkça

¹¹³⁶ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 74a-74b; 06 Mil Yz A 8945, 62a-63a.

¹¹³⁷ Fatiha 1/4.

¹¹³⁸ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 74b-75a; 06 Mil Yz A 8945, 63a.

¹¹³⁹ Fatiha 1/5.

zikretmek gerekir, aynı zamanda “تُسْتَعِينُ” kelimesindeki “ayn” (ع) harfinin harekesini verirken gunneden sakınmalı demiştir. Açıkbaş, ayrıca “تُسْتَعِينُ” kelimesindeki sonunda bulunan “nûn” (ن) harfinin harekesini verdiği zaman işmam yapma, diye belirtmiştir.¹¹⁴¹

Açıkbaş Mahmud Efendi, işmamın dudakları yummak ve görüntü olduğunu söyler. “İşmamı âmâ olan (görmeyen) kişi anlayamaz ve işmamın edası böyle olur ki dilin içini “nûn” (ن) harfinin mahrecine koyup ondan sonra iki dudaklarıyla iraba (harekeye) doğru işaret etmektir”, der.¹¹⁴²

Açıkbaş Mahmud Efendi, “إِهْدِنَا” kelimesinde “elif” (ا) harfine hareke verildiği zaman çeneyi yumuşak tutmak ve ağzını açıp gunneden de sakınmak gerektiğini aynı şekilde “إِهْدِنَا” kelimesinde “nûn” (ن) harfine hareke verildiği zaman gunneden sakınmak gerektiğini bildirmiş ve “ağzını fazla aç ki işiten kimse elif olduğunu anlasın”, demiştir. Bunun örneği Kur’an-ı azimde çoktur “ذَاقَا الشَّجَرَةَ” kelimesindeki gibi sesi bunların okuyuş şekli gibi çıkartmak gerektiğini beyan etmiştir. Ona göre diğer med harfleri de elif gibidir. “الصِّرَاطُ” kelimesinde “sâd” (ص) harfinin şeddesinde mübalağa yapılmamalı, aynı zamanda “tâ” (ط) harfî “te” (ت) diye okunmamalı yani itbak sıfatının (dilini üst damağa yapışması) okunması gerektiğini beyan etmiştir. Ona göre, “صِرَاطُ” kelimesini “sîn” (س) ile “سِرَاطُ” okumak caizdir. Ancak “مُسْتَقِيمٌ” kelimesindeki “te” (ت) harfini “tâ” (ط) harfî gibi okumamak gerektiğine dikkat çekerek harekesinin açıkça belirtilmesi gerektiğini söyler.¹¹⁴³

¹¹⁴⁴ “صِرَاطُ” kelimesinin şeddeli ve “tâ” (ط) harfini “te” (ت) diye okunmaması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Kur’an’da “صِرَاطُ” kelimesindeki “sâd” (ص) harfini “sîn” (س) ile okumak caiz, demiştir. “الَّذِينَ” kelimesindeki “lâm” (ل) harfinin şeddesini çok tutmamayı ve dahi “أَنعَمْتَ” kelimesinde bulunan hemzenin mahrecini güzelce okunmasını, aynı zamanda “أَنعَمْتَ” de “ayn” (ع) harfine hareke vermekten ve gunneden

¹¹⁴⁰ Fatiha 1/6.

¹¹⁴¹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 75a-75b; 06 Mil Yz A 8945, 63a-63b.

¹¹⁴² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 75b-76a; 06 Mil Yz A 8945, 63b.

¹¹⁴³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 76a; 06 Mil Yz A 8945, 64a.

sakınılması gerektiğini, ayrıca “ayn” (ع) harfini kendi mahrecinden, boğaz ortasından çıkartılması suretiyle ağzın açık tutulmasını gerektiğini beyan etmiştir. “تَعْلِيْهُمْ” şeklinde denilmemesi ve “اَنْعَمْتَ” deki “te” (ت) harfinin harekesini zayıfça okuyup “عَلِيْهُمْ” deki “ayn” (ع) harfinin harekesini kuvvetli okunmasını söylemiştir. “عَلِيْهُمْ” üzerinde durulmamasını söyler ve İmam Secâvendî’nin “عَلِيْهُمْ” üzerinde vakf yoktur, sözüne yer verir. Ancak İmam Mansur Iraki, kıraatte kârilerden Mâverâünnehir’de “عَلِيْهُمْ” üzerine vakf etmeyi caiz görmüşlerdir diye belirtmiştir. “Ayn” (ع) harfinin fethasının belli edilmesi ve “عَلِيْهُمْ” kelimesindeki “yâ” (ي) harfinin sükûnuna güzelce riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁴⁵

Açıkbaş Mahmud Efendi’ye göre “مَغْضُوبٍ” kelimesindeki “mîm” (م) harfinin harekesini verirken gunneden sakınılmasını ve harekesinin açıkça söylenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda “dâd” (ض) harfini okurken şeddeden sakınılması ve kendi mahrecinden çıkarılması gerektiğini çünkü “zel” (ذ) mahrecinden ya da “zây” (ز) veya “zâ” (ظ) mahrecinden çıkartılırsa çoğu kıraat alimine göre namazı bozacağını belirtmiştir. “Gayn” (غ) harfinin sükununu süratli söyleyip doğru bir şekilde eda ederek şeddeden sakınılması gerekir. “بِ عَلِيْهُمْ” diye okumayarak ve “مَغْضُوبٍ” kelimesinin “bâ” (ب) harfinin harekesini zayıfça okuyarak “عَلِيْهُمْ” kelimesinin “ayn” (ع) harfinin harekesini kuvvetlice okunmasını aynı zamanda “عَلِيْهُمْ” kelimesinin “mîm” (م) harfindeki sükûnu doğru telaffuz edilmesini beyan etmiştir.¹¹⁴⁶

Açıkbaş, “وَلَا الضَّالِّينَ” kelimesinde “vâv” (و) harfinin kendi mahrecinde güzel bir şekilde okunulmalı, eğer güzel okunulmazsa “mîm” (م) terk olunur ki iki harf de dudak harfidir, der. “وَلَا الضَّالِّينَ” kelimesinin “dâd” (ض) harfinin teşdidinde çok mübalağa yapılmayıp meddi uzatırken mübalağa yapılmasını zira alimlerin beyanı bu meddin dört elif olduğudur ki bu konu med babında açıklanmıştır. Yine buna uzatılan med denildiği beyan edilmiştir. Dilin

¹¹⁴⁴ Fatiha 1/7.

¹¹⁴⁵ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 76a-76b; 06 Mil Yz A 8945, 64a-64b.

¹¹⁴⁶ Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 76b-77b; 06 Mil Yz A 8945, 64b-65a.

ucunu harekesiz bırakarak “وَلَا الضَّالِّينَ” kelimesinin “lâm” (ل) harfinin mahrecine koyup ondan sonra üzerine med yapılmasını söylemiştir.¹¹⁴⁷

O, bu misallerin genel hatadan olduğunu ve harfleri tam çıkarma konusunda tamamıyla açıklandığını ve kimin orayı mütalaâ ederse bu anlatılanlara ihtiyaç duymayacağını belirtmiştir.¹¹⁴⁸

Med babında açıklandığı üzere Fatiha suresinde iki yerde vakf vardır. Bunlar “الَّذِينَ” ve “نَسْتَعِينُ” kelimeleridir. Bu usul vasl, vakf, kat’ı, med ve şeddenin beyanı olundu ki Fatiha suresine mahsus olmadığını, Kur’an-ı Kerim’in her yerinde bu üslubun kullanıldığını ifade etmiştir. Her kim Fatiha suresinde bu yetmiş yedi¹¹⁴⁹ meseleye riayet ederse aynı şekilde diğer surelerde de bu minval üzere okumaya kadir olacağını beyan etmiştir. Bir kimse müslümanlara imamlık yaparken korkmalı ve düzgün imamet yapmalıdır. Aynı zamanda bu zikredilen kaideleri ezberlemiş ve okumaya kadir olmalı eğer bunlar olmazsa imamete geçmemelidir ve namazını kendi kılmalıdır. Çünkü imamet büyük bir iştir. Bütün hamd alemlerin Rabbi olan Allah (c.c.) içindir.¹¹⁵⁰

Açıkbaş Mahmud Efendi, Fatiha suresindeki kelimeleri tek tek incelemiştir. Fakat gözümüze çarpan “غَيْرَ” kelimesi hakkında bir bilgi verilmediğidir. Ayrıca konunun başında elli yedi yerde riayet edilmesi gerektiğini bizlere söylerken konunun sonuna doğru yetmiş yedi yerde riayet edilmesi gerekir, denildiği görülmüştür.

2.4.29. Kur’an’ın Cem’i Nedir ve Câmi-i Kur’an Kimdir?

Açıkbaş Mahmud Efendi bu bölümde Kur’an-ı Kerim’in toplanma ve çoğaltılma sürecinden bahsetmiştir. Allahü Teâlâ Kur’an-ı Kerimi dünya göğüne Ramazan ayının Kadir gecesinde indirmiştir. Nitekim Kur’an-ı

¹¹⁴⁷ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 77b; 06 Mil Yz A 8945, 65a.

¹¹⁴⁸ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 77b; 06 Mil Yz A 8945, 65a.

¹¹⁴⁹ İlgili konunun başında 57 yerde yazarken burada 77 yerde diye belirtilmiştir.

¹¹⁵⁰ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 77b-78a; 06 Mil Yz A 8945, 65b.

Kerim’de “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ” “Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik”¹¹⁵¹ buyrulmaktadır.¹¹⁵²

Cebrâil (a.s.) aracılığıyla Kur’an-ı Kerim’in ayetleri ve sureleri Hz. Peygamber’e (s.a.v.) vahyolundukça yazıldığı bilinmektedir.¹¹⁵³ Hz. Peygamber bir ayet nâzil olunca, vahiy kâtiplerinden birini çağırarak “Bu ayet/ayetler veya sureyi, şu ayet veya surenin öncesine/sonrasına koyun.”¹¹⁵⁴ şeklinde buyurmuştur. Hz. Osman da, (ö. 35/656) vahiy geldiği zaman Hz. Peygamber’in kâtiplerine yazdırdığını, okuttuğunu ve levh-i mahfuzda kayıtlı olduğunu, rivayet etmiştir.¹¹⁵⁵

İbn-i Abbâs (ö. 68/687-88) “Bir surenin tamamlandığını, Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber’e “Bismillahirrahmanirrahim” diyerek “bu sure tamamlandı derdi” şeklinde bizlere nakletmiştir. Hz. Peygamber, Cebrâil’den (a.s.) sûre bitişlerini ve nasıl edâ edildiğini öğrendikten sonra vahiy katiplerine yazdırmıştır.¹¹⁵⁶ Sahabe-i Kirâm, ayetleri kağıtlar üzerine yazardı.¹¹⁵⁷ Fakat genellikle imkân kısıtlılığından dolayı vahyolunan ayetler hurma yapraklarına, ölen koyunların ve develerin kemikleri üzerine yazılıp ezberlenirdi.¹¹⁵⁸

2.4.29.1. Hz. Ebu Bekir Devri

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden Kur’ân-ı Kerim’in tamamının Peygamberimiz zamanında yazılmış olduğu ve birçok sahâbî tarafından ezberlendiği, fakat bir cilt halinde toplanmadığı anlaşılmaktadır.

Peygamberimizin vefatı ile Kur’ân’ın bir cilt halinde toplanmasını zaruri hale getiren -Yemame savaşında altı yüz kadar hafız sahabenin şehit edilmesi gibi¹¹⁵⁹- gibi hadiselerdir.¹¹⁶⁰ Hz. Ömer (ö. 23/644) (r.a.), yaşanan

¹¹⁵¹ Kadir 97/1.

¹¹⁵² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 78a; 06 Mil Yz A 8945, 65b-66a.

¹¹⁵³ İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: İfav, 2012), 157.

¹¹⁵⁴ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/232; Abdu’l-Azim Zürkani, *Menâhilü’l-İrfân fî Ulumi’l-Kur’an* (Beyrut: Daru İbni Hazm, 2017), 53.

¹¹⁵⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 78a-79b; 06 Mil Yz A 8945, 66a-66b.

¹¹⁵⁶ el-Makdisî Ebû Şâme, *el-Muşidu’l-Vecîz ila Ulumi Tete’lleku bi’l-Kitabi’l-Aziz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Daru Sadir, 1975), 33.

¹¹⁵⁷ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, 1/242.

¹¹⁵⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 4/207; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 79a-79b; 06 Mil Yz A 8945, 66b-67a.

¹¹⁵⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/7.

olayların Kur'ân'ı Kerim açısından sakıncalı sonuçlar doğurabileceğini düşünmüş -Yüce Allah kalbine ilham eylemiş- ve bu endişesini halife Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) açarak, Kur'ân'ın toplanması konusunda onu ikna etmiştir.¹¹⁶¹ Kur'an-ı Kerim'in, "أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ اللُّوحَيْنِ" "iki kapak arasına alınarak" "mushaf" adıyla kitaplaşması ilk halife ve Resûl-i Ekrem'in en yakın arkadaşı olan Hz. Ebu Bekir'e nasip olmuştur.¹¹⁶²

Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) "Bir gün Hz. Ebu Bekir sıddîk beni çağırmıştı. Yanına gittiğimde Hz. Ömer de orada bulunuyordu. Halife bana Kur'an'ı cem' eylemeyi teklif etti. Bu iş bana çok ağır geldi fakat birkaç gün sonra Allahü Teâlâ benim kalbime Kur'an-ı cem' eylemekte hayır olduğunu ilham eyledi ki ben Peygamberin zamanında kâtip idim. Ben Cebrâil'in (a.s.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nasıl kıraat ettiyse bütün hepsini ayet ayet ve sıra sıra ezbere biliyordum. Ardından Kur'an-ı azîmi o tertib üzere cem' eylemeye başladım. Tahtalarda, kağıtlarda, ağaç yapraklarında ve taşlarda yazılanlarla birlikte sahabede bulunan bütün her şeyi alıp yazdım. Berâe suresinin sonundaki ¹¹⁶³ "لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ" ayetine varınca hatırımdan gittiği için tekrar herkesten istedim ve Huzeyme b. Sâbit Ensari'de (ö. 37/657) buldum ve onun yanında yazıp sureyi bitirdim. Ayrıca ¹¹⁶⁴ "مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ" ayeti kerimesini de Huzeyme b. Sâbit Ensari'den talep edip onun yanında yazdım ve mushaf tamamlandı. Bu mushafın adını ise "Mushaf-ı Ümme" koydular."¹¹⁶⁵ şeklinde rivayet etmiştir.¹¹⁶⁶ Bu alınan tedbirlerde görüldüğü üzere son derece hassas bir metot uygulanarak Allah'ın kitabına yakışacak şekilde cem' edilen mushaf en ince ilmi araştırmalar sonucu toplanmıştır.

¹¹⁶⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, 166.

¹¹⁶¹ Süyûtî, *el-İtkan*, 1/202.

¹¹⁶² Süyûtî, *el-İtkan*, 1/185; Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 79b-80a; 06 Mil Yz A 8945, 67a.

¹¹⁶³ Tevbe 9/128.

¹¹⁶⁴ Ahzab 33/23.

¹¹⁶⁵ Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 9/303-304; İbn Ebî Dâvud, Ebubekir Abdullah b. Süleyman b. el-Aş'es es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, thk. Arthur Jeffery (Kahire: el-Matbaatu'r-Rahmaniye, 1936), 197.

¹¹⁶⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 80a-81a; 06 Mil Yz A 8945, 67b-68a.

Hiz. Ali (ö. 40/661) (r.a.) Hiz. Ebu Bekir hakkında¹¹⁶⁷ “أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْرًا فِي” “Mushaflar konusunda en büyük ecir onun’dur. Zira Kurân-ı Kerîm-i iki kapak arasında toplamış olan ilk kişidir”¹¹⁶⁸ demiştir.

Kur’an’ın yazılı olduğu sahiyeler, Hiz. Ebu Bekir’in hilafetinden dar’ul bekaya intikal¹¹⁶⁹ edene kadar, sonra Hiz. Ömer’in (r.a) vefatına kadar yanında durdu. Ardından Hiz. Ömer’in kızı aynı zamanda Hiz. Peygamber’in de eşi olan Hiz. Hafsa’da (ö. 45/665) kalmıştır.¹¹⁷⁰

2.4.29.2. Hiz. Osman Devri

Hiz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem’ edilen mushaf Hiz. Osmân’a (r.a.) teslim edilmişti. Ancak cem’ edilen mushafın sûre tertibi ve hangi lehçe ile yazıldığı bir sorun teşkil etmese de İslâm coğrafyasının genişlemesi nedeniyle özellikle de eda ve lehçe farklılıkları ortaya çıkmıştır.¹¹⁷¹ Hiz. Osmân (r.a.), hicrî 25. senesinde¹¹⁷² sahih olmayan kırâatları ortadan kaldırmak ve kırâat ihtilaflarını bertaraf etmek için Hiz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem’ edilen mushafın teksirini yapmıştır.

Hiz. Osman (r.a) hilafetinde Irak ve Şam fethedildiği zaman oranın halkında hiçbir mushaf olmadığından dolayı Kur’an’ın kıraatinde birçok ihtilaf ortaya çıkmıştır. Hatta halk birbirlerini tekfir edip ve kıraatları da inkâr etmeye başladılar. Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656) Irak ve Şam taraflarına gidip bu karışıklığı gördükten sonra Hiz. Osman’ın yanına gelip; “Kitabullah da Yahudiler ve Nasrânîler gibi ihtilaf eylemeden önce ümmeti Muhammed’e medet eyle” demiştir.¹¹⁷³ Hiz. Osman, Huzeyfe b. Yemân’ın bu sözü üzerine sahabeyi toplayıp “Kur’an kıraatinde ihtilafın olduğunu ve var olan mushafları çoğaltıp her birini bir vilayete gönderdim ki halk onlara

¹¹⁶⁷ 06 Mil YZ A 7084 Demirbaşı numaralı eserde kopukluk/eksiklik mevcut.

¹¹⁶⁸ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Mukni’ fi Ma’rifeti Resmi Mesahifi’l-Emsar ve Yelihi Kitabü’n-Nakt*, thk. Cemal Seyyid Rıfai (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Tûras, 2007), 16.

¹¹⁶⁹ 06 Mil YZ A 8945 Demirbaşı numara bu kısımda kopukluk mevcut.

¹¹⁷⁰ Buhârî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 3; Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’lme’sûr* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 2011), 4/331-332; Açıkbaş, *el-Güzide* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 81a; 06 Mil Yz A 8945, 67b-68a.

¹¹⁷¹ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 50-51.

¹¹⁷² es-Süyûtî, *el-İtkan*, 1/209.

¹¹⁷³ Cezerî, *en-Neşr*, 1/11; Zerkânî, *Menâhil*, 1/210.

iktidâ etsin” Sahabe-i Kirâm bu görüşün güzel olduğunu söylemiştir.¹¹⁷⁴ Hz. Ali (r.a.) dahi “Eğer ben halife olsaydım Hz. Osman gibi yapardım”¹¹⁷⁵ demiştir.¹¹⁷⁶

Hz. Osman’ın, istinsah işlemi sırasında çok dikkatli ve titiz olması, bu sorumluluğu yerine getirecek kişilerin seçiminde de etkili olmuştur. Hz. Hafsa’dan mushafları getirtip Said b. Âs’a (ö. 59/679) imlâ etmesini ve Zeyd b. Sâbit’e kitap haline getirmesini emretmiştir. Başka bir rivayette Abdullah b. Zeyd, Said b. Âs ve Abdurrahman b. Haris’e (ö. 43/663-64) imlâ etmesini, Zeyd b. Sâbit’e kitap haline getirmesini emretmiştir.¹¹⁷⁷ Eğer sizin bir sorunuz olursa Kureyş lügatine başvurun çünkü Kur’an Kureyş lügati üzerine indirilmiştir. Sonra Bakara suresinde ¹¹⁷⁸“الْأَبُوتُ” kelimesini birisi “الْأَبُوتُ” olarak okudu ve bu durumu Hz. Osman’a arz ettiler. Hz. Osman o kelimenin “الْأَبُوتُ” olduğunu Zeyd b. Sâbit’e söyleyip mushafa geçirmiştir.¹¹⁷⁹ Bu mushafın adını “Mushaf-ı İmame” koydular.¹¹⁸⁰ Her birisini bir şehre göndermelerinin sebebi bir ihtilaf vaki’ olduğu zaman mushafa müracaat etmeleridir. Mushafların gönderildiği şehirler Mekke, Kufe, Basra ve Şam’dır. Bununla birlikte bir Mushaf da Medine de bırakılmıştır. Başka bir rivayette Mushaf gönderilen şehirler arasında Yemen ve Bahreyn de vardır.¹¹⁸¹ Sonuç olarak Hz. Osman’ın görüşleri, tedbirleri ve yönlendirmesi böyledir.¹¹⁸²

Müellif, “Zeyd b. Sâbit’in her bir mushafı bir kıraat üzerine yazdığını bu yüzden her şehir farklı kıraate tabi olmuştur. Hala o şehirlerin kâripleri ve mushafları bu üslup üzeredir” demiştir.¹¹⁸³

¹¹⁷⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 6/2; Cezerî, *en-Neşr*, 1/31.

¹¹⁷⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 1/8; Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 207.

¹¹⁷⁶ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 85b; 06 Mil Yz A 8945, 68a-69b.

¹¹⁷⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sadr, 1975), 57; Zerkeşi, *el-Burhan*, 1/297.

¹¹⁷⁸ Bakara 2/248.

¹¹⁷⁹ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 19.

¹¹⁸⁰ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 203.

¹¹⁸¹ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 207.

¹¹⁸² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 81a; 06 Mil Yz A 8945, 69a-69b.

¹¹⁸³ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 82a; 06 Mil Yz A 8945, 69b-70a.

Önceden mushaflarda nokta ve i'rab yoktu, ancak Peygamber efendimiz zamanında dahi imale gelen yerlerde bir şerh niteliğinde işaretler koyulmuştur. Zira birisi kıraat ettiğinde ve bunu başka birisi işittiğinde taaccüb (şaşma, hayret etme) ederdi. Hz. Ömer'den nakledildiğine göre bir gün Mescid-i Şerifte namaz kılarken Hişâm b. Hakem (ö. 179/795) Furkan suresinde benim öğrendiğim şeklin dışında bir kıraat etti. Namaz bittikten sonra “sana bu kıraati kim öğretti?” diye sordum o da “Hz. Peygamberden öğrendim” diye cevap vermiştir. Onu tutup Peygamberin önüne götürdüm ve dedim ki; Yâ Rasulullah! Furkan suresini sizin bana öğrettiğiniz şekilde kıraat etmedi. Peygamber Efendimiz Hişâm'a oku dedi ve Hişâm namazda kıraat ettiği gibi okuduktan sonra Peygamberimiz “bu şekil de nazil oldu” buyurdu. Ardından Hz. Ömer'e de okutmuştur ve bu şekilde de nazil olduğunu söylemiştir. Bundan sonra “كَلَّا كَمَا مُحْسِنٌ مُّجْمِلٌ أَنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ سَبْعَةَ أَحْرَفٍ” “İkiniz de doğru ve güzel okudunuz. Kur'an yedi harf üzerine nazil oldu kolayınıza geleni okuyun.” hadis-i şerifini buyurmuştur.¹¹⁸⁴ Bu hadis-i şerifin manasını Açıkbaş, “Ola ki ikiniz dahi Kur'an-ı azîmin kıraati sebebiyle nefesinize hüs-n-ü cemâl hazıl kılarız” şeklinde açıklamıştır. Tahkik, Kur'an-ı azîm yedi üslup üzere nazil olmuş ve hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun demektir. Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]) ve Ömer b. Âs arasında buna benzer bir durum yaşanmış olup Peygamber Efendimiz yine aynı cevabı vermiştir.¹¹⁸⁵

Kurrâ-i Seb'a bu kıraatleri tâbiînden istima' etmiştir. Bu yüzden Ebû Amr, Âsım, Hamza ve Kisâi kıraatleri için medar-ı kıraat denmektedir. Kâğıt paralara, tahtalara ve hurma yapraklarına yazılan ayetler Ümm-ü Mushaf tamamlanınca sahabe tarafından bir yere toplanıp yakılmıştır.¹¹⁸⁶ Yakmalarının sebebi ise Kur'an-ı Kerim'e mana olarak yakın fakat Kur'an'dan olmayan lafızlar olduğudur. Zira ¹¹⁸⁷“كَالْعَيْنِ الْمَنْفُوشِ” yerine ¹¹⁸⁹“وَلَا”، فامضوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ” yerine ¹¹⁸⁸“فَاسْعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ”، ¹¹⁸⁸“كَالْصَّوْفِ الْمَنْفُوشِ”

¹¹⁸⁴ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 5; Zerkeşî, *el-Burhan*, 1/211.

¹¹⁸⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 82a-83a; 06 Mil Yz A 8945, 70a-70b.

¹¹⁸⁶ Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 209-210.

¹¹⁸⁷ Karia 101/5.

¹¹⁸⁸ Cuma 62/9.

¹¹⁸⁹ Fatiha 1/7.

”زُفِيَّةٌ وَاجِدَةٌ” yerine ”صَيِّحَةٌ وَاجِدَةٌ”،¹¹⁹⁰ ”وَعَبْرُ الضَّالِّينَ” yerine ”الضَّالِّينَ” lafızlarıdır.¹¹⁹¹ Yazdığımız bu cümlelerin doğru olanları, Hz. Peygamber’in son kıraatinde de mürtefi’ olmuş ve hala bu kıraatler mevcuttur.¹¹⁹²

Her yıl Ramazan ayında Kur’an-ı Kerim’in kendisine nazil olan ayetlerini Hz. Peygamber, Cibrîl (a.s) ile karşılıklı hatim ederdi.¹¹⁹³ Peygamber yılda iki kez farklı kıraatlerde hatim yaparken Zeyd b. Sâbit orada bulunurdu. Bu yüzden bunlara harfî Zeyd b. Sâbit derler. Hz. Peygamber Übey b. Kâ’b’a Kur’an-ı iki kere hatmetmesini emretti burada dahi ikisi de farklı kıraatti.¹¹⁹⁴

Bu ayrıntılardan sonra sonuç olarak müellif şunları söylemektedir: Hz. Peygamber talim ettiği üzere halk arasında meşhur olan görüş Kur’an’ın toplanmasını tertip eden Hz. Osman, Kur’an’ı toplayan ise Zeyd b. Sâbit’tir. Sahabe-i Kirâm ilim kitaplarında ve hecâ-i mushafta Zeyd b. Sâbit’in mertebesi yüksek ve ehliyetli olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca bütün ulema ve Küttâb-ü Üdyâ, Zeyd b. Sâbit’in yazdığı imla kurallarına aykırı yazmak uygun olmadığını çünkü Peygamber’in vahiy kâtibi olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁹⁵

Hz. Peygamber hayır dualarını kâtibi ile birlikte yazar, kitabetini oldukça beliğ (özlü) şekilde yapardı. Okuyanlar, yazanı hemen anlardı fakat bazı lafızları da farklı bir üslup ile yazılırdı. Farklı üslup ile yazılanları kimse anlamaz, hatta Kur’an’da rivayet olunan bazı lafızların anlaşılmasının sebebini kelimenin kıraatinin yanlış yazılmasından dolayı olduğunu söylemişlerdir. Ulemâ’nın bir kısmı bu sözü ayıplamış, diğer bir kısmı Zeyd b. Sâbit’in imlası dışında başka bir imla ile yazmak kimsenin haddine olmadığını söylemiştir. Zeyd b. Sâbit, bu imlayı Cebrâil’in Peygamber Efendimize vahyetmesi neticesinde kendisine bildirmesi ile yazmıştır. Kur’an bu nazım ve hece ile vahyolunmuş ve levh-i mahfuzda da

¹¹⁹⁰ Yasin 36/29. ve Yasin 36/49.

¹¹⁹¹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*, 203.

¹¹⁹² Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 83a-84a; 06 Mil Yz A 8945, 70b-71b.

¹¹⁹³ Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Mugîre b. Berdizbeh el-Cûfî el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî (Fedailu'l-Kur’ân)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır (Beyrut: Daru Tevki’n-Necat, 2001), 6/192.

¹¹⁹⁴ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 84a; 06 Mil Yz A 8945, 71b.

Kur'an'ın imlası bu şekilde kaydedilmiştir. Dolayısı ile bu kitabete muhalefet etmeyip mushafın kâtibi olan Zeyd b. Sâbit'in imlasına riâyet etmek son derece önemlidir.¹¹⁹⁶ Hatta Bakara suresinde ¹¹⁹⁷”وَاللَّهُ يَفِيضُ وَيُسْطُ”

¹¹⁹⁵ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 86a; 06 Mil Yz A 8945, 71b-72a.

¹¹⁹⁶ ed-Dânî, *el-Mukni*, 10, Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/379.

¹¹⁹⁷ Bakara 2/245.

ve A'raf suresinde ¹¹⁹⁸”وَرَادَكُمْ فِي الْخُلُقِ بَسْطَةً” Kâtib-ü Mushaf da “sâd” (ص) ile yazmıştır. Müellif, “Nâfi, İbn Kesîr, Ebu Ca'fer, İbn Âmir ve Kisâi “sâd” (ص) ile okumuşlardır. Kâtib-i Mushafa tabi' olmanın gerekliliği budur, yoksa mushaflara “بَسْطَةً” “sâd” (ص) olarak yazılırdı” demiştir.¹¹⁹⁹

Açıkbaş Mahmut Efendi risalesini “Elhamdülillahi rabbil alemin kitabımız bitti. Ve sallallahü ala seyyidina Muhammed'in ve âlihî ve sahbihi'l-kirâm.” diyerek nihayete erdirir.

¹¹⁹⁸ Araf 7/69.

¹¹⁹⁹ Açıkbaş, *el-Güzîde* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084), 86a-87a; 06 Mil Yz A 8945, 71b-73a.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk'ın insanlığa inzal ettiği son kitaptır. Nâzil olduğu zamandan günümüze kadar müslümanlar, Kur'ân'ın korunması, anlaşılması ve tatbik edilmesi hususunda çok titiz davranmışlardır. Bunun yanı sıra usulüne uygun okunmasına da büyük önem vermişlerdir. Hiç şüphesiz ki Kur'ân'ın usulüne uygun okunmasını konu edinen tecvid ilminin de çok önemli olduğu aşıkardır. Tecvid ilmiyle ilgili mensur ve manzum pek çok eser telif edilmiştir. Bu eserlerden biri de Açıkbaş Mahmud Efendi'nin telif ettiği *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid*'dir.

On altıncı yüzyılın başlarında dünyaya gelen Açıkbaş Mahmud Efendi, Osmanlı döneminde yaşamış âlimlerden biridir. Amcasının yanında dini eğitime başlayan Açıkbaş, bölgede bulunan yöneticilerin sohbetlerinden etkilenerek voyvoda olmaya karar vermiştir. Belli bir süre voyvoda görevini icra ettikten sonra muhtelif ülkelere giderek ilim tahsiline devam etmiştir.

Müellif, amcasının vefatından sonra Âmid'den (Diyarbakır) Bursa'ya gelerek, Hisar semtinde kurduğu dergâh ile şehrin kültür hayatına katkı sağlamıştır. Bu süreçte talebe yetiştirmiş ve dini ilimler üzerine eserler telif etmiştir. *Risâle-i Nûrbahşiyye* adlı tasavvufi bir eseriyle birlikte Seyyid Mahmûd-ı Hemedânî'nin *Evrâd-ı Fethiyye* adlı Farsça eserini şerh ve tercüme ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde, edebiyat ve şiir gibi alanlarda da önemli çalışmalar yapmıştır. Bu da bize müellifin ilgili alanlarda bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Müellifin üç eserinden biri olan *Güzîde* adlı bu çalışma içerdiği konular itibarıyla tecvid ve kıraat yönü olan bir çalışmadır. Türkiye'de Hafs kıraati yaygın olmasına rağmen müellif kıraat-ı seb'a ile ilgili bazı bahisleri de ele almıştır. Bu eserde bir nakşibendi tasavvuf aliminin tecvid ilmine bakış açısını görmekle birlikte kıraat ilmini bildiğini de anlıyoruz.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin tecvid ve kıraat konularıyla ilgili olan *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* adlı risalesinin dili Osmanlıcadır. Müellif eserinde konuları, sade ve anlaşılabilir bir üslûpla ele almış, yirmi dokuz ana başlık altında toplamıştır. Genel olarak bakıldığında Açıkbaş Mahmud Efendi'nin, tecvid kaidelerinin hepsine değindiğini söyleyebiliriz. Ancak kıraat kaidelerinin tamamı için böyle bir şey söylemek mümkün değildir.

Müellif tecvid ve kıraat konularına giriş yapmadan önce mukaddimesinde Kur'ân'ın düzgün okunması gerektiğini ve bunun için yapılması gereken faaliyetlere ilişkin bilgilere hatta tecvid ilmini öğrenmenin hükmüyle ilgili bilgilere de yer vermektedir. Konuları ele alırken faydalandığı eserlerden de bahsetmektedir. Bazen müellif ismini verirken bazen de sadece eser ismiyle yetinmektedir. Bunun yanında eser ve müellifin adını beraber zikrettiği de olur. Eserine diğer tecvid eserlerinde alışlagelen üslubun aksine ilk olarak “Dişlerin Kısımları” başlığıyla başlamakta, bu başlık altında insanların dişlerinin otuz iki tane olduğunu ve altı kısma ayrıldığı söylemektedir. Harflerin mahreç ve sıfatlarını izah ederken yaygın hatalara işaret etmekte ve her harfin nasıl telaffuz edileceğine dair bilgilere değinmektedir. Müellifin, lahn-ı celî ve lahn-ı hafî konusunda tüm harflerin sıfatlarını, hataya düşmemek için nasıl ve nereden çıkartılması gerektiğine dair bilgiler aktarması, ciddi bir çalışma yaptığının kanıtıdır.

Konuların işleniş biçimi olarak Açıkbaş Mahmud Efendi'nin eseri ele alınacak olursa, müellifin her bir konu başlığı üzerine vermiş olduğu malumatların akabinde örneklerle konuyu tamamladığı görülmektedir. Açıkbaş Mahmud Efendi'nin konu anlatımının akabinde örneklere yer vermesi muhatabına yeni öğrenmiş olduğu tecvid kaidesini uygulama ve pekiştirme imkânı sunmaktadır. Müellifin buna ek olarak tecvid kaidelerinin mutlaka fem-i muhsin bir hocadan telaffuz keyfiyetinin öğreniminin gerekliliğini vurgulaması önemli husustur. Tecvid konularını işlerken yer yer namazdaki tilavet esnasında yapılan bazı hataların namazı ifsat edeceği ile ilgili yorumu dikkat çekicidir.

Osmanlı dönemi telif eserlerinin karakteristik özelliği olan İbnü'l-Cezerî ve Şatibî'yi referans kabul etme durumu bu eser için de geçerlidir. Zira hemen her konuda iki isimden birine atıfta bulunmuştur. Çoğu günümüz tecvid eserlerinde müstakil başlıklarda gördüğümüz harf-i med, medd-i tabii, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, huruf-ı mukattaa, sebeb-i med ve medd-i ârız gibi konular birbiriyle irtibatlı olduğundan, bu tecvid kaidelerini dercederek meddât başlığı altında ele almaktadır. Eseri benzerlerinden ayıran önemli özelliği ne müstakil bir tecvid ne de tamamen kıraat alanında yapılmış bir çalışmadır; her iki alanı da bir araya getiren bir çalışma niteliğindedir. Özellikle son üç bâbta yedi kıraat imamı ve ravilerine, Fatiha'nın nasıl okunması gerektiğine ve Kur'an-ı Kerim'in toplanması, çoğaltılması ile ilgili süreci anlatan başlıklara yer vermesi dikkat çekmektedir.

Risâlede ele alınan konuların normal bir eserle mukayese edildiğinde sistematik olduğu görülür. Ele aldığı konular, verdiği örnekler ve refere ettiği kaynaklar ile çalışma nitelikli hale gelmiş; bu anlamda müellifin başta ifade ettiği eserin telif sebebini (Kur'an'ı düzgün okuma, hatalardan kurtulma) dolduracak düzeye geldiğini söylemek mümkündür.

Eserde kullanılan kaynaklara bakıldığında zengin bir kaynakça olduğu göze çarpmaktadır. Çalışmanın içerisinde kıraat ve tecvid gibi alanlara ait eserlere yer verilmiştir. Bu eserler *en-Neşr*, *Şâtıbiyye*, *Ca'berî*, *Teysîr*, *Secavendî*, *Dürre-i Cezerî*, *Dürre-i Ferîde*, *Tuhfetü'l-Huffaz*, *Hallu'r-Rumuz*, *Kavâidu'l-Adl* ve *Kaside-i Cemâleddin*'dir. Müellif, eserin ismini *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* koymasının sebebini sayılan eserlerden faydalandığını ve eserlerin güzidesi olarak gördüğünü belirtmesi yerinde bir ifadedir.

Sonuç olarak Açıkbaş Mahmud Efendi'nin ağırlıklı olarak tecvid ve kısmen de kıraat konularının usta bir şekilde ele aldığı bu eser, ismiyle müsemma *el-Güzîde fî i'lmî't-tecvid* okuyucuları için vazgeçilmez bir kaynak niteliğinde faydaya medar bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- Açıkbaş, Mahmud. *el-Güzide*. Ankara: Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 7084, 88.
- Açıkbaş, Mahmud. *el-Güzide*. Ankara: Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8945, 73.
- Açıkbaş Mahmud Efendi. *Risâle-i Nurbahşiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Koleksiyonu, nu. 146.
- Âsım Efendi, Mütercim. *el-Okyânûsu 'l-basît fî Tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-Muhît Kâmûsu 'l-Muhît Tercümesi*. thk. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi İstanbul: Pasifik Ofset, 2013.
- Akkuş, Murat - Onur, Zafer. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tecvîdü'l-Kur'ân bi Lisâni'l-'Arabî İsimli Risalesi: Tahkik ve Tahlil". *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 36.
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Alkış, Abdurrahim. "XII. Ve XVII. Asırlar Arasında Diyarbakır'da Tasavvuf Kültürü". *Şarkiyat* 7/1 (19 Mart 2016), 15-32.
- Alparslan, Ali. "Ali b. İlyâs Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/400. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Altınışik, Kezban. *Naksîbendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2006.
- Aslan, Nazim. *17. Yüzyılda Diyarbakır'da Tasavvufî Hayat*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2017.
- Atik, M.Kemal. "Ca'berî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/527. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Baykal, Kazım. *Bursa ve Anıtları*. İstanbul: Cenkler Matbaası, 1982.
- Beliğ, İsmail. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Ankara, 1. Basım, 1998.
- Berî, Halîl el-Ca'. *Ukûdü'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetu Kurtuba, 2005.
- Beysaboğlu, Şevket. *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*. 3 Cilt. Ankara, San Matbaası., 1996.
- Birgivi, Pir Ali. *Tecvidi Edâiyye*. İstanbul: Asitâne Yayıncılık, 1984.
- (Bursada Kültür), Bursada Kültür. "Süleyman Çelebi ve Komşuları". Erişim 08 Mayıs 2023. http://www.bursadakultur.org/suleyman_celebi.htm
- Ceyhan, Semih. *Türkiye'de Tarikatlar*. İstanbul: İSAM, Birinci basım., 2015.
- Çetin, Abdurrahman. "Et-Teysîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. İstanbul: Emin Yayınları, 38. Baskı., 2016.
- Çetin, Abdurrahman. "Secâvendî, Muhammed B. Tayfûr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çollak, Fatih. "eş-ŞÂTİBİYYE". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Dede, Süleyman. *Molla Ali El-Kârî, Kiraat İlmindeki Yeri Ve El-Minehu'l-Fikriyye Fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye Adli Eserin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni' fî Ma'rîfeti Resmi Mesahifi'l-Emsar ve Yelihi Kitabü'n-Nakt*. thk. Cemal Seyyid Rıfai. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2007.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Muktefâ fî'l-Vakfi ve'l-İbtida*, thk. Yusuf Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 1987.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Şerhu Kasîdeti Ebî Müzâhim el-Hâkânî elleti Gâlehâ fî'l-Kurrâ ve Husni'l-Edâ*. thk. Gazî b. Büneydir el-Umerî. Mekke: Kuliyetu'd-Da'veti ve Usulî'd-Dîn, 2014.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *et-Tahdîd fîl İtkanı vet Tecvid*. thk. Ğanim Kadduri Hamed. Umman: Dâru Ammar, 2000.
- el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Mugîre b. Berdizbeh el-Cûfî. *Fedailu'l-Kur'ân, Sahihü'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır. Beyrut: Daru Tevki'n-Necat, 2001.
- el-Ca'berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl. *Ukûdû'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*. thk. Ebû Asım Hasan b. Abbas İbn. Kutub. Kâhire: Mektebetu Kurtuba, 2005.
- el-Cüraysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fî 'İlmi't-Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- el-Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf an Vucûhi'l-Kirâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hucecihâ*. thk. Muhyiddîn Ramazan. Dimaşk: Mucemmu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1974.
- el-Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kirâe ve Tahkiki Lafzi't-Tilâve*. thk. Ahmed Hasan Ferhat. Ürdün: Dâru Ammar, 1996.
- el-Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdih fî't-Tecvîd*. thk. Ğanim Kaddûrî el-Hamed. Umman: Dâr-u Ammâr, 2000.
- el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Muşidu'l-vecîz ila ulumi tete'lleku bi'l-Kitabi'l-Aziz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Daru Sadir, 1975.
- el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Mürşidü'l-Vecîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sadr, 1975.
- el-Mâlekî, Abdülvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi's-Sedâd. *ed-Dürrü'n-Neşîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr*. thk. Âdil Ahmet Abdulmevcud - Ali Muhammed Mu'avvid. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Emîn Efendi, Muhammed. *Umdetü'l-Hallân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân*. İstanbul: Hanefiyye Kitabevi.
- es-Sebr, Abdülaziz Nâsır. *el-Mübhic fî Kirâati's-Semân ve Kirâati İbn Muhaysin ve'l-A'meş ve'bnü Muhaysin ve'l-Yezîdî*. Suud: el-İslamiyye Üniversitesi, Usulu'd-Din Fakültesi, Doktora Tezi, 1981.
- es-Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Fethü'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*. thk. Cemâleddîn Muhammed Şeref - Mecdi Fethi Seyyid. Mısır: Dâru Sahâbeti't-Türâs, 2004.

- es-Seyyid, Bâsim b. Hamedî b. Hâmid. “Tercihâtü'l-İmâm Ebî Bekir b. Mihrân fî Mesâilî'l-Kirâat min Hılâli Kitâbeyhi el-Mebsût ve'l-Gâye”, *Mecelletü Tibyân li'd-Dirâsâtî'l-Kur'aniyye* 27 (2016), 91.
- es-Sicistânî, Ebubekir Abdullah b. Süleyman b. el-Aş'es. *Kitâbu'l-Mesâhif*. thk. Arthur Jeffery. Kahire: el-Matbaatu'r-Rahmaniye, 1936.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- eş-Şâtibî, el-Kâsım b. Firruh b. Halef b. Ahmet. *Hurzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*. Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2010.
- Fahreddin, Mehmed. *Gülzar-ı İrfan*. İstanbul: İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nu. 1089, 154.
- Ferahidi, Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Davut Sellum Süleyman el-Anbekî. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2004.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kirâat-i Aşere*. Ankara: Dîb Yayınları, 1. Baskı., 2016.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İlkharf Yayıncılık, 1. Baskı., 2018.
- Güneş, Kadir. *el-Mu'cem Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul, Mektep, 2011.
- Hacımısıroğlu, Mücella. *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*, ts.
- Hamed, Gânim el Kaddûrî el-. *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*. İstanbul: İfav Yayınları, 1. Baskı., 2021.
- Hamed, Ganim Kaddûrî. *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özelinde-*, çev. Mehmed Emin Maşalı - Naci Demirci - Fatma Yasemin Mısırlı - Mücella Hacımısıroğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- İbn Cinnî. *Sırru Sinâ'Ati'l-İ'râb*. thk. Mustafâ es-Sekâ. Kahire: Daretu İhyai't-Türasi'l-Kadim, 1954.
- İbn Tahhân, Ebî'l-Esbeği's-Sümâtî. *el-Enbâ fî Usûli'l-Edâ*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin İmârât: Mektebetü's-Sahâbe, 2007.
- İbn Tahhân, Ebî'l-Esbeği's-Sümâtî. *Mehâricu'l-Hurûf ve Sıfâtuhâ*. thk. Muhammed Ya'kûb Türkistânî. Beyrut: Resâil mine't türâs, 1991.
- İbn Tahhân, Ebî'l-Esbeği's-Sümâtî. *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'alimi'l-Mekârî*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, 2007.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*. thk. Ali b. Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1940.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*. thk. Gânim Kadduri Hamed. Beyrut: Müessesetür Risale, 2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *Tahbîru't-Teyşîr*. thk. Abdulfettâh el-Kâdi. Kahire, 1972.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *Takrîbu'n-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Muallime, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yusuf. *Mukaddimetü'l-Cezerî*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, 2000.
- Kadıoğlu, İdris. *Ali Emîrî Efendi - Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

- Kara, Mustafa. “Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar (I)”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak 1991).
- Kara, Mustafa. *Bursada Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Uludağ Yayınları, 2012.
- Karabey, Turgut. “Tarih Düşürme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: Marmara İfav, 2009.
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: 2012.
- Kârî, Ali. *el-Minehü’l-Fikriyye fî Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*. thk. Ahmet Şükrü. Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Leâliu’s-Seniyye Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*. thk. el-Hasen b. Abbâs b. Kutub. Kahire: Muessesetü Kurtuba, 2004.
- Kepecioğlu, Kamil. *Bursa Kütüğü*. 4 Cilt. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- Maxim, Mihai. “Voyvoda”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/127-129. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mertoğlu, M. Suat. “Salâtüselâm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/23-24. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdele>
- Mücâhid et-Temîmî, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbu’s-Seb’a fî’l-Kırâât*. thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dâru’l-Meârif, 1972.
- Naîma Mustafa Efendi. *Naîmâ Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1968.
- Otradî, Celâleddin. *Kitâbü’l-Vukûf*. İstanbul: Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02824-012, 93b-99a.
- Öcalan, Hasan Basri. “Açıkbaş Mahmud Efendi ve Risale-i Nurbahşiyyesi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (01 Aralık 2008), 363-378.
- Öcalan, Hasan Basri. *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. Bursa, Graphis Matbaa., 2002.
- Öcalan, Hasan Basri. *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmud Efendi*. Bursa: Gaye Kitabevi, 2012.
- Öz, Mustafa. “Kurra”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/445-446. Ankara: TDV Yayınları, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurra>
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Urmiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Pakdil, Ramazan. *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İfav Yayınları, 21. Basım, 2022.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebû Bekr el-Mer’aşî. *Cuhdû’l-Mükil*. thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammar, 1996.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr b. Kanber. *el-Kitâb Kitâb-ü Sîbeveyh*. thk. Abdüsselem Muhammed Harun. Kâhire: Mektebetü Hancı, 1982.
- Süyûtî, Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman. *ed-Dürrü’l-mensûr fî’t-tefsîr bi’lme’sûr*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2011.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyî’u’l-Fuzalâ Şeyhî’nin Şakâ’ik Zeyli*. 4 Cilt. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1. Basım, 2018.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İfav Yayınları, 3. Baskı., 2013.

- Temel, Nihat. *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtida*. İstanbul: İfav Yayınları, 5. Basım, 2019.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret yayınları, 1990.
- Tülücü, Süleyman. “İbnü'd-Dehhân”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/8. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. “ÂCİZÎ, Aziz Mahmûd Urmevî”. Erişim 03 Mayıs 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/acizi-aziz-mahmud-urmevi>
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. “RESMÎ, Açıkbaş Mahmud Efendi”. Erişim 03 Mayıs 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resmi-acikbas-mahmud-efendi>
- Uygun, Mehmet Nuri. “Zikir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/412-413. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Hamdele”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamdele>
- Yazıcı, Mehmet Yunus. *Azîz Mahmûd Urmevî Ve Tezkire-İ Hazret-İ Baba İsimli Eseri*. Manisa: Celal Bayar, 2014.
- Yazıcı, Tahsin. “Hemedânî, Emîr-i Kebîr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hemedani-emir-i-kebir>
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Açıkbaş Mahmud Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/332. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İfav Yayınları, 2. Baskı., 2012.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâri'tTürâs, 1957.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed. *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kurân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Mektebetu Darı't-Turas, 1957.
- Zürkani, Abdu'l-Azim. *Menahilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru İbni Hazm, 2017.

